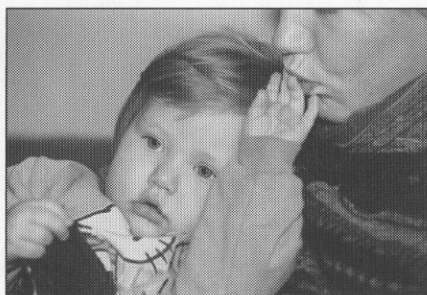

Kontantstøtten:

Småbarnsmødrene sier ja takk,
i mangel av noe bedre
Hvem tjener på kontantstøtten?
Mange mødre vil jobbe mindre,
men får det ikke til
Fremdeles få som har rengjøringshjelp
Større ulikhet i barnetall
Hvor likestilte er vi?

- Støy og støv i Oslo
- Byråprofilen: Kirsten Hansen, Finanskomiteen og Lotte

Innhold

Undersøkelsen om bruk av kontantstøtte <i>Elisabeth Rønning</i>	2
Mange vil bruke kontantstøtte, men ofte i mangel på noe bedre <i>Trine Dale</i>	5
Barnehager og kontantstøtte i et fordelingsperspektiv <i>Lars Gulbrandsen og Tale Hellevik</i>	17
Småbarnsmødre vil jobbe mindre, men får det ikke til <i>Ragni Hege Kitterød</i>	24
Fremdeles få småbarnsfamilier med rengjøringshjelp <i>Ragni Hege Kitterød</i>	34
Større ulikhet i barnetall <i>Trude Lappegård</i>	42
Kvinner og menn 1998: Hvor likestilte er vi? <i>Randi Kjeldstad</i>	49
Støy og forurensning i Oslo: Vi kan stole på hva folk sier om støy og støv <i>Ketil Flugsrud, Gisle Haakonsen og Li-Chun Zhang</i>	60
Finanskomiteen, Lotte og Kirsten Hansen <i>Dag Ellingsen</i>	66

Samfunnsspeilet

Nr. 5/1998 - 12. årgang

Redaksjon: Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Dag Ellingsen (dae@ssb.no) (red.), Mads Ivar Kirkeberg, Ragni Hege Kitterød, Berit Otnes, Hilde Rudlang, Harald Tønseth.

Redigering: Liv Hansen, Solfrid Michaelsen, Anne Skarateppen, Åshild Vestaberg.

Design omslag/maler: Enzo Finger Design.

Trykk: Lobo Grafisk. **Priser:** Pr. år kr 280,- (institusjoner), kr 190,- (private). Enkeltnr. kr 50,-.

Internett: Utdrag fra Samfunnsspeilet publiseres elektronisk på Internett.

Web adresse: <http://www.ssb.no>

ISSN 0801-7603. ISBN 82-537-4590-7.

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.

Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Omslagsfoto: NPS/Ragnar Ness.

Illustrasjonsfoto: S. 14: Mimsy Møller/Samfoto. S. 22: Cina Gotby/Mira/Samfoto. S. 32: Leif Gabrielsen/Samfoto. S. 47: Ketil Born/Samfoto. S. 58: Pirila Marja/Gorilla/Samfoto. S. 64: Per-Anders Rosenkvist/Samfoto. S. 66 og 68: Svein Erik Dahl/Samfoto.

Undersøkelsen om bruk av kontantstøtte

Kontantstøtte skal gi mer tid til barna

Småbarnsfamiliers økte arbeidsbyrde, og vissheten om at barnehageplass verken er et tilbud alle får eller alle ønsker, førte til at Stortingets flertall ved behandlingen av statsbudsjettet for 1998 vedtok at det skulle innføres en ordning med kontantstøtte fra 1. august 1998 for barn fra ett til to år. Fra januar 1999 er det meningen at den også skal innføres for barn fra to til tre år. Full kontantstøtte skal tilsvare statstilskuddet til heldags barnehageplass. Satsen for heldagstilbud til barn under tre år utgjør i 1998 36 140 kroner. Dette gir en kontantstøtte på 3 000 kroner per måned for barn som ikke benytter barnehage.

Formålet med kontantstøtten er utformet i tre hovedpunkter:

- gi småbarnsfamiliene mer tid
- gi større valgfrihet til småbarnsfamiliene
- gi mer likhet i fordelingen av statlige midler mellom de som bruker og de som ikke bruker barnehageplass

(St.prp. nr. 53, 1997-98)

I høringsnotatet fra Barne- og familiedepartementet framheves det at mange småbarnsforeldre slites mellom hensynet til yrkesdeltakelse og hensynet til ansvaret og oppgavene som foreldre. Dette gjelder enten foreldre satser på deltakelse i yrkeslivet av økonomiske grunner eller av andre grunner. Tidsklemmen for mange småbarnsforeldre er stram. Barne- og familiedepartementet mener at det derfor er en betydelig gruppe foreldre som framfor alt ønsker seg mer tid til å være hjemme med barna, også utover den perioden som fødselspermisjonen omfatter.

Det påpekes også at foreldres valgfrihet mellom yrkes- og hjemmearbeid hemmes av mangel på passende tilbud om barnehage, særlig for de yngste barna. Det kan være vanskelig å få en barnehageplass som er godt nok tilpasset familiens behov, for eksempel dersom foreldrene arbeider deltid, skiftarbeid, eller på tider av døgnet som faller utenom barnehagens vanlige åpningstider. Muligheter for kombinasjonsløsninger er også en mangelvare.

Staten yter driftstilskudd til barnehager. Også kommunene bidrar med vesentlige midler til barnehagedriften, ifølge høringsnotatet. Noen familier ønsker andre omsorgsløsninger enn barnehage i den tiden de trenger barnetilsyn, for eksempel dagmamma eller praktikant. Disse familiene kan oppleve det urimelig at én omsorgsform, barnehagen, får betydelig statlig støtte, mens alternative ordninger må finansieres uten slik støtte. Dagens ordning med statlig subsidierte barnehageplasser kan også virke urettferdig for familier som selv tar omsorgen for egne barn ved fullt ut å være hjemmearbeidende (Barne- og familiedepartementet, Høringsnotat 3. februar 1998).

Dette danner bakgrunnen for kontantstøtteordningen, som har vært en omstridt ordning lenge før den ble vedtatt. Både i media og i de ulike politiske partier har meningene vært sterke og motsetningene store. Noen mener at tilskudd fra staten til barnefamilier bør være like, og at kontantstøtten dermed gir foreldre som ikke har barna i barnehagen, et tilskudd som barna indirekte ville fått hvis de hadde gått i barnehage. Andre mener at det er urettferdig å måtte betale for å la barnet få et pedagogisk tilbud i barnehagen, mens man får betalt

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

Underlagt taushetsplikt

Undersøkelse av barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi for innføring av kontantstøtte

Denne undersøkelsen tar sikte på å kartlegge barnefamiliers situasjon når det gjelder tilsynsordninger, tilknytning til arbeidslivet og økonomi for innføringen av kontantstøtte. Vi ber deg fylle ut skjemaet så nøyaktig som mulig og følge instruksene ved de enkelte spørsmålene i skjemaet. Hvis ikke annet er oppgitt skal du bare sette ett kryss for hvert spørsmål. Dersom du er gift eller samboende ber vi deg på en del spørsmål om å gi opplysninger også om ektefelle/samboer. Skjemaet kan gjerne fylles ut i fellesskap med partner, men det er viktig at den som er trukket ut (mor) svarer. Dersom det skulle være noen spørsmål du synes er vanskelig å svare på, kan du gå videre til neste spørsmål.

Kryss av for JA i ruten under dersom du samtykker i å delta i undersøkelsen. Dersom du ikke ønsker å delta, kryss av for NEI og returner skjemaet så slipper du å bli purret på.

☐ JA
☐ NEI

Du og din husstand

1a. Er du gift, samboende eller lever du for tiden ikke i noe fast parforhold?

☐ Gift/registrert partner
☐ Samboende
☐ Ikke i fast parforhold

1b. Hva er din sivilstatus?

☐ Gift/registrert partner
☐ Ugift
☐ Skilt
☐ Separert
☐ Enkeltemann
☐ Tidligere registrert partner

2. Hvem bor du sammen med?

Kryss av for alle personer som inngår i samme husstand som deg. Hvis foreldrene har delt omsorg skal barn som bor i husstanden halvparten av tiden eller mer også regnes som fastboende.

☐ Ektefelle/samboer
☐ Egne barn
☐ Ektefelles/samboers barn
☐ Fosterbarn
☐ Foreldre/svigerforeldre
☐ Søken
☐ Venn(er)
☐ Andre

3. Hvor mange barn under 18 år bor fast i husstanden?

Hvis foreldrene har delt omsorg skal barn som bor i husstanden halvparten av tiden eller mer også regnes som fastboende.

Antall barn

4. Har du eller din eventuelt enn halvparten av tiden?

☐ Ja
☐ Nei

På spørsmål om tilknytning til arbeidslivet ber vi deg kryss av for ektefelle/samboer.

5. Har du og/eller din ektefelle/samboer arbeid?

Mor ☐
Ja ☐
Nei ☐

Spørsmål 6 og 7 gjelder for arbeid.

6. Har du og/eller din ektefelle/samboer arbeid?

Mor ☐
Ja ☐
Nei ☐

7. Når sluttet du arbeid?

år

Spørsmål 8 og 9 gjelder for arbeid.

8. Hvilke yrkesaktive har du og/eller din ektefelle/samboer?

Yrkesaktive ☐
Yrkesaktive ☐
Arbeid ☐
Studert ☐
Hjelp ☐
Tryk ☐
Andre ☐

9. I hvilken sektor arbeider du og/eller din ektefelle/samboer?

10. Arbeider du/din ektefelle/samboer i følgende sektor?

Helse- og sosialsektoren ☐
Barnehagesektoren ☐
Skolesektoren ☐

11. Hvilken arbeidstid har du og/eller din ektefelle/samboer?

Dagarbeid (mellom 0 og 5 timer) ☐
Arbeid som startet før 08.00 ☐
Fast kveldsarbeid ☐
Fast nattarbeid ☐
Skiftarbeid ☐
Turnusordning ☐
Annen arbeidstid ☐
Ikke yrkesaktiv ☐

12. Hvor mange timer arbeider du og/eller din ektefelle/samboer?

Mor ☐
Ja ☐
Nei ☐

13. Er det de arbeidstidene du og/eller din ektefelle/samboer tenker på?

Denne ☐
Kortere ☐
Lengre ☐
Ikke ☐
Vet ikke ☐

14. Er du og/eller din ektefelle/samboer i arbeid?

Ja ☐
Nei ☐
Vet ikke ☐

15. Har du og/eller din ektefelle/samboer barn?

Ja ☐
Nei ☐
Vet ikke ☐

16. Nedenfor ser du en liste over ulike aktiviteter. Hvem gjør hvilke aktiviteter?

Matlagning ☐
Oppvask ☐
Rengjøring, rydding ☐
Vask, stell, vedlikehold ☐
Innkjøp av dagligvarer ☐
Stell av barn (både dag og natt) ☐
Leisamvær, passasje ☐
Vedlikehold, reparasjoner ☐

17. Omtrent hvor mye som husarbeid gjør du og/eller din ektefelle/samboer?

Under 5 timer ☐
5-9 timer ☐
10-19 timer ☐
20-29 timer ☐
30 timer eller mer ☐
Vet ikke ☐

18. Har husarbeidet noen betydning for deg og/eller din ektefelle/samboer?

Ja ☐
Nei ☐
Vet ikke ☐

19. Har du og/eller din ektefelle/samboer noen andre aktiviteter?

Ja ☐
Nei ☐
Vet ikke ☐

20. Har du og/eller din ektefelle/samboer noen andre aktiviteter?

Ja ☐
Nei ☐
Vet ikke ☐

for å passe barnet selv eller benytte andre tilsynsordninger enn barnehage. Disse, og mange andre både økonomiske og kjønnspolitiske argumenter, har preget debatten i media og i de politiske miljøer både før og etter at ordningen ble vedtatt.

Undersøkelsen kartlegger forventet bruk av kontantstøtte

Statistisk sentralbyrå gjennomførte våren 1998 en spørreskjemaundersøkelse om "Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi for innføringen av kontantstøtte" på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet. Bakgrunnen for undersøkelsen var at man ikke visste hvilke familier som ville komme til å velge kontantstøtte, og hvordan innføringen ville virke da ordningen ble vedtatt. Undersøkelsen er ment å danne grunnlag for en fortløpende evaluering av ordningen, og skal etter planen gjentas neste år med samme utvalg.

Undersøkelsen kartlegger hvordan barnefamilier ordner seg med barneomsorg, arbeid utenfor hjemmet og økonomi for innføringen av kontantstøtte. Den gir også innblikk i mødres forventede bruk av kontantstøtten, og deres synspunkter på ordningen satt opp mot andre tiltak rettet mot barnefamilier. Undersøkelsen vil danne grunnlag for å kartlegge eventuelle endringer i disse mønstrene etter at kontantstøtten er innført. Ved å se denne undersøkelsen i sammenheng med

Undersøkelsen kartlegger hvordan barnefamilier ordner seg med barneomsorg, arbeid utenfor hjemmet og økonomi for innføringen av kontantstøtte. Den gir også innblikk i mødres forventede bruk av kontantstøtten, og deres synspunkter på ordningen satt opp mot andre tiltak rettet mot barnefamilier. Undersøkelsen vil danne grunnlag for å kartlegge eventuelle endringer i disse mønstrene etter at kontantstøtten er innført. Ved å se denne undersøkelsen i sammenheng med

nye undersøkelser etter at kontantstøtten er trådt i kraft, vil vi kunne kartlegge eventuelle endringer for barnefamiliers livssituasjon. Vi vil også ha flere svar enn de vi i dag har når det gjelder fordelingskonsekvensene ved kontantstøtten, konsekvenser for arbeidsmarkedet, ulike konsekvenser for disktriktene og spørsmål om likestilling.

Utvalg av småbarnsmødre

Undersøkelsen "Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte" er gjennomført som spørreskjemaundersøkelse sendt i posten. Utvalget er trukket fra Statistisk sentralbyrås sentrale personregister, og består av 3 500 kvinner med barn. Vi har trukket ut 2 500 mødre som har minst ett barn født 01.01.1992 eller senere. I tillegg har vi trukket ut 1 000 mødre som minst har ett barn født 01.01.1996 eller senere, da Barne- og familiedepartementet er spesielt interessert i barnefamilier som faller inn under kontantstøtteordningen. Vi har hentet fødelandsopplysninger fra Det sentrale personregister og opplysninger om utdanning fra SSBs utdanningsregister.

Spørreskjemaet er på 12 sider og inneholder 51 spørsmål. De fleste av spørsmålene skulle besvares både for kvinnen som var trukket ut til å delta, og for ektefelle eller samboer i de tilfeller dette var relevant. Spørsmålene omhandler innledningsvis informasjon om husholdningen til mødrene og deres tilknytning til arbeidslivet. Vi får også informasjon om ektefelles eller samboers tilknytning til arbeidslivet. Vi spør om hvilke permisjonsordninger mødrene benytter, og hvilke tilsynsordninger familien bruker til barna, hvorvidt barna er berettiget til kontantstøtte, og om familien eventuelt vil bruke den.

Spørsmålene om barn skal besvares for inntil tre barn født etter 1992. Spørsmålene om kontantstøtte besvares bare av de som har barn som er berettiget til kontantstøtte. Avslutningsvis får vi informasjon om utdanning, inntekt, boforhold og holdninger til kontantstøtte. Disse spørsmålene besvares av alle.

God oppslutning om undersøkelsen

2 436 mødre svarte på spørreskjemaet, det vil si 69,8 prosent av utvalget. I tillegg gjennomførte vi et kort telefonintervju blant dem som ikke hadde besvart skjemaet, og 526 mødre, 15,1 prosent av utvalget, svarte på telefonintervjuet. Når vi sammenliknet bruttoutvalget på 3 489, med de som svarte på spørreskjemaet på kjennemerkene landsdel, alder og utdanning, fant vi ikke store regionale variasjoner i bruttoutvalget sammenliknet med de som hadde sendt inn skjema. Frafallet var høyest i Oslo/Akershus, men det var små forskjeller når vi sammenliknet bruttoutvalget og skjemaautvalget. Alderssammensetningen i bruttoutvalget og hos de som sendte inn skjema var forholdsvis lik. Frafallet var noe høyere blant dem under 30 år og noe lavere blant dem i aldersgruppen 30-34 år. Det var en tendens til at de med høy utdanning var overrepresentert blant dem som hadde sendt inn skjema.

Til å være en postal spørreundersøkelse på 12 sider er en svarprosent på 70 et svært bra resultat.

Elisabeth Rønning

(elisabeth.ronning@ssb.no) er planlegger i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for intervjuundersøkelser.

Mange vil bruke kontantstøtte, men ofte i mangel på noe bedre

Blant dem som er målgruppene for kontantstøtten, vil mer enn halvparten benytte seg av ordningen. Ordningen vil bli mest brukt i forbindelse med omsorgen for de aller minste barna, og blant mødre med svak yrkestilknytning, lav inntekt og lav utdanning. Aller helst ville mødrene hatt barnehageplasser til alle som ønsker det, eller utvidete permisjonsordninger. Mange familier vil velge kontantstøtte av økonomiske grunner, selv om de helst ville hatt barnet i barnehage. Når de får kontantstøtte, vil mor slutte å jobbe eller jobbe mindre, far vil fortsette som før.

Trine Dale

Både i forkant og etterkant av innføringen av kontantstøtte har det vært debatt rundt ordningen. Menningene har vært delte både blant politikere, potensielle brukere og i befolkningen generelt. Kontantstøtteordningen har både svorne tilhengere og motstandere, og uansett standpunkt har svært mange engasjert seg i saken.

Hovedmålene for kontantstøtteordningen er at familiene skal sikres mer tid til å ha omsorg for barna sine selv, at de skal få reell valgfrihet med hensyn til omsorgsform, og at det skal bli mer likhet i overføringene til barneomsorg fra staten (St.prp. nr. 53, 1997-1998). Argumenter for ordningen har vært at kontantstøtten vil gjøre det økonomisk mulig for flere å ha tilsyn med barna sine selv, at det blir mer legitimt for foreldre å være hjemme med egne barn, at hjemmearbeidende (kvinner) og den jobben de gjør vil bli mer verdsatt av samfunnet og at den vil fjerne forskjellsbehandlingen mellom de som har og de som ikke har barnehageplass. Hovedargumentene imot har vært at ordningen vil bli for kostbar, og at det er urettferdig at kontantstøtten vil finansiere dagmamma eller praktikant mens man må betale for barnehageplass. Dermed kan det få stor betydning for familiens økonomi hvilken tilsynsordning man velger. Fordi det for den enkelte familie vil bli så mye dyrere å velge barnehage, frykter man at flere vil bruke (svart) dagmamma. Fra enkelte hold er det også uttrykt frykt for at det vil bli en tilbakegang i likestillingen mellom kvinner og menn, fordi det stort sett vil være kvinner som vil redusere arbeidstiden sin eller være hjemme. Andre argumenter har vært at det kan bli mangel på arbeidskraft i allerede utsatte kvinneyrker, at vanskeligstilte og fremmedspråklige barn vil bli tatt

ut av eller ikke vil få gå i barnehage, at barnehageutbyggingen vil stoppe opp og at mange, spesielt private, barnehager vil miste inntektsgrunnlaget og dermed måtte legge ned driften.

I denne artikkelen vil vi se på hvordan småbarnsfamiliene i Norge planlegger å forholde seg til kontantstøtten. Opplysningene er hentet fra en undersøkelse om barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltaking og økonomi før innføringen av kontantstøtte. Undersøkelsen ble gjennomført av Statistisk sentralbyrå våren 1998, blant mødre med barn under skolealder. 2 436 mødre sendte inn utfylte spørreskjema. 1 469 av de mødrene som svarte har barn som er født 1.1.1996 eller senere, dvs. at de er berettiget til kontantstøtte hvis barnet ikke har heltidsplass i barnehage. Det er dette delutvalget som danner grunnlaget for denne analysen. Et viktig mål med artikkelen er å definere hvilke grupper som planlegger å bruke kontantstøtteordningen, og hvilke som ikke vil bruke den. Videre vil vi forsøke å finne de viktigste årsakene til at man velger kontantstøtte framfor andre ordninger, og knytte mødrenes holdninger til kontantstøtten til planlagt bruk.

Mange vil bruke kontantstøtten

Av de som er berettiget til kontantstøtte, har seks av ti planer om å bruke ordningen, 17 prosent vil ikke bruke den, mens 24 prosent ennå ikke har bestemt seg for hva de vil gjøre (tabell 1). Det er til dels store forskjeller mellom ulike undergrupper med hensyn til hvorvidt de planlegger å bruke kontantstøtten eller ikke, og det ser ut til at flere faktorer har betydning for valget.

Fordi vi har målt *planlagt* og ikke faktisk bruk av kontantstøtte, er det

knyttet en del usikkerhet til hvorvidt familiene faktisk vil handle slik de har planer om. Da undersøkelsen ble gjennomført, var kontantstøtten ennå ikke vedtatt av Stortinget. Derfor er det naturlig at mange familier ennå ikke hadde tatt den endelige avgjørelsen om kontantstøttebruk, slik at spørsmålet til en viss grad ble hypotetisk. Imidlertid er det grunn til å tro at problemstillingen var kjent for de fleste, og at de hadde begynt å tenke på hvordan de skulle forholde seg til ordningen.

Forskning viser at det å måle planlagt handling (handlingsintensjon) gir et godt mål på hvordan man vil handle i framtiden, hvis målingen er nøyaktig nok og handlingen ikke ligger for langt fram i tid (Rajecki 1990). Metoden har vist seg å fungere godt på en rekke områder, bl.a. yrkesorientering, familieplanlegging, konsumentatferd og valg-atferd (Ajzen og Fishbein 1980). Likevel mener vi det her er grunn til å tolke resultatene litt forsiktig, fordi kontantstøtten ennå ikke var et reelt alternativ på undersøkelsestidspunktet, og fordi det her dreier seg om en potensiell handling som ligger et stykke fram i tid.

Kontantstøtten helst for de minste barna

Alderen på kontantstøttebarnet har naturlig nok betydning for om familien vil bruke kontantstøtten. Andelen som oppgir at de vil bruke ordningen synker med barnets alder (tabell 1). Når barnet nærmer seg toårsalderen eller allerede har fylt to år, er det ganske mange som har bestemt seg for å ikke bruke ordningen. I familier der yngste barnet er ½-1 år gammelt vil hele 76 prosent bruke kontantstøtte, mens bare 39 prosent av familier med yngste barn i alderen 2-2 ½ år vil gjøre det. Mødrene til de aller yngste bar-

Om undersøkelsen

Undersøkelsen er gjennomført på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet. Formålet var å kartlegge barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføringen av kontantstøtte, slik at ordningen kan evalueres best mulig. Opplysningene ble samlet inn ved hjelp av et postalt spørreskjema, som ble sendt til 3 500 kvinner med minst ett barn født 1.1.1992 eller senere. 2 436 kvinner deltok i undersøkelsen. Mødre med barn født 1.1.1996 eller senere, som er berettiget til kontantstøtte hvis de ikke bruker barnehage, er overrepresentert i utvalget. Ved bruk av hele datamaterialet må det derfor vektes for å justere for denne skjevheten. I denne analysen har vi kun brukt den delen av utvalget som har kontantstøttebarn, slik at det ikke har vært nødvendig å vekte tallene.

Hovedspørsmålet i denne analysen er "Har du/dere planer om å benytte kontantstøtten når den trer i kraft?" Svaralternativene er "Ja", "Nei", "Nei, har ikke barn født 1.1.1996 eller senere" og "Vet ikke". De som svarte ja eller vet ikke på dette spørsmålet, ble bedt om å svare på flere spørsmål om bruken. På enkelte av spørsmålene vi har valgt å bruke som bakgrunnsvariabler, er det derfor bare de som på undersøkelsestidspunktet planla å bruke kontantstøtte, eller som ennå ikke hadde bestemt seg, som har svart. Siden vi kun har brukt den delen av utvalget som har kontantstøttebarn, er svaralternativet "Nei, har ikke barn født 1.1.1996 eller senere" ikke med i tabellene.

na bryter mønsteret. I denne gruppen er det mange som ennå ikke har bestemt seg, noe som er naturlig i og med at de ikke behøver å ta noen avgjørelse før barnet nærmer seg ett år. Hvor mange barn man har under skolealder virker også inn. Andelen som vil bruke kontantstøtte er klart større i familier som har tre eller flere barn under skolealder, enn i familier som har ett eller to barn i denne aldersgruppen. I de to siste gruppene er det imidlertid mange som ikke har bestemt seg.

Det er ikke særlig overraskende at brukerandelen varierer med barnets alder. I og med at kontantstøtteperioden for de eldste barna ville bli kort, vil det for mange være drastisk å endre arbeidsmønsteret sitt eller bytte tilsynsordning for barnet. Mange har sannsynligvis også barnehageplass som de ikke ønsker å gi slipp på. De store ande-

lene som ikke har bestemt seg, kan f.eks. skyldes at man ennå ikke har bestemt seg for eller fått noen tilsynsordning man er tilfreds med. Det er heller ikke særlig overraskende at de som har mange barn under skolealder i større grad enn andre velger å bruke kontantstøtte. Barnetilsyn er dyrt, og prisene vil bli endret som følge av kontantstøtten. Det vil bli billigere for den enkelte familie å bruke andre tilsynsordninger enn barnehage (Thoresen 1998). Hvis man må betale for tre eller flere barn, skal man dessuten tjene godt for at det skal lønne seg å ha betalt tilsyn heller enn å ta hånd om barna selv. I hvert fall hvis man bruker privat barnehage eller andre tilsynsordninger som ikke gir særlig søskenrabatt. Det kan også tenkes at familier med flere små barn i større grad enn andre vil velge tilsynsordninger som gjør at de får kontantstøtte og dermed en del av tilsynsutgiftene dekket.

Tabell 1: Hvorvidt familier planlegger å bruke kontantstøtteordningen, etter kontantstøttebarnets alder, antall barn under skolealder, familietype, hvorvidt mor har inntektsgivende arbeid, familietype, mors forhold til arbeidslivet, mor og fars arbeidstidsordning og antall arbeidstimer pr. uke for mor og far. Prosent

	Ja	Nei	Vet ikke	I alt	(N)
Alle	59,4	16,9	23,8	100,0	1 469
Alder yngste barn					
0- 6 md.	63,7	3,3	33,0	100,0	91
7-12 md.	76,0	6,6	17,4	100,0	362
13-18 md.	66,9	13,4	19,7	100,0	366
19-24 md.	50,7	23,1	26,2	100,0	355
25-29 md.	38,6	30,5	30,8	100,0	295
Antall barn under skolealder					
1 barn	59,0	16,7	24,3	100,0	929
2 barn	59,0	17,6	23,5	100,0	507
3 eller flere barn	75,8	12,1	12,1	100,0	33
Familietype					
Eneforsørgere	45,9	25,7	28,4	100,0	74
To forsørgere uten eller med en jobb	76,4	5,7	17,9	100,0	280
To forsørgere med to jobber	55,3	19,5	25,2	100,0	1 056
Om mor har inntektsgivende arbeid					
Ja	54,8	19,8	25,4	100,0	1 127
Nei	74,4	7,0	18,6	100,0	301
Mors forhold til arbeidslivet					
Yrkesaktiv heltid	47,6	24,5	27,9	100,0	641
Yrkesaktiv deltid	61,2	14,7	24,1	100,0	448
Arbeidsledig	71,3	8,7	20,0	100,0	115
Student	56,2	20,2	23,6	100,0	89
Hjemmearbeidende	82,4	3,3	14,3	100,0	272
Trygdet/attføring	57,1	20,8	22,1	100,0	77
Annet	76,7	9,3	14,0	100,0	43
Mors arbeidstidsordning					
Vanlig dagarbeid	46,4	24,2	29,4	100,0	759
Andre typer dagarbeid	66,7	10,3	23,1	100,0	39
Kvelds-/nattarbeid	84,0	8,0	8,0	100,0	50
Skift-/turnusarbeid	66,1	14,2	19,7	100,0	233
Fars arbeidstidsordning					
Vanlig dagarbeid	56,6	19,6	23,8	100,0	912
Andre typer dagarbeid	62,5	6,3	31,3	100,0	80
Kvelds-/nattarbeid ¹	:	:	:	:	:
Skift-/turnusarbeid	67,0	12,5	20,5	100,0	224
Ukentlig arbeidstid mor					
1-19 timer i uka	74,3	7,8	18,0	100,0	167
20-34 timer i uka	54,2	18,3	27,6	100,0	312
35-44 timer i uka	49,2	24,4	26,4	100,0	553
45 timer eller mer	47,8	22,4	29,9	100,0	67
Ukentlig arbeidstid far					
1-19 timer i uka	77,8	11,1	11,1	100,0	36
20-34 timer i uka	62,7	19,6	17,6	100,0	51
35-44 timer i uka	60,9	16,5	22,5	100,0	786
45 timer eller mer	56,4	17,9	25,7	100,0	413

¹ Tall kan ikke offentliggjøres = :

Mor tilpasser seg, far fortsetter som før

Både mors og fars¹ forhold til arbeidslivet ser ut til å være viktige for hvordan familien forholder seg til kontantstøtteordningen (tabell 1). Spesielt er mors grad av yrkesaktivitet viktig.² Langt flere familier der mor ikke er yrkesaktiv planlegger å bruke kontantstøtten enn familier der mor har inntektsgivende arbeid. Det er også forskjeller mellom ulike familietyper; familier med to forsørgere vil bruke kontantstøtten i større grad enn eneforsørgere. Andelen er høyest når mor er hjemmeværende eller arbeidsledig og lavest hvis mor arbeider heltid. Det er flest som har bestemt seg for å ikke bruke ordningen i familier hvor mor er yrkesaktiv på heltid, studerer eller har trygd/attføring. At de som er hjemmearbeidende og de som er yrkesaktive på heltid danner to motpoler her, er som forventet. Umiddelbart kan det virke litt rart at ganske mange som går på trygd eller attføring ikke vil bruke kontantstøtten, men det kan være naturlige årsaker til dette. For eksempel er det grunn til å anta at mange i denne gruppen har prioritert barnehageplass og dermed ikke er berettiget til kontantstøtte.

Hvor mye mor og far arbeider og hvilke arbeidstidsordninger de har virker også inn. Andelen som vil bruke kontantstøtte er klart størst i familier der enten mor eller far arbeider under 20 timer i uka. Mors arbeidstidsordning har større betydning enn fars, og andelen som vil bruke kontantstøtte er klart lavest hvis mor har vanlig dagarbeid og størst hvis mor har kvelds- eller nattarbeid. Andelen er også lavere hvis far har vanlig dagarbeid, og sannsynligvis lavest hvis både mor og far har denne arbeidstidsordningen. Andelen som vil bruke kontantstøtte er høyere i familier der

8 mor eller far ønsker å redusere arbeidstiden sin, eller der mor vil være hjemme hele tiden, enn i familier der mor og far vil fortsette å arbeide som før. Nesten halvparten av de mødrene som ville redusere arbeidstiden sin og nesten en fire-del av de som vil slutte å jobbe, oppgir at det er kontantstøtten som gjør dette mulig. En av ti ville redusert eller sluttet uansett (Rønning 1998). I begge disse gruppene er det svært mange som vil bruke kontantstøtten.

Det ser altså ut til at mors grad av tilknytning til arbeidslivet er viktigere i denne sammenhengen enn fars. Mødrene vil i langt større grad enn fedrene redusere arbeidstiden sin eller slutte helt å arbeide (Rønning 1998). De som spådde at kontantstøtten ville føre til redusert yrkesaktivitet blant kvinner, ser altså ut til å få rett. Selv om mange mødre ville endret arbeidsmønsteret sitt uansett, virker det som om kontantstøtten gjør at flere i alle fall vurderer å gjøre det. Kontantstøtten ser imidlertid ut til å ha liten innvirkning på fars arbeidsmønster. Et klart flertall av fedrene vil fortsette å arbeide som før. At det er flest toforsørgerfamilier med en inntekt som vil bruke kontantstøtteordningen, kan tolkes slik at den vil være mest til gagn for familier hvor en av foreldrene allerede er hjemme på hel- eller deltid. I familier med bare en forsørger og i familier der både mor og far arbeider, er det mange som ikke vil, eller kan, nyttiggjøre seg ordningen. Det ser spesielt ut til å gjelde familier hvor mor eller begge foreldrene har vanlig dagarbeid. Et av målene med kontantstøtten er at foreldre og barn skal få mer tid sammen, men dette resultatet kan tyde på at det er de som allerede har mye tid med barna som i størst grad vil bruke ordningen.

Andelen som vil bruke kontantstøtte synker med stigende utdanning og inntekt

Både mors og fars utdanning og husholdningens inntektsnivå ser ut til å være av betydning for hvorvidt man velger å bruke kontantstøtte (tabell 2). Andelen som vil bruke kontantstøtte synker med stigende utdanning og inntekt, og andelen som har bestemt seg for å ikke benytte ordningen er høyere jo høyere utdanningsnivå og inntekt foreldrene har. Mors utdanningsnivå har større betydning for valget enn fars. Det henger sannsynligvis sammen

med at det i de aller fleste tilfellene er mor som reduserer arbeidstiden eller slutter å arbeide for å være mer hjemme med barna. Høyt utdannede mødre gjør dette i mindre grad enn mødre med utdanning på et lavere nivå (Kitterød 1998).

Resultatet er litt overraskende, i og med at mange mødre med høy utdanning og god familieøkonomi ønsker å arbeide mindre og å ha mer tid til barna (Rønning 1998). En mulig forklaring er at disse mødrene i større grad enn andre ønsker å gjøre karriere, og dermed føler at

Tabell 2: Hvorvidt familien planlegger å bruke kontantstøtteordningen, etter mors utdanning, fars utdanning, husholdningens inntekt, kontantstøttens betydning for familiens økonomi og landsdel. Prosent

	Ja	Nei	Vet ikke	I alt	(N)
Alle	59,4	16,9	23,8	100,0	1 469
Mors utdanning					
Grunnskole	64,3	8,5	27,1	100,0	129
Vidregående skole-/gymnasnivå	67,0	12,1	20,9	100,0	679
Under 4 år, universitets-/høgskolenivå	50,6	23,6	25,8	100,0	356
4 år eller mer, universitets-/høgskolenivå	46,2	25,9	27,8	100,0	266
Fars utdanning					
Ungdomsskolenivå	65,7	11,3	23,0	100,0	204
Videregående skolenivå	62,5	14,3	23,2	100,0	594
Universitets-/høgskolenivå	54,6	20,9	24,4	100,0	549
Husholdningens inntekt					
Under 200 000 kroner	65,5	12,9	21,6	100,0	116
200 000-399 000 kroner	65,2	12,5	22,3	100,0	546
400 000-599 000 kroner	55,0	19,7	25,3	100,0	518
600 000 kroner og mer	45,7	31,8	22,5	100,0	173
Kontantstøttens betydning for økonomien					
Ja, økonomien vil bli bedre	84,1	0,5	15,5	100,0	666
Ja, økonomien vil bli dårligere	46,9	7,6	45,5	100,0	145
Nei, ingen betydning for husstandens økonomi	70,1	4,3	25,6	100,0	164
Vet ikke	45,5	1,9	52,6	100,0	209
Landsdel					
Oslo/Akershus	51,9	23,8	24,4	100,0	324
Østlandet ellers	63,6	14,7	21,8	100,0	354
Agder og Rogaland	62,7	14,6	22,6	100,0	212
Vestlandet	60,2	16,9	22,9	100,0	266
Trøndelag	65,5	11,7	22,8	100,0	145
Nord-Norge	54,2	15,5	30,4	100,0	168

de ikke kan redusere arbeidstiden selv om det i teorien er mulig. Det kan også være at de er redde for å bli akterutseilt faglig sett, eller rett og slett at de trives i jobben og egentlig ikke har lyst til å jobbe mindre (Kitterød 1998). En annen mulig forklaring kan være at de ikke ser kontantstøtten som et reelt alternativ for sitt barn. Mange med høy utdanning og inntekt foretrekker å ha barn i barnehage framfor å bruke andre tilsynsordninger (Rønning 1998, Kitterød 1998). Det stemmer godt med den faktiske situasjonen, da foreldre som har barn i barnehage gjennomgående har høyere utdanning enn andre foreldre (Thoresen 1998).

Økonomien vil bli bedre for de fleste

Kontantstøttens antatte effekt på familiens økonomi virker også inn på familiens valg. Litt over halvparten mener at kontantstøtten vil bedre økonomien. Resten fordeler seg omtrent jevnt på at økonomien vil bli dårligere, at det ikke vil ha noen betydning eller at de ikke vet (Rønning 1998). I underkant av halvparten av de som oppgir at økonomien vil bli dårligere, eller som ikke vet hvilken betydning ordningen vil få, oppgir likevel at de planlegger å bruke kontantstøtten (tabell 2). Det er få i disse gruppene som ikke vil bruke den, men andelene som ennå ikke har bestemt seg er ganske store. Blant de som mener at økonomien vil bli bedre, vil majoriteten bruke kontantstøtteordningen. Resten har ikke bestemt seg. Også blant de som mener at kontantstøtten ikke vil få noen betydning, vil de fleste bruke ordningen. Noen få vil ikke bruke den, mens om lag en firedel ennå ikke har bestemt seg.

Det er hovedsakelig de som er hjemmeværende eller bruker andre tilsynsordninger enn barnehage

som oppgir at økonomien vil bli bedre. En studie gjort på grunnlag av Levekårsundersøkelsen 1995 (Statistisk sentralbyrå 1995), viser at det vil lønne seg å bruke f.eks. dagmamma framfor barnehage (Thoresen 1998). Våre resultater ser ut til å bekrefte dette. De som slutter å arbeide eller reduserer arbeidstiden vil få dårligere økonomi. For de som hadde planlagt å være hjemme uansett, vil kontantstøtten føre til en bedring av økonomien.

Minst aktuell for barnefamilier i Oslo og Akershus

Barnefamilier i Oslo/Akershus vil bruke kontantstøtteordningen i mindre grad enn barnefamilier ellers i landet. Det er også færre i Nord-Norge enn i de øvrige landsdelene som har bestemt seg for å bruke ordningen, men her skyldes den lave andelen at det er mange som ikke vet hva de vil gjøre. Mellom de øvrige landsdelene er det små forskjeller (tabell 2).

Hvis vi i tillegg kontrollerer for om man har barnehageplass eller ikke,

blir imidlertid forskjellene større (tabell 3). På Vestlandet vil flere av de som har barnehageplass til kontantstøttebarnet bruke ordningen, enn i resten av landet. De laveste andelene finner vi på Østlandet (inkl. Oslo/Akershus). Det betyr sannsynligvis at flere på Vestlandet vil redusere oppholdstiden for kontantstøttebarnet, for det ser ikke ut til at flere har planer om å ta barnet ut av barnehagen her enn andre steder i landet (Rønning 1998). På Vestlandet er det også færre kontantstøttebrukere som har søkt barnehageplass enn ellers i landet, noe som kan tyde på at de er mer sikre på hva de vil eller at de i større grad lar være å søke fordi de ikke regner med å få plass.

Det kan være flere forklaringer på at småbarnsforeldre som bor i Oslo og Akershus vil bruke kontantstøtten i mindre grad enn andre. For det første er utdanningsnivået høyere i sentrale strøk enn utover i landet (Statistisk sentralbyrå 1998), og høyt utdannede ønsker i mindre grad å bruke kontantstøtten enn

Tabell 3: Hvorvidt familiene vil benytte kontantstøtte, etter om de har, har søkt eller ikke har søkt om barnehageplass til det yngste barnet og etter landsdel. Prosent

	Planlegger å bruke kontantstøtten			Planlegger ikke å bruke kontantstøtten			Vet ikke om man vil bruke kontantstøtten			(N)
	Har barnehageplass	Søkt barnehageplass	Ikke søkt barnehageplass	Har barnehageplass	Søkt barnehageplass	Ikke søkt barnehageplass	Har barnehageplass	Søkt barnehageplass	Ikke søkt barnehageplass	
Alle	13	41	87	57	18	1	30	41	12	1 469
Landsdel										
Oslo/ Akershus	9	41	89	64	23	0	27	36	11	324
Østlandet ellers	4	47	90	59	17	1	37	36	9	354
Agder og Rogaland	12	40	85	59	17	2	29	44	13	212
Vestlandet	24	30	86	52	22	1	24	48	13	266
Trøndelag	19	39	88	48	11	2	33	50	9	145
Nord-Norge	9	43	82	53	13	1	38	44	17	168

andre (Rønning 1998). For det andre er mange som bor i og rundt Oslo innflyttere. Derfor har mange her sannsynligvis mindre tilgang på dagmamma man kjenner og stoler på, eller slekt som kan passe barna. Hvis man ikke ønsker å være hjemme selv, vil barnehage da være det beste alternativet for mange. Oslo/Akershus har dessuten den høyeste barnehagedekningen i landet (Statistisk sentralbyrå 1997).

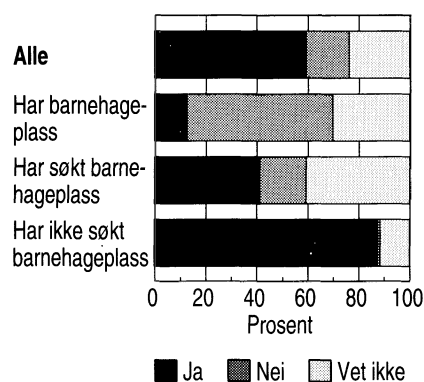
Få med barnehageplass vil bruke kontantstøtten

Bare i underkant av en femdel av de kontantstøtteberettigete barna har barnehageplass³, nesten en tredel har søkt, mens litt over halvparten ikke har søkt. Blant de som ønsker barnehageplass til kontantstøttebarnet, er det dobbelt så mange som ønsker kommunal barnehage som privat eller familiebarnehage.

Bare 13 prosent av familiene som har barnehageplass til kontantstøttebarnet planlegger å bruke kontantstøtten. Godt over halvparten vil ikke bruke den, og det er klart flere enn i gruppene uten barnehageplass. Til sammenlikning oppgir hele 87 prosent av de som ikke har søkt om plass at de har planer om å bruke kontantstøtten. Det er også en stor gruppe som har søkt barnehageplass, som også planlegger å bruke kontantstøtten. Blant søkerne er det også en av fem som ennå ikke har bestemt seg for hva de skal gjøre - nesten like mange som planlegger å bruke ordningen (figur 1).

At så få som har barnehageplass ønsker å bruke kontantstøtten, skyldes sannsynligvis at de ikke vil gi slipp på barnehageplassen. Siden mange av småbarnsmødrene ønsker å redusere arbeidstiden sin for å få mer tid til barna, skulle man kanskje kunne forvente at andelen var

Figur 1: Hvorvidt familien planlegger å bruke kontantstøtte, etter hvorvidt man har barnehageplass, har søkt barnehageplass eller ikke har søkt barnehageplass til det yngste barnet. Prosent

Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte, 1998

noe høyere. Som Kitterød gjør rede for i sin artikkel om arbeidstid i dette nummeret av Samfunnsspeilet, viser imidlertid andre undersøkelser at mange kvinner ikke reduserer arbeidstiden sin selv om de sier at de ønsker det, og selv om både økonomiske og arbeidsmessige forhold åpner for det (Kitterød 1998). Det er også mulig å få kontantstøtte dersom man ikke har heltidsplass i barnehagen, men det ser altså ikke ut til at mange som alt har plass har planer om å redusere oppholdstiden for å benytte denne muligheten. En mulig årsak kan være at barnehagene ikke har fleksible nok ordninger. Mange barnehager har få deltids plasser, og åpningstidene er begrenset. Andre årsaker kan være at arbeidsgiverne ikke er fleksible nok, eller at økonomien ikke tillater at arbeidstiden og dermed oppholdstiden i barnehagen reduseres.

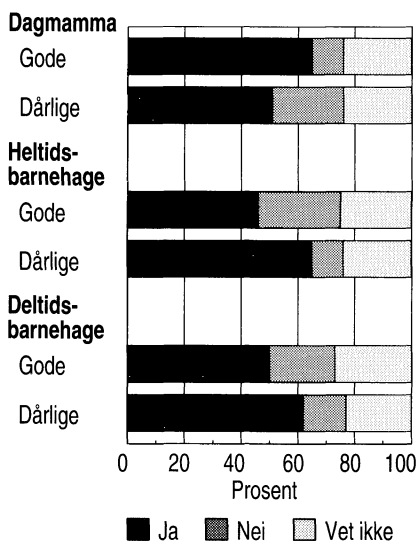
Det er ganske overraskende at over halvparten ikke har søkt om barnehageplass for kontantstøttebarnet. Forklaringen kan være så enkel som at disse ikke ønsker barnehageplass, fordi de foretrekker andre tilsynsordninger eller vil ta hånd om barnet selv. Enkelte steder kan det også eksistere en "dagmammakultur", som innebærer at det er dagmamma som er normen og den tilsynsordningen flest foretrekker. Det kan imidlertid også være at mange ikke søker fordi tilbudet er så dårlig at de ikke regner med å få plass. Tall fra Statistisk sentralbyrås barnehagestatistikk 1997 viser at dekningsgraden er varierende utover i landet, fra 44 prosent i de dårligste fylkene (Østfold og Rogaland) til 61 prosent i de beste (Oslo/Akershus).⁴ Forskjellene øker til hele 32 prosentpoeng dersom vi ser på dekningsgraden for heltidsplasser. For en del familier kan det også være et problem at barnehagene ikke er fleksible nok - f.eks. med å tilby redusert eller utvidet oppholdstid. Som vi tidligere har vært inne på, er barnehage dessuten et dyrt alternativ for mange.

Den store usikkerheten i den gruppen som har søkt barnehageplass, kan skyldes at de ikke tar en avgjørelse før de vet om de får plass.⁵ I denne gruppen ser det også ut til å være mange som ønsker å kombinere bruk av kontantstøtte og barnehage, i og med at så mange som har søkt om plass også oppgir at de planlegger å bruke kontantstøtten. Det kan imidlertid også være at mange har gardert seg og søkt om plass i tilfelle kontantstøtten ikke skulle bli gjennomført.

Tilbud og etterspørsel

Hvordan man vurderer mulighetene til å skaffe ulike tilsynsordninger påvirker også familiens valg med hensyn til bruk eller ikke bruk av

Figur 2: Hvorvidt familien planlegger å bruke kontantstøtte, etter om man vurderer mulighetene for å skaffe en god dagmamma, en heltids- eller deltidsbarnehageplass til yngste barn som gode eller dårlige.¹ Prosent

¹ Gode = meget gode og gode, dårlige = dårlige og meget dårlige

Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte, 1998

kontantstøtte. Andelen som planlegger å bruke kontantstøtten er høyere blant de som vurderer mulighetene til å skaffe en god dagmamma eller praktikant til barnet/barna som gode, enn blant de som vurderer dem som dårlige (figur 2). Mødrenes vurderinger av mulighetene til å skaffe en heltids- eller deltids plass i barnehagen viser motsatt tendens: Jo dårligere man vurderer mulighetene til å være, jo større er sannsynligheten for at man planlegger å bruke kontantstøtten. Størst er forskjellen mellom dagmamma og heltids plass i barnehage.

Det er grunn til å tro at dette for mange har vært et hypotetisk spørsmål, og at de derfor har funnet det

vanskelig å svare. Høye vet-ikke-andeler kan tyde på det. En del har kanskje ikke undersøkt mulighetene ennå, fordi det ikke har vært aktuelt. Andre har kanskje fått det tilsynet de ønsket uten å måtte undersøke andre ordninger. Imidlertid er det grunn til å anta at de fleste som har små barn har litt kjennskap til tilbudet på hjemstedet, om ikke annet så fordi de har hørt andre snakke om det.

Mødrene ønsker mer tid til barna

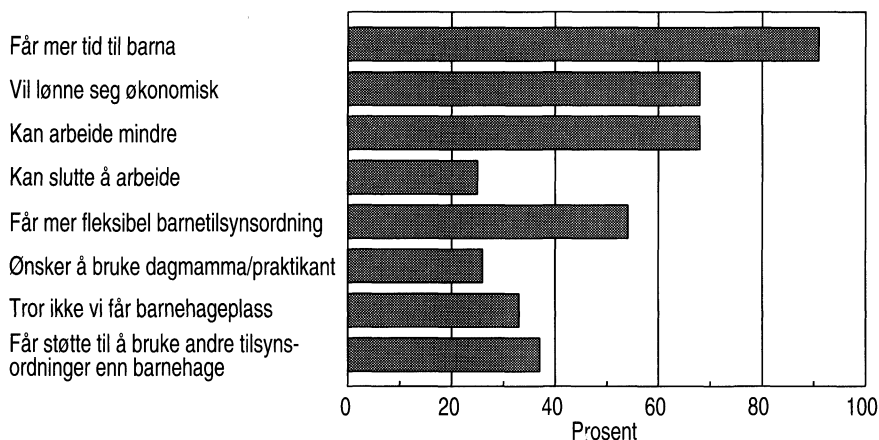
Majoriteten av alle mødrene (91 prosent) oppgir at det å få mer tid til barna er en svært eller ganske viktig årsak til at de planlegger å bruke kontantstøtteordningen (figur 3). Dette er den årsaken flest har oppgitt som viktig uansett mors bakgrunn og situasjon. Sju av ti mener også at det er viktig at det vil lønne seg økonomisk, og at kontantstøtten vil gjøre det mulig for dem å jobbe mindre. Her er det til dels store forskjeller mellom de ulike undergruppene. De som i størst grad synes det er viktig at det vil lønne seg økonomisk er mødre i familier hvor bare en av foreldrene har inntektsgivende arbeid, som ikke har høyere utdanning, som har lav husholdningsinntekt og som arbeider lite. De som i størst grad synes det er viktig at de kan arbeide mindre, er mødre i familier med to inntekter, som har middels husholdningsinntekt, som arbeider i helse-/sosialsektor, barnehage eller skole, som har andre typer dagarbeid og som arbeider 20-34 timer i uka. Rundt halvparten av mødrene synes også det er viktig at kontantstøtten gjør det mulig å få en mer fleksibel barnetilsynsordning, og om lag en tredel mener det er viktig for deres valg at kontantstøtten gir støtte til andre tilsynsordninger enn barnehage. Omtrent like mange tror ikke de får barnehageplass. De

grunnene færrest oppgir som viktige er at kontantstøtten gjør det mulig å slutte å arbeide eller at de ønsker å bruke dagmamma eller praktikant. Likevel er det nesten en firedel som også sier at disse grunnene er viktige for valget deres.

Det ser altså ut til at ønsket om mer tid til barna er den viktigste årsaken til at man velger kontantstøtte, eller i alle fall at dette er det flest mødre anser som viktig. De som ikke har inntektsgivende arbeid eller som arbeider deltid synes i større grad dette er viktig enn de som er yrkesaktive på heltid. Siden det er grunn til å anta at spesielt ikke-yrkesaktive mødre allerede har mulighet til å bruke mer tid på barna enn utearbeidende mødre, blir det dermed et paradoks at disse gruppene i størst grad oppgir det å få mer tid til barna som en viktig årsak til at de velger kontantstøtte. Det er vanskelig å se hvordan kontantstøtten kan gi denne gruppen mer tid til barna, hvis de da ikke hadde måttet gå ut i arbeidslivet uten støtte. Det er derfor sannsynlig at dette blir den viktigste årsaken i alle fall delvis fordi dette er et sosialt akseptabelt og legitimt svar. Som vi var inne på innledningsvis, har det å gi foreldre og barn mer tid sammen vært et av hovedargumentene for kontantstøtten. For mange vil det derfor kunne oppfattes som sosialt uakseptabelt å ikke oppgi denne grunnen som viktig.

For de fleste ser det ut til at det er flere årsaker som virker sammen og får betydning for valget. Det at godt over halvparten synes det er viktig at de kan arbeide mindre, tyder på at mange mødre som er i arbeid har problemer med å få tiden til å strekke til. Her er det imidlertid interessant at selv om det er de med vanlig dagarbeid som i størst grad ønsker å redusere

Figur 3: Andel mødre som vil bruke kontantstøtte, etter om de vurderer ulike forhold som viktige¹ for kontantstøttevalget. Prosent

¹ Viktig = svært viktig og ganske viktig

Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte, 1998

arbeidstiden sin (Kitterød 1998), er det færre med denne arbeidsordningen enn andre ordninger som synes dette er en viktig årsak. At så mange oppgir at de ikke regner med å få barnehageplass som en viktig årsak, kan tyde på at tilbudet til de minste barna er for dårlig til å dekke etterspørselen. For å gi småbarnsforeldre reell valgfrihet, er det derfor nødvendig å bygge ut flere barnehageplasser, ikke minst kommunale, for de minste barna. Det er også nødvendig å opprette flere deltids plasser dersom foreldrene skal kunne utnytte maksimalt den fleksibiliteten kontantstøtten er ment å gi.

Flere mener kontantstøtten vil få negative virkninger

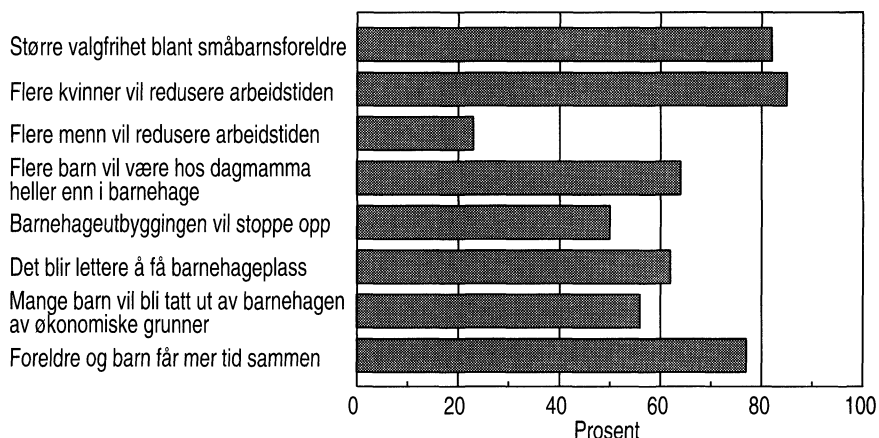
Mødre med barn som er berettiget til kontantstøtte er mer positive til ordningen enn andre mødre, men også blant disse er det en del som mener at kontantstøtten vil få negative virkninger.⁶ For eksempel mener nesten to tredeler at kontantstøtten vil føre til at flere barn vil bli plassert hos dagmamma hel-

ler enn i barnehage, noe mange er skeptiske til, i og med at en dagmamma ikke har det samme pedagogiske tilbudet som en barnehage. Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at en del foretrekker denne tilsynsordningen og mener den er best - spesielt for de yngste barna. Andelen som foretrekker

denne tilsynsformen er imidlertid lav. Bare en tidel foretrekker å bruke dagmamma hvis de kunne velge fritt, og da gjerne i kombinasjon med andre ordninger. Det betyr at mange vil velge dagmamma når de får kontantstøtte, selv om de egentlig ønsker andre tilsynsordninger for barnet sitt. Til sammenlikning er det nesten halvparten som ønsker barnehage, alene eller i kombinasjon med andre ordninger. Over halvparten mener også at kontantstøtten vil føre til at mange barn vil bli tatt ut av barnehagen av økonomiske grunner, og nesten like mange at barnehageutbyggingen vil stoppe opp. Selv om mange ser negative konsekvenser av kontantstøtteordningen, er det en svært stor andel som mener at kontantstøtten vil føre til større valgfrihet blant småbarnsforeldre og at foreldre og barn vil få mer tid sammen (figur 4).

Størst grad av enighet er det om at kontantstøtten vil føre til at flere kvinner vil redusere arbeidstiden. Dette kan tolkes både som et negativt og positivt utsagn, alt etter

Figur 4: Andel mødre med barn i kontantstøtteberettiget alder som er enige¹ i ulike påstander om mulige virkninger av kontantstøtten. Prosent

¹ Enig = helt enig og delvis enig

Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte, 1998

hvilken holdning man har til kvinners yrkesaktivitet og alt etter hva man selv ønsker i den situasjonen man er i. Jæmfør debatten i forkant av kontantstøtten, hvor mange uttrykte frykt for at kvinner ville redusere yrkesaktiviteten sin eller være hjemme på heltid, noe de mente ville lage problemer i arbeidsmarkedet og gå ut over likestillingen.

Andre igjen mente at det var positivt at kvinnene fikk større valgmuligheter, og at det ikke ville få så store negative konsekvenser for arbeidsmarkedet om de var borte et år eller to.

Andelen som vil bruke kontantstøtte varierer rimeligvis etter om mødrene vurderer konsekvensene av ordningen som positive eller negative. Mødrene defineres som hovedsakelig positive dersom de er enige i utsagn om kontantstøttens positive virkninger og uenige i utsagn om negative virkninger - og omvendt. Mødre som mener at kontantstøtten vil føre til at flere menn vil redusere arbeidstiden, at barnehageutbyggingen ikke vil stoppe opp, at kontantstøtten ikke vil føre til at flere barn vil være hos dagmamma heller enn i barnehage og/eller at den ikke vil føre til at flere barn blir tatt ut av barnehagen av økonomiske grunner, vil i størst grad bruke ordningen. De mødrene som i minst grad vil bruke ordningen er de som mener at kontantstøtten ikke vil føre til at småbarnsforeldre får større valgfrihet eller at foreldre og barn får mer tid sammen. Det er også mange som ikke vil bruke ordningen blant de som mener at kvinner ikke vil redusere arbeidstiden sin og blant de som mener at kontantstøtten vil føre til at barnehageutbyggingen stopper opp.

Det ser her ut til å være stor grad av samsvar mellom holdninger til kontantstøtte og planlagt bruk, noe

som styrker sannsynligheten for at man vil handle i tråd med dette. Forskning har vist at dersom det er godt samsvar mellom holdninger og handlingsintensjon, kan man med rimelig grad av sikkerhet forutsi framtidig handling gitt at forutsetningene ikke endrer seg for mye (Ajzen og Fishbein 1980).

Barnehageplass til alle som ønsker det, heller enn kontantstøtte

Mødrene i undersøkelsen ble også bedt om å vurdere ulike tiltak som kom fram i mediedebatten om kontantstøtte.⁷ Det tiltaket flest mødre med kontantstøttebarn vurderer som godt, er barnehageplass til alle som ønsker det. Deretter følger utvidet permisjon til to år, lavere foreldrebetaling i barnehager, 6-timers arbeidsdag, flere ferie-/fridager i året til foreldre, kontantstøtte til de som velger å være hjemme med barnet/barna sine og til slutt kontantstøtte til de som ikke har barnehageplass (figur 5). Dette er den samme rangering som i hele utvalget (Rønning 1998), men for-

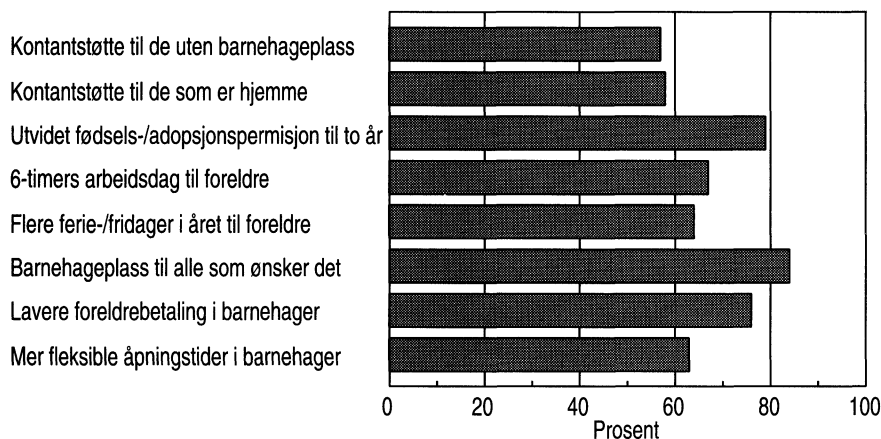
skjellene mellom tiltakene er ikke fullt så store i kontantstøtteutvalget. De som er berettiget til kontantstøtte ser altså ut til å være litt mer positive til ordningen enn andre småbarnsmødre, men som andre vurderer de andre tiltak som bedre.

Ikke overraskende er det de som har oppgitt at de har planer om å bruke ordningen som også er mest positive. Da er det mer overraskende at nesten en tredel av de som vurderer ordningen som dårlig har planer om å bruke den, det samme har halvparten av de som ikke synes ordningen er verken god eller dårlig. Det betyr sannsynligvis at mange vil bruke kontantstøtte fordi de ikke finner noen bedre ordning, f.eks. at de ikke får barnehageplass.

Interessekonflikt

Resultatene viser et interessant mønster. De som ikke har planer om å bruke kontantstøtten er mest positive til tiltak som er knyttet til yrkesaktivitet (utvidet permisjon, utvidet ferie, 6-timersdag) og

Figur 5: Andel mødre med barn i kontantstøttealder som vurderer ulike mulige tiltak for å bedre småbarnsfamiliers situasjon som gode¹. Prosent

¹ Godt = svært godt og ganske godt

Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte, 1998

barnehager. De som har planer om å bruke ordningen er imidlertid negative til disse tiltakene. Dette kan tyde på at det er en klar interessekonflikt mellom småbarnsmødre som har og ikke har inntektsgivende arbeid. En mulig årsak kan være at de som ikke har inntektsgivende arbeid ikke vil få nytte av ordninger som knyttes opp til yrkesaktivitet. Dermed kan den type ordninger "tvinge" mødre som ikke ønsker det ut i arbeidslivet, fordi det kan få store økonomiske konsekvenser om de ikke arbeider utenfor hjemmet. De som er yrkesaktive mener sannsynligvis at tiltak som er knyttet til yrkesaktivitet vil gi dem bedre uttelling både tidsmessig og økono-

misk. Uansett yrke og utdanning, og uansett familiens økonomiske situasjon, tar de fleste småbarnsmødre ut det de har krav på av permisjoner. Andelen fedre som tar deler av permisjonen er også økende. Sannsynligheten er derfor stor for at de fleste også ville benytte seg av eventuelle utvidete permisjonsordninger, ekstra ferie eller kortere arbeidsdag.

Det er svært interessant at det er flest som synes at barnehageplass til alle som ønsker det er et godt tiltak, da det viser at dette er den tilsynsordningen flest småbarnsfamilier foretrekker til sine barn. De synes altså at barnehageplass er

viktigere enn ekstra penger i lomma, og det gjelder også mange som vil bruke kontantstøtte. Barnehagedekningen er dårlig mange steder i landet, spesielt for de minste barna. Dermed tvinges mange foreldre som primært ønsker barnehageplass til å velge andre tilsynsordninger. Mange av disse vil bruke kontantstøtten og dermed få dekket kostnadene til barnepass, men foretrekker altså likevel barnehageplass til barnet sitt.

Klare forskjeller mellom brukere og ikke-brukere

Som vi tidligere har vært inne på, har vi her målt planlagt og ikke faktisk bruk av kontantstøtte. Vi mener

imidlertid at resultatene gir en god indikasjon på hvordan småbarnsfamiliene har tenkt å forholde seg til kontantstøtten. Vi får også et godt bilde av hva småbarnsmødre mener om ordningen, og av hvilke tiltak de mener vil være best egnet til å gjøre småbarnsperioden bedre for familien. Siden målingen ble gjort en stund før kontantstøtten ble innført, er det imidlertid knyttet noe usikkerhet til resultatene - også fordi det er mange faktorer som kan ha betydning for hva ulike familier til syvende og sist velger å gjøre. Vi har sett på en del forhold ved den enkelte familie som har betydning for valget. I tillegg har det i tiden etter at undersøkelsen ble gjennomført skjedd mye med norsk økonomi, med store renteøkninger og spådommer om økt arbeidsledighet de nærmeste årene. Slike forhold kan også virke inn på familiens valg. Sannsynligvis vil det være en del som hadde planlagt å bruke kontantstøtten som må skrinlegge planene som følge av at økonomien er blitt forverret. Det kan imidlertid også slå den andre veien, ved at flere lar være å bruke barnehage og velger tilsynsordninger de kan få dekket gjennom kontantstøtten. For mange familier ville det innebære en betydelig økning av nettoinntekten. Det er også uvisst hvor den store vet-ikke-gruppen havner til slutt. Søknadsfristen for kontantstøtte er nettopp gått ut, og man har ennå ikke full oversikt over hvor mange som har søkt. Det er også mulig å søke etter fristens utløp og få støtte med tilbakevirkende kraft. Derfor er det ikke mulig å si hvor mange som faktisk vil bruke ordningen.⁸

Vi har sett at det er til dels store forskjeller mellom de som vil bruke kontantstøtte og de som ikke vil

bruke ordningen. Karakteristiske kjennetegn ved brukeren er:

- Kontantstøttebarnet er under to år
- Familien har flere barn under skolealder
- Mor er hjemmearbeidende, arbeidsledig eller arbeider deltid (gjør skift/turnus/natt)
- Foreldrene har lav utdanning
- Husholdningsinntekten er middels eller lav
- Familien bor utenfor Oslo/Akershus
- Kontantstøttebarnet har ikke barnehageplass

Dessuten er det lett å skaffe dagmamma og vanskelig å skaffe barnehageplass på hjemstedet, og kontantstøtten vil bedre familieøkonomien. Den viktigste årsaken til at de vil bruke ordningen er at de vil ha mer tid til barna og at det vil lønne seg økonomisk. Brukerne er videre klart mer positive til kontantstøtten enn andre: De fleste vurderer ordningen som god, men en del mener også at den er dårlig og at den vil få negative konsekvenser.

Blant de som ikke vil bruke kontantstøtteordningen finner vi mange av de motsatte kjennetegnene:

- Kontantstøttebarnet nærmer seg eller har fylt to år
- Familien har ett eller to barn under skolealder
- Mor er eneforsørger eller begge foreldrene har inntektsgivende arbeid
- Mor arbeider heltid (gjør vanlig dagarbeid) eller studerer
- Mor og far har høyere utdanning
- Husholdningsinntekten er høy
- Familien bor i Oslo/Akershus
- Har eller ønsker barnehageplass til kontantstøttebarnet

I motsetning til hva som er tilfelle for brukerne, er det vanskelig å skaffe god dagmamma og lettere å skaffe barnehageplass på hjemstedet. Kontantstøtten ville forverre familieøkonomien hvis mor reduserte arbeidstiden eller ble hjemme. Ikke-brukerne er klart mer negative til ordningen enn brukerne, og ser flere negative enn positive konsekvenser av den. Mange mener kontantstøtten er en dårlig ordning, mens alternative tiltak knyttet til yrkesaktivitet eller barnehage vurderes som gode.

Det er altså klare forskjeller mellom de forventede brukerne og ikke-brukerne, og forskjellene har klar sammenheng med mors grad av tilknytning til arbeidslivet. Det betyr sannsynligvis at det er en interessekonflikt mellom yrkesaktive og ikke-yrkesaktive mødre, og at det er de ikke-yrkesaktive som blir vinnerne her, selv om de utgjør en langt mindre gruppe enn de yrkesaktive. Vi har også sett at den viktigste grunnen til å bruke kontantstøtte for de fleste er at de vil få mer tid til barna. Det er imidlertid påfallende at de som allerede har mye tid til barna synes dette er viktigere enn andre. Man kan da spørre seg om kontantstøtten virkelig vil føre til at foreldre og barn er mer sammen, spesielt siden andre undersøkelser viser at mange kvinner som sier de ønsker å redusere arbeidstiden ikke gjør det likevel. Vi kan imidlertid ikke se bort fra at kontantstøtten kan endre denne tendensen i tiden framover.

At så mange som en tredel av de som vil bruke kontantstøtten synes at ordningen er dårlig og det i tillegg er mange som sier de vil bruke ordningen fordi de ikke tror de får barnehageplass, betyr at mange foreldre bruker kontantstøtte i

16

mangel på et bedre alternativ. Det betyr også at mange barn vil få tilsyn av dagmamma hele eller deler av tiden, selv om få foreldre synes dette er den optimale tilsynsformen. I og med at barnehagedekningen er for lav i forhold til foreldrenes ønsker, er det ikke reell valgfrihet med hensyn til hvilken tilsynsform barna skal ha. Det er kun de som ikke ønsker barnehageplass og de heldige som får den tilsynsordningen de primært ønsker, med den oppholdstiden de ønsker, som har valgfrihet. Resten må velge mellom de alternativene som gjenstår eller ta det de får. Det at mange søker om støtte kan altså ikke automatisk tolkes slik at småbarnsforeldre synes det er en god ordning. Få sier nei takk til 3 000 kroner ekstra i måneden. Vi må derfor gå ut fra at nesten samtlige som ikke har barnet i barnehage søker om støtte, selv om de kanskje primært ønsker (kommunal) barnehage og selv om de synes kontantstøtten er en dårlig ordning. En del av disse foreldrene vil være hjemme med barnet hele tiden, en del vil være hjemme deler av tiden og kombinere med andre tilsynsordninger, mens andre vil bruke andre tilsynsordninger hele tiden og arbeide som før. Det er ikke mulig å si med sikkerhet hvordan fordelingen mellom disse gruppene vil bli til slutt, men det vil vi kunne få svar på i neste års undersøkelse når vi spør de samme personene om deres forhold til kontantstøtte igjen.

1. I undersøkelsen bad vi barnas mødre om å svare også for sin ektefelle/samboer. Det er ikke sikkert at ektefelle/samboer alltid er barnets far, men siden det her er snakk om små barn antar vi at det i de fleste tilfellene vil dreie seg om barnets far. Derfor vil vi bruke benevnelsen "far" i denne artikkelen. Siden det er mor som har svart også for far, kan det ha virket inn på fordelingene.

2. Se Kitterøds artikkel om mødrenes arbeidstidsønsker i dette nummeret av Samfunnsspeilet for en grundigere behandling av mors forhold til arbeidslivet.

3. Andelen er langt lavere enn for hele utvalget i undersøkelsen, hvor ca. halvparten har plass. Dekningsgraden øker altså med barnets alder.

4. I oversikter over dekningsgrad blir det ikke skilt mellom ulike typer barnehager. Statistikken sier derfor kun noe om hvor stor andel som har en eller annen form for barnehage tilbud, uavhengig av barnehagetype og oppholdstid.

5. Opptaket for barnehagene var ennå ikke ferdig da undersøkelsen ble gjennomført.

6. Mødrene ble bedt om å angi grad av enighet med følgende utsagn om konsekvenser av kontantstøtten: Kontantstøtten vil ....

1. føre til større valgfrihet blant småbarnsforeldre
2. føre til at flere kvinner vil redusere arbeidstiden
3. føre til at flere menn vil redusere arbeidstiden
4. føre til at flere barn vil være hos dagmamma heller enn i barnehage
5. føre til at barnehageutbyggingen vil stoppe opp
6. føre til at det blir lettere å få barnehageplass
7. føre til at mange barn vil bli tatt ut av barnehagen av økonomiske grunner
8. føre til at foreldre og barn får mer tid sammen.

Utsagn nr. 1, 3, 6 og 8 er positivt ladet, dvs. at de som er enige i utsagnene her defineres som positive til kontantstøtte. De øvrige utsagnene er negativt ladet, dvs. at de som er enige i utsagnene defineres som negative til kontantstøtte.

7. Mødrene ble bedt om å angi hvor gode eller dårlige de vurderte åtte ulike tiltak å være.

8. Kostnadene for kontantstøtten er beregnet ut fra et anslag om at 70 prosent av foreldrene til ettåringene vil bruke ordningen fullt ut. I tillegg regnet man med at en av fire vil kombinere kontantstøtten med deltidsbarnehage. Videre ble det anslått at 50 prosent av foreldrene til toåringene vil bruke ordningen fullt ut, i tillegg til at en av fire vil kombinere med deltidsbarnehage (St.prp. nr. 53 1997-1998).

Litteratur

Ajzen, I. og M. Fishbein (1980): *Understanding attitudes and predicting social behavior*, Englewood Cliffs, NJ; Prentice Hall.

Kitterød, Hege (1998): Småbarnsmødre vil jobbe mindre, men får det ikke til, *Samfunnsspeilet* 1998, 5, Statistisk sentralbyrå.

Rajecki, D.W. (1990): *Attitudes*, Sinauer Associates Inc., MA.

Rønning, Elisabeth (1998): Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte. Hovedresultater og dokumentasjon, Notater 98/61, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (1995): *Levekårsundersøkelsen 1995*, NOS C 301.

Statistisk sentralbyrå (1997): *Barnehager 1997*, NOS, under utgivelse.

Statistisk sentralbyrå (1998): *Statistisk årbok*, NOS C 463.

St.prp. nr. 53 (1997-1998): *Innføring av kontantstøtte til småbarnsforeldre*, Barne- og familiedepartementet.

Thoresen, Thor Olav (1998): Lønnsomt med dagmamma, *Ukens statistikk* 1998, 10.

Trine Dale

(trine.dale@ssb.no) er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for intervjuundersøkelser.

Barnehager og kontantstøtte i et fordelingsperspektiv

Subsidiene til barnehager har i størst grad kommet foreldre med høyere inntekter til gode. Økte overføringer gjennom kontantstøtten vil dreie subsidiestrømmen mer i retning av familier med lavere inntekter. En slik økt rettferdighet har sine kostnader dersom færre barn får glede av de sosiale og pedagogiske goder ved barnehageopphold. For barn i kontantstøttealder synes det å bli økt etterspørsel etter dagmammaer og mindre etterspørsel etter barnehageplasser. Kontantstøtten synes imidlertid ikke i nevneverdig grad å redusere etterspørselen etter barnehageplass for de eldste barna.

*Lars Gulbrandsen og
Tale Hellevik*

Barnehagetilbudet ble raskt utbygget i Norge. Så sent som i 1970 fantes det ikke barnehageplasser til mer enn 3 prosent av barna under skolepliktig alder (Gulbrandsen og Ulstrup Tønnessen 1988a). I 1980 hadde drøyt 20 prosent fått plass, mens man i 1990 nådde en dekningsgrad på 36 prosent (SSB 1997). Det hadde da lenge vært bred politisk oppslutning om målet om full barnehagedekning. Rundt 1990 kunne det synes som om man fortsatt var langt unna dette målet. Målgruppen ble imidlertid redusert som følge av andre reformer. Med utvidet omsorgspermisjon og senket skolealder ville etter hvert to hele årskull forsvinne fra køen. Siden heller ikke alle foreldre ønsket barnehageplass, var avstanden mellom det eksisterende tilbud og småbarnsforeldres faktiske etterspørsel etter hvert blitt ganske beskjeden (Gulbrandsen 1991, Blix 1993).

Da barnehager var barnevern

Med barnehagedrift følger det direkte og indirekte ulike goder. Like etter krigen var det en nær forbindelse mellom barnehager og barnevern. I 1950-åras idealfamilie, med hjemmeværende mor og utearbeidende far, var det ingen plass eller behov for barnehager. Med en dekningsgrad på landsbasis på knapt 2 prosent, kunne selvsagt ikke barnehager bli noe annet enn et tilbud til svært få familier med store behov for assistanse. Det er betegnende at den viktigste utdanningsinstitusjonen for personalet bar navnet Barnevernsakademiet. Administrativt lå barnehagene under Sosialdepartementet, og mellom 1965 og 1976 ble den offisielle statistikken om barnehager presentert sammen med barnevernsstatistikk i SSBs årlige publikasjon "Barneomsorg".

Barnehager som pedagogisk og økonomisk gode

I Oslo var barnehager langt mer vanlig enn ellers i landet. I 1965 var over halvparten av landets barnehageplasser å finne i hovedstaden, som kunne tilby plass til hvert tiende barn (Gulbrandsen og Ulstrup Tønnessen 1988b). Med såpass høy dekning måtte tiltaket nødvendigvis få en langt mer sammensatt brukergruppe. Ideer og tanker om barnehager som et tilbud til barn flest, med vekt på de generelle sosialpedagogiske og utviklingspsykologiske sider ved barnehager, kom da også etter hvert sterkere i fokus. I en omfattende utredning tidlig på 1970-tallet (NOU 1972:39), fikk barns behov på ulike alderstrinn en fremtredende plass i begrunnelsen for utbyggingen av det man nå hadde begynt å kalle førskoler. Argumenter basert på barnevern og på foreldrenes behov for tilsyn fikk til sammenlikning relativt liten plass i utredningen.

For yrkesaktive foreldre var, den gang som nå, tid en sentral faktor. Barnehager gav mødre tid til å være yrkesaktive mens de hadde småbarn. Barnehageutbyggingen har dermed vært et avgjørende virkemiddel for økt likestilling. Samtidig har barnehager viktige økonomiske sider. De fleste vil benytte den frigjorte tiden til arbeid som øker familiens inntekter. I tillegg er barne-tilsyn en arbeidsintensiv tjeneste som er svært dyr å produsere. De som får plass til sine barn i barnehager, bruker en tjeneste som koster langt mer for stat og kommune enn brukerne selv betaler; differansen øker jo yngre barn det dreier seg om. Barnehager representerer dermed også overføringer av fordelingspolitisk interesse.

18

Ser man på barnehager som arenaer som skaper pedagogiske og sosiale goder, altså noe langt mer enn tilsyn i den tiden foreldre har andre gjøremål, blir det viktig at flest mulig barn får del i de goder barnehager representerer, helt på linje med skolegang litt senere i livet. Full dekning er i den forbindelse noe mer enn barnehageplass til alle som vil ha plass. Det er nå nesten ingen småbarnsforeldre som motsetter seg at barn oppholder seg i barnehager (Gulbrandsen 1996), men det er fortsatt langt fra alle som aktivt etterspør plass. Skal man unngå at barnehagegodene fordeles på grunnlag av en sosialt sett meget skjev etterspørsel, synes brukerbetalingen å måtte senkes betydelig (Gulbrandsen 1993). Dette ble for øvrig foreslått av det utvalget som midt på 1990-tallet utredet overføringer til barnefamilier. Utvalget foreslo et gratis pedagogisk tilbud, såkalt kjernetid, på inntil 20 timer pr. uke til alle barn i alderen tre til fem år (NOU 1996:13).¹

For barn under tre år var det ikke mulig for utvalget å komme frem til noen tilsvarende bred enighet. På slutten av 1980-tallet var kontantstøtte blitt lansert som alternativ eller supplement til barnehagesubsider. Dette skjedde i en situasjon da tilbudet til ett- og toåringer var lavt, men samtidig var det et betydelig innslag av foreldre som overhodet ikke ønsket å gjøre bruk av barnehager så tidlig i barnets livsløp (Blix og Gulbrandsen 1993). Etterspørselen etter barnehageplasser til ett- og toåringer var også slik sosialt fordelt, at en generell økning av overføringene til barnehager for denne aldersgruppen snarere ville øke enn redusere den sosiale ulikheten i bruk av barnehager (Gulbrandsen 1993). I det nevnte overføringsutvalget ville et flertall kanalisere flere midler til barneha-

gedrift for de minste barna, mens et mindretall ville satse på kontantstøtte. Det var mindretallets forslag som stortingsflertallet etter siste valg falt ned på, men vedtaket var enda klarere basert på prinsippet om likhet i overføringer: Størrelsen på kontantstøtte ble bestemt ut fra beregnet verdi av størrelsen på den statlige subsidieringen av den barnehageplassen man ikke benyttet.

Fortsatt sosialt skjev fordeling av barnehageplasser
Gulbrandsen og Ulstrup Tønnessen (1988a) sammenstilte for 10 år siden data fra tilgjengelige undersøkelser om barnetilsyn, og konkluderte med at økt tilbud av barnehager så langt hadde ført med seg økt sosial skjevhet i fordelingen av plassene. Funnet ble forklart med at fordelingen av plasser i økende grad ble styrt av etterspørsel når tilbudet økte. Den skjeve fordelingen er bekreftet av senere undersøkelser. Basert på data fra 1991 fant Blix (1993) en klart økende bruk av barnehagetilbudet med økende utdanning. Basert på levekårsundersøkelsene fant Kristiansen (1993) samme ulikhet mellom foreldre med høy og lav utdanning, samt klart mer bruk av barnehager blant høyere funksjonærer enn blant lave, som igjen kom klart foran arbei-

dere. Forskjellen mellom utdanningsgruppene hadde økt fra 1987 til 1991. De samme typer ulikhet kom tydelig frem også i levekårsundersøkelsen fra 1995 (NOU 1996:13).

Tabell 1 er basert på data fra Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldrings (NOVA) (tidligere INAS) undersøkelse fra 1992 og på SSBs undersøkelse våren 1998, begge gjennomført som oppdrag for Barne- og familiedepartementet.² Selv om barnehagedekningen har økt betydelig fra 1992 til 1998, finner vi fortsatt samme klare forskjell i barnehagebruk avhengig av mødrenes utdanningsnivå.

Ulikheten i barnehagebruk gjenfinnes for barn på alle alderstrinn (tabell 2). Tverrsnittet viser videre at fra og med den nest yngste aldersgruppen (født i 1996), varierer andelen barn der det søkes om plass lite avhengig av mødrenes utdanning. Det kan med andre ord se ut som forklaringen på den sosialt skjeve fordelingen, er at foreldre med høy utdanning ønsker plass, tidligere for sine barn enn de med lav utdanning, og derfor er først ute med å søke. Denne forskjellen kommer klart til uttrykk for foreldre med barn født i 1997. Det er god

Tabell 1: Prosentandel barn med plass i barnehage, etter mors utdanning

	Mors utdanning ¹					
	Totalt		Lav		Høy	
	1992 ²	1998	1992 ²	1998	1992 ²	1998
Plass i barnehage	37	49	34	43	47	57
Basis (N)	(938)	(3 298)	(712)	(1 805)	(234)	(1 402)

¹ Lav utdanning vil si til og med fullført videregående skole/gymnas, høy utdanning påbegynt eller fullført universitets- eller høyskoleutdanning
² Undersøkelsestidspunktet er forskjellig i 1992 (om høsten) og 1998 (om våren). Dette har bl.a. hatt betydning for registreringen av påbegynt skolegang, en kategori som er fraværende i 1998, men som sammenlagt har en andel på 4 prosent i 1992. For å gjøre fordelingene sammenliknbare er denne gruppen føyd til barnehagekategorien i 1992
Kilde: Norsk Gallup (1992), SSB (1998).

grunn til å tro at vi ville ha funnet samme forskjell ett år i forveien. En slik forskjell i søkeaktivitet for ett-åringene våren 1997 vil vi våren 1998 registrere som forskjeller med hensyn til hvem som har plass for sine toåringer (barn født i 1996). De søknader vi har registrert våren 1998 for toåringer, vil først kunne resultere i plass etter sommeren 1998, og da føre til en fordeling lik den vi i tabellen finner for treåringer (barn født i 1995).

Tabell 2 gir altså ingen indikasjon på ulik behandling av søkere fra ulike sosiale lag, men derimot en helt kurant behandling av en søkermasse der de med høy utdanning har en tendens til å ønske barnehageplass for sine barn når de er yngre. I tillegg synes det som om vi står overfor en gruppe som bestemmer seg for å styre unna barnehagene.

Fra treårsalderen blir andelen barn der det ikke søkes om plass ikke nevneverdig redusert. Dersom mor har lav utdanning kan det synes som om hvert fjerde barn overhodet ikke får noen glede av barnehagetilbudet. Dette er bare tilfellet for hvert tiende barn dersom moren har høyere utdanning.

Fortsatt redusert bruk av dagmamma

Bruk av dagmamma økte gjennom hele 1980-tallet. I 1980 brukte 12 prosent av foreldrene dagmamma, en andel som i 1989 hadde økt til 22 prosent. 20 prosent av barna under skolepliktig alder ble på dette tidspunktet passet av dagmamma eller praktikant (Blix og Gulbrandsen 1992). Deretter gikk bruken noe nedover, og var høsten 1992 redusert til 12 prosent av alle barn i aldersgruppen null til seks år (Blix

og Gulbrandsen 1993).³ Totalfordelingene i tabell 3 viser at den beskjedne, men jevne tilbakegangen for dagmammaer har fortsatt. Både i 1992 og 1998 er bruken størst for barn mellom ett og to år, aldersgruppen som er berettiget til kontantstøtte fra 1. august i år. Tidlig på 1990-tallet var dagmammabruk sosialt jevnt fordelt (Blix og Gulbrandsen 1992). Våren 1998 var dette fortsatt tilfelle. Uansett om barnets mor har høy eller lav utdanning, er prosentandelen som bruker dagmamma eller praktikant den samme.

Kontantstøtte og bruk av barnetilsyn

Undersøkelsen i 1998 ble gjennomført i mars og april, altså før kontantstøtten var vedtatt innført⁴ og ordningens detaljer var endelig utformet. De som var berettiget til

Tabell 2: Bruk av og etterspørsel etter barnehageplass våren 1998, etter barnets fødselsår og mors utdanning. Prosent

	1997		1996		1995		1994		1993		1992	
	Lav	Høy	Lav	Høy	Lav	Høy	Lav	Høy	Lav	Høy	Lav	Høy
Har plass	5	10	26	45	47	58	61	75	66	85	70	84
Har søkt plass	22	40	25	31	25	30	16	12	8	6	4	4
Har ikke søkt	73	49	48	24	27	12	23	12	26	9	26	12
Basis (N)	(395)	(299)	(424)	(327)	(205)	(157)	(238)	(204)	(228)	(193)	(231)	(154)

Kilde: SSB

Tabell 3: Prosentandel barn passet av dagmamma/praktikant, etter barnets alder¹ i undersøkelsesåret

	Totalt		1 år		2 år		3 år		4 år		5 år		6 år	
	1992	1998	1992	1998	1992	1998	1992	1998	1992	1998	1992	1998	1992	1998
Passet av dagmamma/ praktikant ²	15	12	28	21	15	16	14	11	15	7	11	7	7	8
Basis (N)	(823)	(2 743)	(126)	(766)	(166)	(533)	(131)	(428)	(144)	(437)	(132)	(432)	(124)	(147)

¹ Inndelingen i aldersgrupper er slik at '1 år' inkluderer barn mellom 1 og 2 år, '2 år' barn mellom 2 og 3 år osv. Når det gjelder kategorien '6 år', omfatter denne for 1998 kun barn opp til 6 år og 4 mnd. Dette fordi undersøkelsen ble gjennomført våren 1998, og de eldste barna som er med er født i januar 1992. Denne aldersgruppen er fullstendig for 1992-undersøkelsen

² Alene eller i kombinasjon med andre tilsynsordninger

Kilde: Norsk Gallup (1992), SSB (1998)

Tabell 4: Bruk av barnetilsynsordninger før og etter kontantstøttens innføring. Prosent

Tilsynsordning	Forventet tilsynsordning etter kontantstøttens innføring (for barn født mellom 1.8.97 og 31.1.98) ¹	Tilsynsordning per i dag (for barn født mellom 1.8.96 og 31.1.97) ²
Foreldre (foresatte)	35	33
Slektning	2	5
Dagmamma/praktikant	12	12
Barnehage	5 ³	20
Deltidsbarnehage	1 ⁴	-
Barnehage og dagm./prakt.	6	2
Dagm./prakt. komb. med andre tilsynsordninger ⁵	19	10
Barnehage komb. med andre tilsynsordninger ⁶	4	4
Foreldre komb. med tilsynsordninger utenom dagm./prakt. eller barnehage	12	10
Annet	-	2
Vet ikke	1	-
Ubesvart	4	2
Basis (N)	(339)	(383)

¹ Ved å sette nedre aldersgrense ved 1.8.97, omfatter gruppen barn der foreldrene har kunnet planlegge tilsynsordning ved ettårsalder ut fra at barnet er berettiget til kontantstøtte i det fødselspermisjonen går ut. Øvre aldersgrense, januar 1998, er den siste måneden som er fullt representert i undersøkelsesutvalget

² For sammenlikning viser tabellen fordelingen for barnegruppen født ett år tidligere. Disse barna er mellom 1 år og 3 md. og 1 år og 9 md. på undersøkelsestidspunktet, mao. i kontantstøttealder hadde ordningen allerede vært innført. Ved at de to gruppene er like i forhold til tid på året barna er født, fjernes denne faktorens eventuelle betydning for valg av tilsynsordning

³ Andelen består av barn der foreldrene har svart at de ikke vil benytte kontantstøtten, og at de har eller har søkt om barnehageplass. Det antas at disse foreldrene ønsker å ha barnet i barnehage fulltid forutsatt at de får plass

⁴ Her mangler det opplysninger om hvilke andre tilsynsordninger man har tenkt å kombinere med deltidsbarnehage

⁵ Utenom barnehage

⁶ Utenom dagmamma eller praktikant

Kilde: SSB

støtte, ble spurt om de ville benytte seg av ordningen, og hvordan de ville innrette barnetilsyn og yrkes-

aktivitet. Dette blir nødvendigvis noe usikre data, men vi vil, med dette forbehold, se på forventet

Tabell 5: Prosentandel barn passet av dagmamma/praktikant og prosentandel barn med plass i barnehage, etter mors utdanning, før og etter kontantstøttens innføring

	Etter kontantstøttens innføring (for barn født mellom 1.8.97 og 31.1.98)		I dag (for barn født mellom 1.8.96 og 31.1.97)	
	Lav	Høy	Lav	Høy
Passet av dagmamma/praktikant ¹	28	50	21	25
Plass i barnehage ¹	10	23	18	39
Basis (N)	(184)	(151)	(211)	(157)

¹ Alene eller i kombinasjon med andre tilsynsordninger, inkludert hverandre (det siste betyr at de barna som både passes av dagmamma/praktikant og har plass i barnehage, er med i prosentandelene for begge tilsynsordningene)

Kilde: SSB

bruk av barnetilsyn for det årskull av barn som nå kan få kontantstøtte. Deretter vil vi undersøke om forventet bruk av kontantstøtte endrer barnetilsynet for de foreldre som også har eldre barn under skolepliktig alder.

I tabell 4 har vi forsøkt å estimere barnetilsyn høsten 1998 for den første gruppen av barn som vil begynne å få kontantstøtte fra 1. august 1998, og hvor vi finner de mødrene som går direkte fra fødselspermisjon til mulig bruk av kontantstøtte. Dette er foreldre med barn født fra og med 1. august 1997 til og med 31. januar 1998. Vi sammenlikner det estimerte resultatet⁵ for denne gruppen med barnetilsynet våren 1998 for det foregående tilsvarende årskullet, nemlig foreldre med barn født mellom 1. august 1996 og 31. januar 1997.

Sammenlikningen av de to årskullene viser at vi kan forvente redusert bruk av barnehager og økt bruk av dagmammaer. Barnehage alene eller kombinert med andre tilsynsordninger reduseres fra 26 til 16 prosent, mens bruk av dagmamma/praktikant, alene eller i kombinasjon med annet tilsyn, øker fra 24 til 37 prosent.

Tabell 5 viser hvordan mødre med ulik utdanning forventer å organisere sitt barnetilsyn for ettåringer, sammenliknet med de ordningene som ble brukt våren 1998 for det foregående årskullet. Den mest markerte endring er å finne blant mødre med høy utdanning. Her er den antatte økningen i bruk av dagmamma/praktikant større enn reduksjonen i bruk av barnehage. For mødre med lav utdanning er det slik at endringene i de to tilsynsformene omtrent oppveier hverandre. Det er vanskelig å finne noen klare tegn i denne tabellen på at foreldre

Tabell 6: Forventet barnehagebruk for 3-5-åringer med mødre som vil motta kontantstøtte (kolonne 1), samt de prosentandeler disse gruppene utgjør av alle barn mellom 3 og 5 år (kolonne 2)

Barnehagebruk	3-5-åringer med søsken der kontantstøtten vurderes brukt ¹	I andel av alle 3-5-åringer
Vil bli tatt ut av barnehage	4	1
Vil få forkortet oppholdstid	13	3
Vil beholde barnehageplass	24	5
Har ikke barnehageplass	30	6
Vet ikke	4	1
Ubesvart	25	5
Basis (N)	(528)	(1 703)

¹ Foreldrene har svart enten ja eller vet ikke på hvorvidt de har planer om å benytte kontantstøtten
Kilde: SSB

vil bruke mer tid sammen med sine barn. Mødre med høy utdanning kan imidlertid synes å forvente å få en økt fleksibilitet, men dette synes vel så mye å dreie seg om valg av barnetilsyn og tid til inntektsgivende arbeid som tid til samvær med barna.

Vi har tidligere berørt de fordeler og goder som barn forventes å få med seg fra barnehager. Det ville være en svært uheldig bieffekt av kontantstøtteordningen dersom foreldre som fikk kontantstøtte tok eldre barn ut av barnehagen. Som vi ser av tabell 6 synes dette foreløpig ikke å ha noe problematisk omfang. Bare 4 prosent av barn i alderen tre til fem år med yngre søsken som får kontantstøtte, vil bli tatt ut av barnehagen. Den største endringen består i planer om redusert oppholdstid (13 prosent). Siden 29 prosent ikke vet eller ikke har besvart spørsmålet, er tallene noe usikre. Andre kolonne i tabell 6 viser hvor store andeler de ulike grupper i tabellens første kolonne utgjør av hele barnebefolkningen i alderen tre til fem år. Bare 1 prosent av norske barn i denne aldersgruppen vil bli tatt ut av barnehagen som følge av at foreldre hever kontantstøtte for yngre søsken,

mens 3 prosent av barna vil få kortere oppholdstid i barnehagen.

Kontantstøtte og inntektsfordeling

Som tidligere nevnt, koster det langt mer å drive barnehager enn det foreldrene betaler. Basert på data fra 1991 fant Blix (1993) at det var gruppen av foreldre med høyest inntekt som fikk de største barnehagesubsidiene. Thoresen (1994) trakk samme konklusjon på grunnlag av data fra 1990. Thoresen (1996a) har senere stilt spørsmålet om den sterke økningen av barnehagedekningen i første halvdel av 1990-tallet har redusert denne ulikheten, men svaret er benektende. Basert på levekårsundersøkelsen fra 1995 fant han at det fortsatt var slik at småbarns-

familier med de høyeste inntekter fikk de høyeste statlige barnehagesubsidier.

På oppdrag fra det nevnte overføringsutvalget utredet Thoresen (1996b) også inntektsmessige konsekvenser av forslaget om gratis kjernetid for de eldste førskolebarna, samt tilsvarende konsekvenser av økte overføringer til ett- og toåringer, både av økte overføringer til barnehagedrift og av økte overføringer gjennom en kontantstøttevariant. Han konkluderte med at forslaget om gratis kjernetid til de eldste barna ville gi størst økning i barnehagesubsidier til de barnefamilier som tjente minst. For ett- og toåringer ville ikke økt driftstøtte i særlig grad påvirke inntektsfordelingen, mens den analyserte kontantstøttevarianten ville ha en viss utjevnende effekt.

Vi kan nå supplere disse beregningene med data om foreldres faktiske preferanser for de ulike alternativene. Når det gjelder bruk av kontantstøtte, er forskjellen mellom utdanningsgruppene vel så klare som ved bruk av barnehager, men i motsatt retning. Blant familier der mor har lav utdanning vil 64 prosent benytte kontantstøtte, dersom mor har høy utdanning reduseres andelen til 46 prosent. Som vist i tabell 7 er den forventede bruk av kontantstøtte mest utbredt i den

Tabell 7: Forventet bruk av kontantstøtteordningen etter husholdningens samlede brutto årsinntekt (selvrapportert). Prosent

Bruk av kontantstøtte	Husholdningens årsinntekt i 1997 (i 1 000 kroner)				
	Under 251	251-350	351-420	421-500	Over 500
Vil benytte ordningen	67	63	56	54	43
Vil ikke benytte ordningen	14	14	18	20	33
Vet ikke	19	24	26	26	24
Basis (N)	(286)	(341)	(304)	(314)	(305)

Kilde: SSB

femdelen av de spurte som tjente minst, og faller jevnt med økende inntekt (se forøvrig Dales artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet).

Oppsummering og vurdering

I en kort tidsskriftartikkel er det ikke mulig å gå inn på alle viktige konsekvenser av kontantstøtteordningen. Vi har konsentrert oss om barnetilsynsordninger i et fordelingspolitisk perspektiv. Kontantstøtten har da også opplagt en klar fordelings effekt. Ordningen gir økte overføringer til småbarnsfamilier som ikke nyter godt av de statlige barnehagesubsidiene. Har man som mål at alle skal ha nøyaktig like store subsidier, har ordningen opplagt en gunstig fordelingsprofil. Spørsmålet man kan stille, ikke minst i en finanspolitisk sammenheng, er om dette er en effektiv form for omfordelingspolitikk, ikke minst siden ordningen også vil føre med seg kostnader og uforutsette virkninger. Ordningen vil subsidiere de helt private tilsynsordningene, og synes å ville gi økt dagmamnavirksomhet, sannsynligvis også medføre økt pris på slike tjenester.

En mulig konsekvens, som sterke økonomiske insentiver taler for, er at foreldre som velger kontantstøtte, og som også har eldre barn, vil ta disse ut av barnehagen. En direkte følge av kontantstøtte ville da bli at et betydelig antall barn gikk glipp av de sosiale og pedagogiske goder barnehager representerer. Foreløpig er det liten grunn for slik bekymring. Bruken av barnehager synes i liten grad å reduseres som følge av kontantstøtten, men det er et visst innslag av foreldre som vil benytte seg av redusert oppholdstid. Dersom det virkelig er slik at barnehager er svært bra for barn, er det et langt større problem, helt uavhengig av kontantstøtten, at et

stort antall barn vil møte opp på sin første skoledag, uten på forhånd å ha hatt glede av barnehageopphold.

Her bør regjeringen vurdere å hente frem fra skuffen overføringsutvalgets forslag om gratis kjernetid.

Småbarnsforeldre i SSBs undersøkelse har svart ut fra den situasjon de var i våren 1998, med betydelig usikkerhet rundt kontantstøtteordningens gjennomføring. De faktiske endringene kan bli mindre enn hva foreldrene regnet med, men de kan også bli mer omfattende. Mer eller mindre systematisk journalistisk arbeid i deler av trygdeetaten, kan tyde på at det blir mer bruk av kontantstøtte enn forventet ut fra hva folk svarte i undersøkelsen. Her vil vi først få mer sikker kunnskap når Rikstrygdeverket presenterer sin statistikk over søknader om kontantstøtte, og etter at SSB neste vår har fått re-intervjuet de samme foreldrene og kartlagt hvordan de faktisk har innrettet seg i de første månedene med en kontantstøtteordning.

1. Med unntak av representanten for Norges Kvinne- og Familieforbund, gikk et samlet utvalg inn for forslaget.
2. Norsk Gallup stod for innsamlingen av datamaterialet i 1992, Statistisk sentralbyrå i 1998. Undersøkelsene er omtalt og dokumentert i Blix og Gulbrandsen (1993) og i Rønning (1998).
3. At dagmamma-andelen for 1992 er noe høyere i tabell 3 skyldes at vi i sammenlikningen mellom de to tidspunkter har utelatt det yngste årskullet på begge tidspunkt.
4. Dette skjedde 11. juni.
5. Barnetilsyn høsten 1998 er estimert ut fra spørsmål om man vil benytte kontantstøtte og hvilken tilsynsform man i tilfelle vil benytte seg av. Vi antar at de som ikke vil benytte kontantstøtte og har barnehageplass vil fortsette med dette, samt at de som har søkt om barnehageplass, vil få plass.

Litteratur

Blix, Karin Wenche Schytte (1993): *Barnehager: Behov, etterspørsel og fordeling*, Rapport 1993:8, Oslo: Institutt for sosialforskning.

Blix, Karin Wenche Schytte og Lars Gulbrandsen (1992): *Norske familiers*

økonomiske levekår. Første rapport fra en intervjuundersøkelse høsten 1991, Notat 1992:3, Oslo: Institutt for sosialforskning.

Blix, Karin Wenche Schytte og Lars Gulbrandsen (1993): *Småbarnsfamiliers økonomi og bruk av barnetilsyn. Rapport fra en intervjuundersøkelse høsten 1992*, Notat 1993:2, Oslo: Institutt for sosialforskning.

Gulbrandsen, Lars (1991): Reformerer vi oss fra køer til krakk på barnehagemarkedet, *Norsk Statsvitenskaplig tidsskrift* 7, 296-301.

Gulbrandsen, Lars (1993): Barnehager: behov og etterspørsel, Foredrag på LOs og Norsk Lærerslags barnehagekonferanse 30. mars 1993, Upublisert manus, Oslo: Institutt for sosialforskning.

Gulbrandsen, Lars (1996): "Meninger om barneomsorg og yrkesaktivitet" i NOU 1996:13 Overføringer til barnefamilier, Vedlegg 13, 396-415.

Gulbrandsen, Lars og Cathrine Ulstrup Tønnessen (1988a): Barnehageutbyggingens fordelingsmessige virkninger, *Tidsskrift for samfunnsforskning* 29, 6, 539-554.

Gulbrandsen, Lars og Cathrine Ulstrup Tønnessen (1988b): Oslo-barnehagene på 1980-tallet. En analyse av fordeling og etterspørsel, i *St. Hallvard* 66, 2, 33-41.

Kristiansen, Jan Erik (1993): "Barnehage-tilsyn" i *Sosial utsyn* 1993, Statistiske analyser, 1, Statistisk sentralbyrå, 415-421.

NOU (1972:39): *Førskoler*.

NOU (1996:13): *Offentlige overføringer til barnefamilier*.

Rønning, Elisabeth (1998): Undersøkelse av barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte. Hovedresultater og dokumentasjon, Statistisk sentralbyrå, Notat 98/61.

Statistisk sentralbyrå (1997): *Barnehager og tilbud til 6-åringer i skolen 1996*, NOS C 421.

Thoresen, Thor Olav (1994): Fordelings-effektene av barnehagesubsidiene, *Økonomiske analyser* 1994, 9, Statistisk sentralbyrå, 18-23.

Thoresen, Thor Olav (1996a): "Simuleringer av skatter og overføringer av særlig betydning for barnefamiliene" i NOU 1996:13 Overføringer til barnefamilier, Vedlegg 2, 260-271.

Thoresen, Thor Olav (1996b): Virkninger på proveny og inntektsfordeling av endringer i skatter og overføringer av særlig betydning for barnefamiliene, i NOU 1996:13 Overføringer til barnefamilier, Vedlegg 4, 282-304.

Lars Gulbrandsen

(lars.gulbrandsen@isaf.no) er forskningsleder ved NOVA.

Tale Hellevik

(tale.hellevik@isaf.no) er forskningsassistent ved NOVA.

Småbarnsmødre vil jobbe mindre, men får det ikke til

24

En av tre småbarnsmødre skulle gjerne redusert arbeidstiden. Ikke overraskende gjelder dette særlig kvinner med lang arbeidstid. Mer overraskende er det at kvinner med menn som gjør ganske mye husarbeid, også har slike ønsker i særlig grad. Mange kvinner som vil jobbe mindre har romslig økonomi og en nokså forståelsesfull arbeidsgiver, men likevel går de ikke ned i arbeidstid slik de sier de vil.

Ragni Hege Kitterød

Med innføringen av kontantstøtte til småbarnsforeldre har man ønsket å gi foreldre mer tid til selv å ha omsorg for sine barn, og en reell valgfrihet i hvilken omsorgsform de vil benytte. Videre ønsker man å få større likhet mellom ulike grupper av foreldre i offentlige overføringer til barneomsorg (St.prp. nr. 53, 1997-98). Debatten om kontantstøtte har aktualisert en rekke tema og konfliktlinjer, men tilhengere og motstandere av reformen er enige om at mange småbarnsforeldre ønsker mer luft og rom i hverdagen og større fleksibilitet både med hensyn til omsorgsform og arbeidstid.

Målet: Bedre tid for småbarnsfamilier

Forholdet mellom yrkes- og familieliv er mye diskutert både i forskning og politikk de siste tiåra. Stort tidspress i barnefamiliene, særlig blant par hvor begge har inntektsgivende arbeid, har vakt atskillig bekymring. Mens debatten om kontantstøtte til småbarnsforeldre særlig har dreid seg om behovet for fleksibilitet i valg av barnetilsyn, har man tidligere fokusert mer på behovet for fleksibilitet i forhold til yrkeslivet (se f.eks. arbeidstidsutvalgets utredning, NOU 1987:9A og 9B), og til åpningstider og tilgjengelighet i forretninger og privat og offentlig service for øvrig (NOU 1984:13). På 1980-tallet hadde vi en omfattende debatt om arbeidstidsreformer i tilknytning til arbeidstidsutvalgets utredning. Krav om familievennlige arbeidstidsordninger ble da fremmet med full tyngde. Fra flere hold ble det hevdet at arbeidslivet måtte forandres slik at både menn og kvinner lettere kan kombinere familie- og yrkesliv.

Mens arbeidstidsreformer lenge først og fremst var et spørsmål for fagbevegelsen, ble det på 1980-tallet også et kvinnepolitisk spørsmål.

Mange tok til orde for sekstimers dagen som man mente ville lette hverdagen for yrkesaktive foreldre, og gi en jevnere deling mellom menn og kvinner av både lønnet og ulønnet arbeid. Mange argumenterte også for større fleksibilitet i arbeidstid og arbeidstidsordninger både over døgnet, uka, året og livsløpet. Ønsker om økt fleksibilitet og valgfrihet, særlig i småbarnsfasen, står fremdels sterkt (se f.eks. handlingsprogrammet til Arbeiderpartiets kvinnebevegelse 1998-2000).

Mye av argumentasjonen i forbindelse med debatten om kontantstøtte er basert på en erkjennelse av at ulike grupper av kvinner (og av menn) har ulike interesser og ønsker for tilpasninger i forhold til arbeidsliv og familie. En sentral antakelse har vært at mange småbarnsforeldre ønsker å bruke mer tid sammen med egne barn og mindre tid i yrkeslivet, men at stram økonomi hindrer dem i å redusere arbeidstiden eller periodevis arbeide hjemme på heltid. I denne artikkelen diskuterer vi småbarnsmødres tilfredshet med egen arbeidstid. Analysen gjelder for alle mødre med barn under skolepliktig alder, ikke bare dem som er berettiget til kontantstøtte. Vi viser hvor mange som er fornøyde med sin nåværende arbeidstid, hvor mange som gjerne skulle arbeide mer, hvor mange som ønsker å arbeide mindre, og hvor mange som mener de har mulighet til å få redusert arbeidstid. Vi diskuterer også hvordan slike opplysninger om ønsket arbeidstid skal tolkes. Opplysningene er hentet fra en undersøkelse om barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføringen av kontantstøtte, gjennomført av Statistisk sentralbyrå våren 1998. Utvalget ble trukket blant kvinner med barn under skolealder. Opplysningene er samlet inn gjennom

nom en postal spørreundersøkelse. 2 436 personer sendte inn utfylte skjema. Dette utgjør en svarprosent på 70. Opplegget for undersøkelsen er nærmere omtalt i rammeteksten nedenfor.

Analysene er foretatt blant mødre som var i yrkesaktivt arbeid på intervjudtidspunktet (minst 1 time pr. uke), og som ikke hadde lønnet eller ulønnet permisjon fra yrkeslivet.¹ Dette gjaldt 58 prosent av de gifte/samboende mødrene i undersøkelsen og 52 prosent av de enslige.² Dette er atskillig lavere andeler enn hva som kommer fram gjennom arbeidskraftundersøkelsene, hvor også mødre med lønnet permisjon regnes som yrkesaktive. Når vi her har valgt å konsentrere analysene om mødre som faktisk var yrkesaktive på intervjudtidspunktet, er det fordi disse daglig erfarer utfordringene med å kombinere kravene fra familie og yrkesliv, og derfor har bedre grunnlag enn mødre med permisjon for å vurdere hvorvidt

den arbeidstiden de har er den som passer best eller ikke.

En av tre yrkesaktive mødre ønsker kortere arbeidstid

Deltakerne i undersøkelsen ble spurt om den arbeidstid de for tiden har er den som passer best, eller om kortere eller lengre arbeidstid skulle passe bedre. Det ble presisert at kortere eller lengre arbeidstid forutsetter at lønnen minsker eller øker i tilsvarende grad. De ble også spurt om det var mulig å få redusert arbeidstiden i nåværende jobb. Slike opplysninger om arbeidstidspreferanser kan være vanskelige å tolke. Mange oppfatter nok spørsmål om de er tilfredse med nåværende arbeidstid og om de har ønsker om alternative ordninger som ganske hypotetiske. Det kan også variere hvilke referanserammer folk svarer innenfor, og hvilke muligheter de tar i betraktning i sine vurderinger. Opplysningene gir likevel en pekepinn om i hvilken grad folk ønsker mer rom for gjøre-

mål utenom jobben, og hvorvidt nåværende arbeidstid oppleves som ideell eller ikke.

Spørsmål om tilfredshet med egen arbeidstid stilles jevnlig i Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelser.³ Analyser fra midten av 1990-tallet viste at de fleste småbarnsforeldre var fornøyde med sin arbeidstid, men at stadig flere, både blant mødre og fedre, kunne tenke seg kortere arbeidstid enn hva de hadde. I 1995 ønsket 29 prosent av de ansatte småbarnsmødrene i parforhold kortere arbeidstid, mens bare 7 prosent gjerne ville ha lengre arbeidstid (Kitterød og Roalsø 1996). I 1991 var de tilsvarende andelene henholdsvis 21 og 8 prosent. Blant fedre i parforhold uttrykte 19 prosent ønske om kortere arbeidstid i 1995, mot 15 prosent i 1991.

I kontantstøtteundersøkelsen i 1998 mente seks av ti gifte eller samboende småbarnsmødre at den arbeidstiden de hadde var den som passet best. En av tre mente kortere arbeidstid ville passe bedre, mens ganske få, 3 prosent, gjerne ville arbeide mer⁴ (tabell 1). Halvparten av de enslige mødrene var tilfredse med sin arbeidstid, 32 prosent ønsket kortere arbeidstid, mens 10 prosent kunne tenke seg lengre arbeidstid (tabell 2). For gifte eller samboende mødres vedkommende kan det altså se ut til at utviklingen fra første halvdel av 1990-tallet med at stadig flere ønsker kortere arbeidstid, fortsatt gjør seg gjeldende. Tallene i tabell 1 kan riktignok ikke sammenlignes direkte med tallene fra levekårsundersøkelsene, ettersom tallene fra levekårsundersøkelsene også omfatter mødre med svangerskapspermisjon, mens disse altså er holdt utenfor i analysene fra 1998. Dessuten var tema for undersøkelsene forskjellig og dermed også den kontekst spørsmålene ble

Datagrunnlag og metode

Undersøkelsen er gjennomført på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet og har som formål å kartlegge barnefamilienes situasjon når det gjelder barnetilsyn, yrkesdeltakelse og økonomi før kontantstøtteordningen innføres, slik at ordningen kan evalueres best mulig. Opplysninger ble samlet inn gjennom en postal spørreundersøkelse. Bruttoutvalget består av 3 500 kvinner med minst ett barn født 01.01.1992 eller senere. 2 436 personer, eller om lag 70 prosent, sendte inn utfylt spørreskjema.

Mødre som faller inn under ordningen med kontantstøtte er overrepresentert i utvalget. Ved beregning av tall på grunnlag av hele utvalget må materialet vektas slik at mødre som faller inn under kontantstøtteordningen teller mindre enn øvrige mødre. Mødre med minst ett barn født i 1996 eller senere er derfor gitt en vekt på 0,52 slik at det korrigeres for den forhøyede trekk sannsynligheten. Ettersom denne artikkelen diskuterer arbeidstidsønsker blant småbarnsmødre generelt, er analysene basert på det vektete materialet. Vektingen påvirker sammensetningen av utvalget. I tabellene viser vi derfor både det veide og det uveide antall observasjoner som de ulike andelene er basert på. Opplegget og gjennomføringen av undersøkelsen er nærmere beskrevet i Rønning (1998a) og i en artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet (Rønning 1998b).

stilt innenfor. Levekårsundersøkelsene gir et bredt bilde av befolkningens materielle og sosiale velferd. Undersøkelsen som analyseres her, fokuserte altså på barnetilsyn og yrkesarbeid blant småbarnsmødre, noe som kan ha gjort mødrene mer bevisste på eventuelle tidskonflikter i hverdagen. Videre kartlegger levekårsundersøkelsene arbeidstidsønsker bare blant ansatte, mens også selvstendig næringsdrivende fikk spørsmålet i foreliggende undersøkelse.

Flere prioriterer fritid

Ser vi bare på de ansatte mødrene i 1998, var det også her om lag en av tre som ønsket kortere arbeidstid, henholdsvis 35 og 33 prosent blant ansatte i privat og offentlig virksomhet (tabell 1). Dette kan tyde på at det faktisk er noe flere yrkesarbeidende mødre i dag enn i 1995 som kunne tenke seg kortere arbeidstid. En slik utvikling ville i tilfelle være i tråd med mer generelle endringstendenser i folks tidsprioriteringer. Undersøkelser om arbeidsforhold og arbeidserfaringer viser at kvinner og menn i større grad prioriterte fritid og fritidsaktiviteter framfor lønn og arbeid i 1997 enn på slutten av 1980-tallet (Skjåk 1998). På spørsmål om hva de gjerne ville bruke mer tid til, svarte relativt flere i 1997 enn i 1989 at de ville bruke mer tid til fritidsaktiviteter, husarbeid og samvær med venner og familie, mens færre ville bruke mer tid til lønnet arbeid.

Også det faktum at arbeidstiden blant mødre har økt noe siden midten av 1990-tallet, kunne tilsi at ønsker om kortere arbeidstid er blitt vanligere. Ønsker om nedsatt arbeidstid er nemlig, ikke overraskende, mest utbredt blant mødre med lang arbeidstid (tabell 1). De siste åra har det vært en viss forskyvning mot mer heltidsarbeid og

Tabell 1: Tilfredshet med egen arbeidstid blant gifte/samboende mødre som er yrkesaktive uten permisjon, etter vanlig ukentlig arbeidstid, utdanningsnivå, virksomhet, husholdningens bruttoinntekt, vansker med løpende utgifter, antall små barn i husholdningen og grad av likedeling av husarbeidet. Prosent

	Nåværende arb.tid passer best	Kortere arb.tid passer bedre	Lengre arb.tid passer bedre	Vet ikke	N (uveid)	N (veid)
Alle	61	34	3	2	1 152	871
Vanlig ukentlig arbeidstid						
1-19 timer	76	8	11	5	(200)	(151)
20-29 timer	81	13	4	3	(249)	(191)
30-39 timer	54	44	1	1	(469)	(355)
40-44 timer	39	59	-	2	(160)	(118)
45 timer eller mer	43	55	1	1	(74)	(57)
Utdanningsnivå						
Ungdomsskole-/videregående skolenivå	64	29	3	3	(592)	(489)
Universitets-/høgskolenivå I (13-14 års utdanning)	55	40	4	1	(145)	(114)
Universitets-/høgskolenivå II eller mer (15 års utdanning eller mer)	58	39	1	1	(341)	(249)
Virksomhet ¹						
Ansatt, privat virksomhet	60	35	2	3	(528)	(393)
Ansatt, offentlig virksomhet	61	33	4	2	(539)	(412)
Selvstendig næringsdrivende	64	30	-	6	(54)	(43)
Husholdningens bruttoinntekt						
-399 000 kr	67	24	5	4	(422)	(316)
400 000-499 000 kr	60	35	3	2	(330)	(248)
500 000-599 000 kr	53	45	0	1	(167)	(130)
600 000 kr eller mer	55	45	0	0	(168)	(128)
Vansker med løpende utgifter						
Ja, ofte/av og til	60	30	7	3	(265)	(198)
Ja, en sjelden gang	58	36	3	3	(270)	(202)
Nei, aldri	62	35	1	2	(603)	(460)
Antall små barn						
Ett	61	34	3	2	(720)	(570)
To eller flere	60	33	4	3	(420)	(292)
Mannens deltakelse i hus- og omsorgsarbeidet						
Liten	68	24	5	3	(480)	(372)
Middels	57	39	2	2	(487)	(365)
Stor	52	45	1	3	(185)	(134)

¹ Det var også noen som hadde kombinasjonsordninger. Antallet observasjoner var her så lavt, at det ikke vises prosenttall for denne gruppen
Kilde: Undersøkelse om barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte, Statistisk sentralbyrå 1998

lange deltidsordninger blant yrkesaktive småbarnsmødre (Statistisk sentralbyrå 1995 og 1998a). Videre har par med barn under skolealder

fått bedre økonomi i perioden (Statistisk sentralbyrå 1998b). Flere kan dermed ha fått råd til å vurdere redusert arbeidstid. Ønsker om

Tabell 2: Tilfredshet med egen arbeidstid blant enslige mødre som er yrkesaktive uten permisjon, etter vanlig ukentlig arbeidstid, utdanningsnivå, virksomhet, husholdningens bruttoinntekt og vansker med løpende utgifter. Prosent¹

	Nåværende arb.tid passer best	Kortere arb.tid passer bedre	Lengre arb.tid passer bedre	Vet ikke	N (uveid)	N (veid)
Alle	50	32	10	8	(85)	(77)
Vanlig ukentlig arbeidstid						
1-29 timer	(41)	(5)	(32)	(22)	(20)	(19)
30-39 timer	61	29	4	6	(41)	(36)
40 timer eller mer	(39)	(61)	(-)	(-)	(24)	(22)
Utdanningsnivå						
Ungdomsskole-/videregående skolenivå	50	28	11	12	(56)	(51)
Universitets-/høgskolenivå (13 års utdanning eller mer)	49	43	8	-	(29)	(26)
Virksomhet ²						
Ansatt, privat virksomhet	49	28	12	12	(38)	(35)
Ansatt, offentlig virksomhet	51	40	4	5	(41)	(37)
Husholdningens bruttoinntekt						
-199 000 kr	55	21	11	13	(41)	(38)
200 000 kr eller mer	51	44	5	-	(32)	(29)
Vansker med løpende utgifter						
Ja, ofte/av og til	52	31	9	8	(41)	(38)
Ja, en sjelden gang	(47)	(26)	(16)	(11)	(20)	(19)
Nei, aldri	(51)	(43)	(6)	(-)	(21)	(18)

¹ Prosentandeler hvor prosentueringsgrunnlaget er lavere enn 25 er satt i parentes
² Det var også noen selvstendig næringsdrivende og noen som hadde kombinasjonsordninger. Antallet observasjoner i disse gruppene var så lavt, at det ikke vises prosenttall for denne gruppen
Kilde: Undersøkelse om barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte, Statistisk sentralbyrå 1998

kortere arbeidstid kan også være resultat av at selve yrkesarbeidet oppleves slitsomt, ikke bare av tidskonflikter mellom hjem og jobb. Vi vet fra andre undersøkelser at stadig flere føler at arbeidsdagen styres av tidsfrister, fastlagte rutiner og krav fra kunder og klienter (Andresen 1998). En slik utvikling kan ha bidratt til at flere uttrykker ønske om å arbeide mindre.

Som ventet, er det særlig mødre med deltidsarbeid som kunne tenke seg å bruke mer tid i yrkeslivet enn hva de faktisk gjør (tabell 1). Dette gjelder særlig dem som arbeider

under 20 timer pr. uke. Blant gifte eller samboende oppgir her 11 prosent at de gjerne ville arbeide mer. Ønsker om lengre arbeidstid ser også ut til å være knyttet til stram økonomi. Det er relativt flere som ønsker å arbeide mer blant gifte eller samboende mødre i husholdninger som ofte eller av og til har problemer med løpende utgifter, enn blant dem som sjelden eller aldri har slike problemer i husholdningen (tabell 1). Vi vet ikke hvilken arbeidstid disse kvinnene ser som ideell, men arbeidskraftundersøkelsen viser at mange av dem som har kort deltidsarbeid og defineres

som undersysselsatte (se note 4), ønsker å arbeide lang deltid (Statistisk sentralbyrå 1998a). Vi vet heller ikke hva som hindrer disse mødrene i å arbeide mer. Både etterspørsels- og tilbuds faktorer kan tenkes å ha betydning. Muligens er ikke arbeidsgiver villig til å utvide arbeidstiden, og muligens kan manglende barnetilsyn eller andre forhold tilknyttet hjem og familie gjøre det vanskelig å trappe opp innsatsen i yrkeslivet.

Mange mødre med god økonomi ønsker kortere arbeidstid

Det ser altså ut til at for lang arbeidstid er et mer utbredt problem blant dagens småbarnsmødre enn for kort arbeidstid. Sett på bakgrunn av at arbeidsmiljøloven åpner for nedsatt arbeidstid for arbeidstakere med omsorgsansvar, kan det virke overraskende at såpass mange mødre arbeider mer enn det de anser som ideelt.⁵ Etter som ønskene om kortere arbeidstid gjelder uansett om lønnen reduseres, kan det ikke være økonomiske forhold som hindrer mødre i å arbeide mindre. At økonomien ikke er avgjørende, bekreftes også av tabell 1 hvor det framgår at mødre i husholdninger som aldri har problemer med løpende utgifter, like ofte som andre mødre, ønsker å redusere innsatsen i yrkeslivet. Videre ser vi at arbeidstidsønskene varierer med husholdningens bruttoinntekt, slik at mødre i husholdninger med høy inntekt oftere ønsker å arbeide mindre enn mødre i husholdninger med lavere inntekt. Ønsker om kortere arbeidstid er også mer utbredt blant mødre med utdanning på universitets- og høgskolenivå enn blant dem med lavere utdanning. Derimot er det liten forskjell mellom offentlig og privat ansatte, og mellom ansatte og selvstendig næringsdrivende.

Rønning (1998a) påpeker at mødres arbeidstidsønsker også varierer med arbeidstidsordning. Ønsker om kortere arbeidstid er mer utbredt blant dem som har vanlig dagarbeid enn blant dem som har andre ordninger. 43 prosent av mødrene med vanlig dagarbeid ønsker kortere arbeidstid, mot 29 prosent av dem som hadde skift- eller turnusordninger og 14 prosent av dem som hadde kvelds- eller nattarbeid.⁶ Muligens kan denne sammenhengen skyldes at mødre med vanlig dagarbeid har lengre arbeidstid enn dem med andre arbeidstidsordninger, og at det først og fremst er arbeidstidens lengde som har betydning for ønskene om kortere arbeidstid, ikke hvilken arbeidstidsordning man har.

En rimelig antakelse kunne være at ønsker om kortere arbeidstid bunner i stor arbeidsmengde hjemme, slik at mødre med flere små barn oftere enn dem med bare ett lite barn kunne tenke seg å redusere arbeidstiden, og at de som får lite hjelp av ektefelle eller samboer med husarbeidet oftere ønsker kortere arbeidstid enn dem som har en jevnere arbeidsdeling hjemme. Det ser imidlertid ikke ut til at mengden omsorgsforpliktelser har betydning. Mødre med bare ett barn under skolealder ønsker like ofte nedsatt arbeidstid som mødre med flere barn under skolealder (tabell 1).

Ønsker kortere arbeidstid selv om mannen stiller opp hjemme

Ser vi på arbeidsdelingen hjemme, går sammenhengen motsatt vei av hva vi kunne forvente. Mødre med ektefeller eller samboere som deltar mye i husarbeidet, ønsker oftere nedsatt arbeidstid enn dem som har ektefeller eller samboere som tar lite del i husarbeidet.⁷ Muligens kan denne sammenhengen forklares ved

at par hvor begge arbeider heltid har en jevnere arbeidsdeling hjemme enn par hvor kvinnen arbeider deltid, og at det egentlig er lengden på kvinnens arbeidstid som har betydning for ønskene om kortere arbeidstid, ikke graden av likedeling i husarbeidet.

For å få et bedre bilde av hvilke forhold som har betydning for mødres ønsker om kortere arbeidstid, har vi gjennomført analyser som tar hensyn til flere forhold samtidig.⁸ Her beregner vi effekten av ulike faktorer (arbeidstid, inntekt, antall barn, grad av arbeidsdeling osv.) samtidig som andre forhold holdes konstante. Det viser seg da at det først og fremst er arbeidstidens lengde og graden av likedeling i hus- og omsorgsarbeidet som har betydning. Derimot har verken mors utdanningsnivå, størrelsen på husholdningsinntekten eller hvorvidt man har problemer med løpende utgifter eller ikke, noen klar betydning. Uansett utdanningsnivå, type virksomhet, husholdningsinntekt, hvorvidt man har problemer med løpende utgifter eller ikke, tallet på barn under skolealder og graden av likedeling av hus- og omsorgsarbeidet, er det slik at mødre med lang arbeidstid oftere ønsker å redusere arbeidstiden enn mødre med kortere arbeidstid. Og uansett arbeidstidens lengde, utdanningsnivå, type virksomhet, husholdningsinntekt, hvorvidt man har problemer med løpende utgifter eller ikke samt tallet på barn under skolealder, er det slik at de som har ektefeller eller samboere som deltar mye i hus- og omsorgsarbeidet, oftere ønsker nedsatt arbeidstid enn mødre med ektefeller eller samboere som deltar mindre hjemme.

Denne siste sammenhengen er vanskelig å forklare. Det er altså ikke slik som vi antydte ovenfor at

sammenhengen mellom arbeidsdeling hjemme og ønsket om kortere arbeidstid (som vist i tabell 1), forsvinner når vi kontrollerer for mødres arbeidstid. Muligens ligger forklaringen i at mødre med partnere som deltar mye hjemme er mer karriereorienterte enn andre mødre, eller har mer ansvarsfulle jobber som ikke så lett lar seg utføre på deltid. Undersøkelsen inneholder ikke informasjon om karriereorientering eller graden av ansvar i yrkesarbeidet. Derfor kan vi ikke studere disse sammenhengene direkte. Tolkningen stemmer imidlertid med funn som er gjort i andre studier. Eksempelvis fant Brandth og Kvan-de (1992) at mødres inntekts- og utdanningsnivå hadde stor betydning for hvorvidt fedre tok ut deler av omsorgspermisjonen i forbindelse med fødsel eller ikke. Fedre med partnere som hadde høy utdanning og inntekt tok oftere permisjon enn andre fedre. Nærmere analyser av datamaterialet, hvor også andre forhold trekkes inn, f.eks. ektefellens eller samboerens arbeidstid og utdanning, vil kunne bringe større klarhet i hvilke forhold som har betydning for mødres ønsker om kortere arbeidstid.

Problemer med tidspress og travelhet antas ofte å være særlig utbredt blant småbarnsmødre med full jobb. Vel halvparten, 54 prosent, av de gifte eller samboende mødrene med full jobb (en vanlig arbeidstid på minst 37 timer pr. uke) uttrykker da også ønske om kortere arbeidstid (tabell 3). Dette tyder på at mange finner det slitsomt å kombinere omsorgsansvar for små barn med fulltids innsats i yrkeslivet, og at det generelt blir lite rom for aktiviteter utenom jobben. Blant de fulltidsarbeidende ser det ut til at mødre i husholdninger med høy inntekt oftere enn andre mødre ønsker kortere arbeidstid. Ellers er

Tabell 3: Tilfredshet med egen arbeidstid blant gifte/samboende mødre som er yrkesaktive på full tid, etter vanlig ukentlig arbeidstid, utdanningsnivå, virksomhet, husholdningens bruttoinntekt, vansker med løpende utgifter, antall små barn i husholdningen og grad av likedeling av husarbeidet. Prosent

	Nåværende arb.tid passer best	Kortere arb.tid passer bedre	Lengre arb.tid passer bedre	Vet ikke	N (uveid)	N (veid)
Alle	44	54	1	2	(484)	(360)
Vanlig ukentlig arbeidstid						
37-39 timer	47	50	1	2	(250)	(185)
40-44 timer	39	59	-	2	(160)	(118)
45 timer eller mer	43	55	1	1	(74)	(57)
Utdanningsnivå						
Ungdomsskole-/videregående skolenivå	49	48	1	2	(233)	(178)
Universitets-/høgskolenivå I (13-14 års utdanning)	29	69	2	-	(64)	(48)
Universitets-/høgskolenivå II eller mer (15 års utdanning eller mer)	42	55	0	2	(175)	(126)
Virksomhet ¹						
Ansatt, privat virksomhet	43	55	-	2	(237)	(169)
Ansatt, offentlig virksomhet	43	54	1	2	(217)	(166)
Selvstendig næringsdrivende	(50)	(50)	(-)	(-)	(23)	(19)
Husholdningens bruttoinntekt						
-399 000 kr	50	46	3	1	(121)	(90)
400 000-499 000 kr	47	50	-	3	(158)	(118)
500 000-599 000 kr	36	62	-	2	(94)	(72)
600 000 kr eller mer	36	63	-	1	(94)	(69)
Vansker med løpende utgifter						
Ja, ofte/av og til	47	50	3	-	(95)	(70)
Ja, en sjelden gang	48	49	-	3	(124)	(93)
Nei, aldri	41	57	0	2	(259)	(194)
Antall små barn						
Ett	45	53	1	2	(310)	(239)
To eller flere	15	56	1	3	(170)	(119)
Mannens deltakelse i hus- og omsorgsarbeidet						
Liten	48	50	1	1	(132)	(102)
Middels	43	54	1	2	(231)	(174)
Stor	40	57	-	3	(121)	(85)

¹ Det var også noen som hadde kombinasjonsordninger. Antallet observasjoner var her så lavt, at det ikke vises prosenttall for denne gruppen
Kilde: Undersøkelse om barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte, Statistisk sentralbyrå 1998

det ingen klare sammenhenger. Blant fulltidsarbeidende i husholdninger med minst 500 000 kroner i bruttoinntekt uttrykte vel seks av ti ønsker om kortere arbeidstid. Blant mødre i husholdninger som aldri

hadde problemer med løpende utgifter var andelen 57 prosent. For mange av de fulltidsarbeidende er det altså lite som tyder på at økonomien er noe hinder for å redusere arbeidstiden.

Ettersom det var såpass få yrkesarbeidende enslige mødre med i undersøkelsen, er det bare i liten grad mulig å studere variasjon mellom ulike grupper arbeidstidsønsker. I tabell 2 presenterer vi likevel tall for noen utvalgte grupper. Usikkerheten ved tallene er stor fordi det er få observasjoner i hver gruppe. Hovedinntrykket er imidlertid at vi langt på vei finner det samme mønsteret blant enslige som blant gifte/samboende. Det er først og fremst deltidsarbeidende som ønsker lengre arbeidstid. Ønsker om kortere arbeidstid er vanligere blant dem med lang enn blant dem med kortere arbeidstid, vanligere blant høyt enn blant lavt utdannede, og vanligere blant dem med høy enn blant dem med lav husholdningsinntekt. Det gir selvsagt ikke mening å se på arbeidsdeling i forhold til ektefelle eller samboer for enslige mødre. Vi gir heller ikke tall for ettbarns- og flerebarnsmødre separat, ettersom utvalget inneholder få enslige yrkesaktive mødre med flere barn.

En av to yrkesaktive mødre mener de kan få nedsatt arbeidstid
Når mange mødre uttrykker ønsker om kortere arbeidstid, men ikke arbeider mindre selv om husholdningens økonomi er romslig, er det rimelig å spørre om manglende fleksibilitet fra arbeidsgivers side gjør det vanskelig å korte ned på arbeidstiden. I undersøkelsen ble mødrene spurt om det var mulighet for å få redusert arbeidstid i deres nåværende jobb. Opplysningene er altså basert på mødrenes vurderinger av situasjonen. Vi vet ikke om de faktisk har undersøkt mulighetene for å få nedsatt arbeidstid, eller om svarene mer gjenspeiler antakelser om hvilke muligheter som foreligger. Som nevnt, åpner bestemmelser i arbeidsmiljøloven

Tabell 4: Mulighet for å få redusert arbeidstid blant yrkesaktive mødre. Tall for gifte/samboende og enslige, etter type virksomhet.¹ Prosent

	Kan få kortere arb.tid	Kan ikke få kortere arb.tid	Vet ikke	N (uveid)	N (veid)
Gifte/samboende					
Alle	51	41	8	(1 165)	(879)
Ansatt, privat virksomhet	46	45	9	(535)	(398)
Ansatt, offentlig virksomhet	57	36	7	(543)	(414)
Selvstendig næringsdrivende	42	54	5	(56)	(44)
Enslige					
Alle	48	35	17	(87)	(78)
Ansatt, privat virksomhet	38	36	26	(38)	(35)
Ansatt, offentlig virksomhet	57	33	10	(43)	(38)

¹ Det var også noen som hadde kombinasjonsordninger. Antallet observasjoner i disse gruppene var så lavt, at det ikke vises prosenttall for dem. For enslige vises heller ikke tall for selvstendig næringsdrivende
Kilde: Undersøkelse om barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte, Statistisk sentralbyrå 1998

for at arbeidstakere med omsorgsansvar kan få nedsatt arbeidstid, men det kan nok variere hvordan dette praktiseres på ulike arbeidsplasser. Muligens hersker det enkelte steder mer eller mindre uttalte normer mot deltidsarbeid, mens det andre steder er vanlig med deltidsordninger i kortere eller lengre perioder.

Omtrent halvparten av alle yrkesaktive småbarnsmødre mener de har mulighet til å få redusert arbeidstid i sin nåværende jobb (tabell 4). Andelen er omtrent den samme blant gifte/samboende som blant enslige. 41 prosent av de gifte/samboende mener de ikke kan få redusert arbeidstid i sin nåværende jobb, mens 8 prosent ikke vet hvordan dette forholder seg. Blant enslige er tilsvarende andeler 35 og 17 prosent. Både blant gifte/samboende og enslige er det relativt flere av de ansatte i offentlig enn i privat sektor som mener de har mulighet for å få redusert arbeidstid. Hvorvidt denne forskjellen er reell, eller bare gjenspeiler ulik praksis og ulikt omfang

av deltidsordninger i de to sektorene, er vanskelig å si. Det er i hvert fall tydelig at ansatte i offentlig sektor vurderer sin arbeidsplass som mer fleksibel med hensyn til arbeidstidsordninger enn hva ansatte i privat sektor gjør. Det er uklart hvordan vi skal tolke opplysningene om muligheter for arbeidstidsreduksjoner blant selvstendig næringsdrivende. Her mener vel 4 av 10 blant de gifte eller samboende at det er mulig å få redusert arbeidstid, mens vel halvparten ikke ser slike muligheter. I prinsippet kan selvstendig næringsdrivende styre sin arbeidstid selv. Muligens er svarene basert på vurderinger av hvorvidt det er mulig å drive virksomheten økonomisk lønnsomt med lave arbeidsinnsats, eller hvorvidt inngåtte avtaler og kontrakter kan oppfylles med lave arbeidsinnsats.

Når småbarnsmødre ikke realiserer sine ønsker om kortere arbeidstid, ser dette bare i liten grad ut til å henge sammen med manglende muligheter for å få nedsatt arbeids-

tid. Bare 36 prosent av de gifte/samboende mødrene som uttrykker ønske om kortere arbeidstid, mener at nåværende arbeidsplass ikke gir mulighet for arbeidstidsreduksjoner (tabell 5). 52 prosent mener de kan få nedsatt arbeidstid, mens 12 prosent er usikre. Mange yrkesaktive småbarnsmødre uttrykker altså ønske om kortere arbeidstid, har romslig økonomi og rimelige muligheter for å få nedsatt arbeidstid i sin nåværende jobb, men velger likevel ikke å redusere arbeidstiden. Dette gjelder uansett arbeidstid, utdanningsnivå, virksomhetstype, økonomisk situasjon og antall små barn i husholdningen.

Trolig har disse mødrene besvart spørsmålet om arbeidstidsønsker mer ut fra hva de ideelt sett ville ønske, enn ut fra vurderinger av hvordan de faktisk vil tilpasse seg i arbeidslivet. Muligens opplever enkelte sterke normer om heltidsinnsats på jobben, eller kanskje finner de jobben såpass krevende at det er vanskelig å holde seg faglig oppdatert hvis arbeidstiden trappes ned. Trolig er det også mange som finner jobben spennende og utfordrende og derfor liker å arbeide mye. Det kan også tenkes at noen frykter at deltidsarbeid vil gi mindre interessante arbeidsoppgaver eller redusere sjansene for framtidig karriere og lønnsutvikling. Kjeldstad (1993) spør om det i noen yrker er blitt slik at det er nødvendig å arbeide mer enn normalarbeidstiden for å gjøre karriere. En kvalitativ undersøkelse blant svenske foreldre viste at frykt for mindre utfordrende arbeidsoppgaver var en viktig grunn til at mange mødre arbeidet heltid selv om de syntes dette var ganske slit-somt (Ahrne og Roman 1997). Jobben var dessuten viktig for kvinners identitet og sosiale nettverk. En amerikansk studie viser at jobben har stor betydning i mange

Tabell 5: Mulighet for å få redusert arbeidstid blant gifte/samboende mødre som er yrkesaktive uten permisjon og som ønsker kortere arbeidstid, etter vanlig ukentlig arbeidstid, utdanningsnivå, virksomhet, husholdningens bruttoinntekt, vansker med løpende utgifter og antall små barn i husholdningen. Prosent

	Kan få kortere arb.tid	Kan ikke få kortere arb.tid	Vet ikke	N (uveid)	N (veid)
Alle	52	36	12	(389)	(292)
Vanlig ukentlig arbeidstid					
1-29 timer	43	46	10	(52)	(36)
30-39 timer	56	30	14	(206)	(155)
40-44 timer	53	37	10	(90)	(69)
45 timer eller mer	45	48	7	(41)	(31)
Utdanningsnivå					
Ungdomsskole-/videregående skolenivå	49	39	12	(190)	(143)
Universitets-/høgskolenivå I (13-14 års utdanning)	48	36	17	(58)	(46)
Universitets-/høgskolenivå II eller mer (15 års utdanning eller mer)	60	31	9	(132)	(97)
Virksomhet ¹					
Ansatt, privat virksomhet	48	38	14	(191)	(138)
Ansatt, offentlig virksomhet	59	31	9	(177)	(137)
Husholdningens bruttoinntekt					
-399 000 kr	52	42	7	(104)	(76)
400 000-499 000 kr	56	27	16	(116)	(87)
500 000-599 000 kr	53	34	12	(75)	(59)
600 000 kr eller mer	42	45	14	(74)	(56)
Vansker med løpende utgifter					
Ja, ofte/av og til	58	33	9	(77)	(59)
Ja, en sjelden gang	54	37	9	(98)	(72)
Nei, aldri	49	36	14	(211)	(159)
Antall små barn					
Ett	52	37	12	(244)	(192)
To eller flere	53	35	12	(140)	(97)

¹ Det var også en del selvstendig næringsdrivende og noen som hadde kombinasjonsordninger. Antallet observasjoner i disse gruppene var så lavt, at det ikke vises prosenttall for dem
Kilde: Undersøkelse om barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte, Statistisk sentralbyrå 1998.

menneskers liv og representerer noe langt mer enn bare en arbeidsplass. Mange lever ut mye av sitt sosiale liv gjennom jobben og ønsker ikke å gå ned i arbeidstid selv om de gjerne skulle hatt mer tid sammen med barna (Hochschild 1997). Undersøkelsen som analyseres her gir ikke opplysninger om ambisjoner, karriereønsker eller trivsel på jobben. Opplysninger om

slike forhold vil kunne gi bedre innsikt i hva som får mødre til å arbeide mye selv om de godt kunne tenke seg kortere arbeidstid, har romslig privatøkonomi og en arbeidsgiver som er positiv til deltidsordninger.

Det ser altså ut til at yrkesaktive småbarnsmødre flest er tilfreds med sin arbeidstid. Få ønsker å arbeide

mer, mens om lag en av tre kunne tenke seg kortere arbeidstid. Mange av dem som ønsker kortere arbeidstid ser imidlertid ut til å ha gode muligheter for å kunne redusere arbeidstiden. De har god økonomi og mener de har mulighet for å få nedsatt arbeidstid i sin nåværende jobb. I alt 17 prosent av de yrkesaktive mødrene uttrykker ønsker om kortere arbeidstid samtidig som de mener at arbeidsgiver stiller seg positiv til at de reduserer arbeidstiden. Bare 12 prosent ønsker kortere arbeidstid og mener de ikke har muligheter for nedsatt arbeidstid i nåværende jobb.

Hvorfor går de ikke ned i arbeidstid?

Analysene ovenfor tyder på at opplysninger om arbeidstidspreferanser kan være vanskelige å tolke. Mange svarer trolig mer ut fra hvilke tilpasninger de ideelt sett ville foretrekke, enn ut fra hvordan de faktisk vil tilpasse seg dersom forholdene legges til rette. Ønsker om kortere arbeidstid er nok ofte mer et uttrykk for at hverdagen oppleves vel slitsom, enn for at man faktisk vil arbeide mindre. Mange yrkesaktive mødre kunne utvilsomt tenke seg mer tid sammen med egne barn og mer rom for fritidsaktiviteter og sosialt samvær, men er likevel ikke villige til å gå ned i arbeidstid. Det kan tenkes mange mulige forklaringer på dette. Ikke alle typer jobber egner seg like godt for å bli utført på deltid. Trolig er det også slik at mange finner jobben såpass interessant og faglig utfordrende, at de er lite villige til å redusere arbeidstiden selv om tidsbudsjettet i hverdagen kan bli vel stramt. Stadig flere mødre har høy utdanning, noe som innebærer at stadig flere har interessante og utfordrende jobber med høye krav til å følge med i den faglige utviklingen. Mange vil derfor mene at de

taper mye, både faglig og karrieremessig, ved å arbeide redusert tid. Undersøkelser av folks prioriteringer mellom yrkesarbeid og andre gjøremål viser en litt tvetydig utvikling. Stadig flere gir uttrykk for at de gjerne vil bruke mer tid på gjøremål utenom jobben, og stadig flere sier de gjerne vil ha kortere arbeidstid selv om de tjener mindre (Skjåk 1998). Samtidig tillegges arbeidet like stor vekt som tidligere. I 1997 uttrykte tre av fire yrkesaktive at de ville ha en jobb selv om de ikke trengte pengene. Dette var samme andel som i 1989.

Det er vanskelig å forutsi hvilke konsekvenser kontantstøtten vil ha for foreldres valg av arbeidstid. Analysene i denne artikkelen gjelder småbarnsmødre generelt, ikke bare dem som omfattes av ordningen med kontantstøtte. Mye av argumentasjonen i debatten om kontantstøtte har vært basert på en antakelse om at mange foreldre vil velge å arbeide mindre og være mer sammen med barna dersom de får økonomisk mulighet til dette. For mange mødre vil det utvilsomt være slik at kontantstøtten gir rom for å redusere arbeidstiden for en kortere eller lengre periode, eller å ta en pause fra arbeidslivet. Mødres tilpasninger i arbeidslivet vil selvsagt også ha sammenheng med fedrenes tilpasninger. Analysene i det foregående kan imidlertid tyde på at en del mødre vil fortsette å arbeide heltid, selv om den økonomiske situasjonen tilsier at de kan ha råd til å arbeide mindre. Innføringen av kontantstøtte kan imidlertid tenkes å endre de rammer foreldre velger innenfor på flere måter. Dersom det blir vanligere på mange arbeidsplasser at både mødre og fedre periodevis har permisjoner eller nedsett arbeidstid, kan dette endre arbeidsgivers og kollegers holdninger og fremme mer fleksible tilpasnin-

ger til yrkeslivet blant småbarnsforeldre i de fleste yrker.

1. Dette skiller seg fra praksis i den offisielle arbeidsmarkedsstatistikken hvor også personer som er midlertidig fraværende fra inntektsgivende arbeid i undersøkelsesuka pga. lønnet permisjon regnes som sysselsatte.

2. Som enslige mødre regnes her dem som oppgir at de ikke er formelt gift, eller bor

sammen med ektefelle eller samboer. Dette skiller seg noe fra avgrensninger som ofte gjøres i andre sammenhenger hvor det er vanlig å regne som enslige forsørgere dem som mottar utvidet barnetrygd (se Kjeldstad 1998).

3. På grunnlag av disse kan man analysere nivå og utvikling både blant mødre og fedre, men ettersom levekårsundersøkelsene er basert på generelle utvalg av den voksne befolkning, er det forholdsvis få småbarnsforeldre i utvalget.

4. Dette spørsmålet om ønsker om lengre arbeidstid kan ikke sammenlignes med de mål på undersyssestilling som brukes i SSBs arbeidskraftundersøkelser. For å bli klassifisert som undersyssestatt her, må følgende betingelser være oppfylt: Man må arbeide deltid, man må ønske lengre arbeidstid enn man har, man må ha søkt om å få lengre arbeidstid, og man må kunne starte med økt arbeidstid innen en måned (Statistisk sentralbyrå 1998a). Dette er altså et strengere mål enn det som er benyttet i den undersøkelsen som ligger til grunn for analysene i denne artikkelen.

5. Ifølge arbeidsmiljølovens § 46A har arbeidstakere som av helsemessige, sosiale eller andre viktige velferdsgrunner har behov for å få redusert sin arbeidstid, rett til dette dersom arbeidstidsreduksjonen kan gjennomføres uten særlige ulemper for virksomheten.

6. Undersøkelsen gir dessverre ikke opplysninger om hvorvidt man har fleksitidsordninger på jobben. Muligens har tilgangen til slike ordninger betydning for graden av tilfredshet med egen arbeidstid.

7. For sju gjøremål tilknyttet husarbeid og barneomsorg ble intervjupersonene spurt hvem som vanligvis utførte oppgaven i deres husholdning. For hvert av gjøremålene har vi benyttet en skala fra 1 til 5 hvor 1 innebærer at oppgaven vanligvis utføres av kvinnen, 2 at den oftere utføres av kvinnen enn av mannen, 3 at den utføres like ofte av begge parter, 4 at den oftere utføres av mannen enn av kvinnen, og 5 at den vanligvis utføres av mannen. På grunnlag av disse sju spørsmålene er det laget en additiv indeks med mulige verdier fra 7 til 35 hvor 7 innebærer at mannen deltar lite i hus- og omsorgsarbeidet, mens 35 innebærer omfattende mannlig deltakelse. Skårer 1-14 er her klassifisert som liten mannlig deltakelse, 15-19 som middels deltakelse, og 20 eller mer som høy deltakelse. Forholdsvis få yrkesaktive mødre, om lag 15 prosent, befant seg i den siste kategorien.

8. Her har vi laget en todelt variabel på grunnlag av opplysningene om ønsket arbeidstid hvor det skilles mellom mødre som ønsker kortere arbeidstid på den ene side, og andre yrkesaktive mødre på den annen. Får å få et bedre bilde av hvilke forhold som har betydning for ønsker om nedsatt arbeidstid, har vi benyttet logistisk regresjonsanalyse. Ved denne metoden kan vi avgjøre hvilke av et sett forklaringsfaktorer som har innvirkning på det fenomen som

studeres. Her beregnes effekten av hver enkelt variabel samtidig som andre forhold holdes konstante. Flere av forklaringsvariablene er her behandlet som kontinuerlige variabler, ikke som grupperte slik som i tabell 1. Dette gjelder mors ukentlige arbeidstid, utdanningsnivå, husholdningens bruttoinntekt, antall små barn og grad av likedeling av hus- og omsorgsarbeidet.

Litteratur

Ahrne, Göran og Christine Roman (1997): *Hemmet, barnen och makten. Förhandlingar om arbete och pengar i familjen*. Rapport til Utredningen om fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män, SOU 1997:139.

Andresen, Øyvind (1998): Flere tidsfrister, rutiner og krav, *Samfunnsspeilet* 1998, 2, Statistisk sentralbyrå, 10-15.

Arbeiderpartiets kvinnebevegelse (1998): *Handlingsprogram 1998-2002. Et arbeid å leve med*.

Brandth, Berit og Elin Kvande (1992): Fedres arbeidsvilkår og omsorgspermisjoner, *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 2, 158-166.

Hochschild, Arlie (1997): *The Time Bind. When Work Becomes Home and Home Becomes Work*, New York: Metropolitan Books. Henry Holt and Company.

Kitterød, Ragni Hege og Kari-Mette Roalsø (1996): Arbeidstid og arbeidstidsønsker blant foreldre, *Samfunnsspeilet* 1996, 1, Statistisk sentralbyrå, 12-23.

Kjeldstad, Randi (1993): "Kvinner og menn på arbeidsmarkedet" i Randi Kjeldstad og Jan Lyngstad: *Arbeid, lønn og likestilling*, Oslo: Universitetsforlaget.

Kjeldstad, Randi (1998): *Enslige forsørgere: Forsørgelse og levekår før og etter overgang til ny livsfase*, Sosiale og økonomiske studier 100, Statistisk sentralbyrå.

NOU (1984:13): *Åpningstider og tilgjengelighet. Bidrag til en samlet åpningstidspolitik*.

NOU (1987:9A): *Arbeidstidsreformer*.

NOU (1987:9B): *Vedlegg til Arbeidstidsutvalgets utredning*.

Rønning, Elisabeth (1998a): Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og øko-

nomi før innføring av kontantstøtte, Notater 98/61, Statistisk sentralbyrå.

Rønning, Elisabeth (1998b): Undersøkelsen om bruk av kontantstøtte, *Samfunnsspeilet* 1998, 5, Statistisk sentralbyrå, 2-4.

Skjåk, Knut Kalgraff (1998): *Intervjuundersøking om arbeidsforhold og arbeidserfaringar*, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste, Brukermelding.

Statistisk sentralbyrå (1995): *Arbeidsmarkedsstatistikk Hefte I Hovedtall*, NOS C 256.

Statistisk sentralbyrå (1998a): *Arbeidsmarkedsstatistikk 1996-1997*, NOS C 467.

Statistisk sentralbyrå (1998b): 25 000 kroner mer til småbarnsfamiliene, *Ukens statistikk* 1998, 18.

St.prp. nr. 53 (1997-98): *Innføring av kontantstøtte til småbarnsforeldre*.

Ragni Hege Kitterød

(ragni.hege.kitterod@ssb.no) er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.

Fremdeles få småbarnsfamilier med rengjøringshjelp

34

Til tross for at småbarnsforeldrene har fått bedre økonomi, at mange ønsker seg betalt hjelp, og at de kan nytte forenklede skatteløsninger, så er det stadig like få småbarnsfamilier som har betalt rengjøringshjelp: Bare 6 prosent. Ikke uventet er det de travleste, rikeste og mest barnerike familiene som oftest har hjelp. Mer uventet er det mindre sammenheng mellom mors utdanningsnivå og bruken av slik hjelp. Overraskende er det også at andelen familier med hjelp øker med mors alder.

Ragni Hege Kitterød

"Vi kjøper oss fritid for karrieren - og barna" skriver Dagbladet 20. juni 1998 i en reportasje om familier i tidsklemme. Her omtales det voksende tilbudet av tjenester som er spesielt rettet mot dem som prioriterer yrkeslivet høyt, og har sparsomt med tid til hus-, omsorgs- og vedlikeholdsarbeid hjemme. Som eksempel på slike tjenester nevnes rengjøringshjelp, praktikanter, kjøp av hurtigmat og halvfabrikata, handling på Internett, hjelp til stell av hage eller kjæledyr, samt abonnement på vasking og stryking av skjorter.

I denne artikkelen diskuterer vi bruken av privat rengjøringshjelp blant kvinner i den livsfasen som gjerne er mest krevende med hensyn til omsorgsoppgaver hjemme, nemlig småbarnsfasen. Vi spør hvor mange som kjøper slike tjenester, om andelen har økt de siste åra, og hvilke grupper av småbarnsmødre som kjøper hjelp til rengjøringen.

Særlig diskuteres om det først og fremst er mødre i husholdninger med god økonomi som har rengjøringshjelp, eller om også andre mødre kjøper slike tjenester. Opplysningene er hentet fra en undersøkelse om barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføringen av kontantstøtte. Undersøkelsen ble gjennomført våren 1998. Utvalget ble trukket blant kvinner med minst ett barn under skolealder. Opplegget for undersøkelsen er nærmere omtalt i rammeteksten nedenfor.

Tidspress

I Norge, som i en rekke andre land, er tjenester rettet mot private hjem diskutert i flere sammenhenger de siste åra. Etter hvert som stadig flere kvinner har arbeid utenfor hjemmet, også i perioder da de har små barn, er behovet for avlastning hjemme blitt tydeligere. En spørreundersøkelse gjennomført av NHO i 1997 blant kvinnelige ledere, viste at

Datagrunnlag og metode

Undersøkelsen ble gjennomført av Statistisk sentralbyrå på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet. Den hadde som formål å kartlegge barnefamilienes situasjon når det gjaldt barnetilsyn, yrkesdeltakelse og økonomi før kontantstøtteordningen ble innført, slik at ordningen kan evalueres best mulig. Opplysninger ble samlet inn gjennom en postal spørreundersøkelse. Bruttoutvalget bestod av 3 500 kvinner med minst ett barn født 01.01.1992 eller senere. 2 436 personer, eller om lag 70 prosent, sendte inn utfylt spørreskjema.

Mødre som faller inn under ordningen med kontantstøtte er overrepresentert i utvalget. Ved beregning av tall på grunnlag av hele utvalget må materialet vektas slik at mødre som faller inn under kontantstøtteordningen teller mindre enn øvrige mødre. Mødre med minst ett barn født i 1996 eller senere er derfor gitt en vekt på 0,52 slik at det korrigeres for den forhøyede trekk sannsynligheten. Ettersom denne artikkelen diskuterer bruk av rengjøringshjelp blant småbarnsmødre generelt, er analysene basert på det vektete materialet. Vektingen påvirker sammensetningen av utvalget. I tabellene viser vi derfor både det veide og det uveide antall observasjoner som prosenttallene er basert på. Opplegg og gjennomføring av undersøkelsen er nærmere beskrevet i Rønning (1998a) og i en artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet (Rønning 1998b).

mange ser hjelp til husarbeid som det mest ønskelige frynsegodet. En del bedrifter tilbyr da også sine ansatte hjelp til husarbeid og vedlikeholdsoppgaver. Flere har tatt til orde for å stimulere kjøp og salg av tjenester som kan lette hverdagen for husholdninger med stort tidspress (se f.eks. Sosialøkonomen 1994). Det er diskutert hvorvidt offentlige virkemidler bør tas i bruk for å fremme omsetningen av tjenester rettet mot private hjem, hvilke virkninger ulike tiltak vil ha, og om det er noe marked for slike tjenester (se f.eks. Cappelen mfl. 1995 og Holtsmark 1994).

I 1996 ble det innført regler som skulle gjøre det enklere og billigere for private husholdninger å engasjere privatpersoner for arbeid i hjemmet eller på fritidseiendommen (Skattedirektoratet 1996). På denne måten ønsket man bl.a. å gjøre hverdagen lettere for familier med stort tidspress, og få bukt med svart arbeid som man mente eksisterte på området.

Bruk av rengjøringshjelp er tidligere analysert på grunnlag av utvalgsundersøkelser blant hele den voksne befolkningen. Dette gir et godt bilde av situasjonen blant kvinner generelt, men begrensede muligheter for å se nærmere på kvinner i spesielle livsfaser. Tidligere er det foretatt analyser av gifte/samboende kvinner i yrkesaktiv alder, gifte/samboende kvinner med hjemmeboende barn under 20 år, og gifte/samboende kvinner uten hjemmeboende barn (Kitterød 1996, 1997 og 1998).¹ Med den ferske undersøkelsen om barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi, kan vi analysere bruk av rengjøringshjelp blant småbarnsmødre mer detaljert enn hva som har vært mulig tidligere. Vi kan også belyse endringer siden midten av 1990-

tallet. Dessuten får vi bedre opplysninger om bruk av rengjøringshjelp blant enslige mødre enn hva vi tidligere har hatt.

Det er ikke uten videre klart hva som skal regnes som privat rengjøringshjelp. Det kan være glidende overganger mellom vennetjenester utført mot en viss økonomisk godtgjørelse på den ene side, og rene markedstjenester på den annen. Dessuten kan noen oppfatte rengjøring utført mot ukepenger av husholdningens tenåringer som kjøp av rengjøringshjelp, mens andre ikke regner med dette. I undersøkelsen fra 1998 spurte man om husholdningen for tiden hadde noen form for privat, betalt hjelp til rengjøring av boligen eller annet husarbeid. Det ble presisert at kommunal hjemmehjelp ikke skulle regnes med. Det ble imidlertid ikke spurt om tjenestene ble kjøpt på det "svarte" eller det "hvite" markedet, eller hvor mye man betalte for dem.

6 prosent av gifte/samboende småbarnsmødre har rengjøringshjelp

Selv om private rengjøringstjenester diskuteres mye, er det forholdsvis få småbarnsmødre som kjøper hjelp til rengjøringsarbeidet. 6 prosent av de gifte/samboende oppgav i 1998 at de hadde hjelp til rengjøring av boligen (tabell 1). Det ser heller ikke ut til å ha vært noen økning i bruken av slike tjenester de siste åra. I 1994 og 1995 var andelen småbarnsmødre med slik hjelp henholdsvis 8 og 7 prosent (Kitterød 1996).²

Flere forhold kunne gjøre det rimelig å vente at det hadde vært en viss økning de siste åra. Tidligere analyser har vist at både husholdningens økonomiske situasjon, kvinnes utdanningsnivå og, til en viss grad, arbeidstidens lengde har betydning

for bruken av privat rengjøringshjelp (Kitterød 1996, 1997 og 1998). Par med barn under skolealder har fått høyere inntekt siden midten av 1990-tallet. Fra 1995 til 1996 hadde denne gruppen en økning i inntekt etter skatt på hele 25 000 kroner i gjennomsnitt (Statistisk sentralbyrå 1998a). Utviklingen skyldtes først og fremst høyere yrkesinntekter. Det har også vært en viss økning i småbarnsmødres yrkesaktivitet i perioden. Andelen yrkesaktive mødre har økt, og blant de yrkesaktive har det vært en viss forskyvning mot mer heltid og lange deltidssordninger (Statistisk sentralbyrå 1995 og 1998). Inntektsøkningen innebærer at flere kan ha fått råd til å kjøpe rengjøringstjenester, mens økningen i yrkesaktivitet kan ha medført at flere ønsker slike tjenester.

Debatten om bruk av rengjøringshjelp har vært preget av en viss moralisme og en sterk likhetsideologi. Det har ikke vært betraktet som helt "stuerent" å la andre vaske for seg hjemme (Isaksen 1995, Brusdal 1998). Ifølge Brusdal er dette imidlertid i ferd med å endres. Dagens kvinner er mer villige enn kvinner i tidligere generasjoner til å la fremmede komme inn i privatsonen, hevder hun. Også dette kunne gjøre det rimelig å vente at flere enn før etterspør hjelp til rengjøringsarbeidet. Videre kunne det være rimelig å anta at endringene i skatteregler fra 1996 medførte økt bruk av rengjøringshjelp.

Til tross for bedre økonomi og høyere yrkesaktivitet, ser det altså ikke ut til at flere småbarnsmødre kjøper seg fri fra rengjøringsarbeidet i dag enn på midten av 1990-tallet. Dette kan skyldes at etterspørselen etter slike tjenester er lav, men det kan også tenkes at folk ikke får tak i tjenester i den form og til den pris de

Tabell 1: Andel med privat rengjøringshjelp blant gifte/samboende småbarnsmødre, etter arbeidstid, antall barn under skolealder, husholdningens bruttoinntekt, utdanningsnivå og alder. Prosent

	Prosent	N (uveid)	N (veid)
Alle	6	(2 244)	(1 551)
Vanlig ukentlig arbeidstid			
0 timer (ikke sysselsatt)	1	(380)	(253)
1-29 timer	4	(602)	(432)
30-39 timer	7	(750)	(513)
40-44 timer	8	(261)	(174)
45 timer eller mer	18	(109)	(77)
Antall barn under skolealder			
Ett	4	(1 294)	(937)
To eller flere	8	(916)	(589)
Husholdningens bruttoinntekt			
-399 000 kr	1	(947)	(652)
400 000-499 000 kr	3	(552)	(378)
500 000-599 000 kr	6	(282)	(200)
600 000-699 000 kr	16	(137)	(93)
700 000 kr eller mer	35	(138)	(98)
Utdanningsnivå			
Ungdomsskole-/videregående skolenivå	3	(1 302)	(906)
Universitets-/høgskolenivå I (13-14 års utdanning)	8	(265)	(189)
Universitets-/høgskolenivå II (15-16 års utdanning)	9	(464)	(313)
Universitets-/høgskolenivå III eller forskernivå (17 års utdanning eller mer)	25	(104)	(69)
Mors alder			
-29 år	2	(838)	(527)
30-34 år	5	(808)	(563)
35-39 år	8	(438)	(330)
40 år eller mer	17	(136)	(114)

Kilde: Undersøkelse av barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte. Statistisk sentralbyrå 1998

ønsker. I en undersøkelse fra 1995 ble folk spurt om de kunne tenke seg å ha privat rengjøringshjelp, og hvor mye de eventuelt ville betale for slike tjenester. Den pris folk var villige til å betale (i overkant av 80 kroner pr. time i 1995-kroner), lå nærmere det "svarte" enn det "hvite" markedet, og langt under timeprisen i profesjonelle rengjøringsbyråer (Kitterød 1997). Vi vet ikke hvor mange som har "svart" rengjøringshjelp, men det er rimelig å anta at det gjelder en god del. Etter som arbeidsmarkedet de siste åra har vært ganske stramt, kan det

ha blitt færre som tilbyr rengjørings-tjenester "svart". Dermed kan det være vanskelig å få tak i rengjørings-tjenester til priser som folk finner akseptable. Profesjonelle rengjøringsbyråer er forholdsvis dyre. Veksten i denne bransjen kommer bare dem til gode som har råd til eller er villige til å betale forholdsvis mye for tjenestene.

Både økonomi og tidspress viktig for bruk av rengjøringshjelp

Selv om rengjøringshjelp er lite utbredt blant alle gifte/samboende

småbarnsmødre sett under ett, er slik hjelp forholdsvis vanlig i enkelte grupper. Mange har fryktet at økt bruk av rengjørings-tjenester vil bidra til å forsterke sosiale skillelinjer i befolkningen, både mellom dem som selger og dem som kjøper slike tjenester, og mellom dem som har råd til å kjøpe rengjøringshjelp på den ene side, og dem som ikke har denne muligheten på den annen. I internasjonal kvinneforskning har særlig forholdet mellom kjøpere og selgere stått i fokus. Man er bekymret for at kvinner får motstridende interesser knyttet til husarbeidet, og at kvinner fra høyere sosiale lag kan gjøre karriere i yrkeslivet mens de overlater deler av husarbeidet til kvinner med lav lønn og dårlige arbeidsforhold (Gregson og Lowe 1994, Wrigley 1991). Et sentralt spørsmål i den norske debatten har vært hvorvidt det bare er husholdninger med romslig økonomi som kan kjøpe seg fri fra deler av husarbeidet, eller om økt bruk av hjemmetjenester kan bidra til å lette hverdagen for alle som mener å trenge det (Isaksen 1995). Mens noen frykter at økt bruk av rengjøringshjelp vil medføre større sosial ulikhet blant kvinner, hevder andre at slike tjenester er et spørsmål om prioritering både av tid og penger. Disse spørsmålene har også stått sentralt i tidligere analyser av bruk av rengjøringshjelp blant norske kvinner (Kitterød 1996, 1997 og 1998).

Analysen av gifte/samboende kvinner i yrkesaktiv alder viser at privat rengjøringshjelp både på 1970-, 1980- og 1990-tallet var et klart høystatusfenomen i Norge, mens det faktiske behovet for avlastning hjemme hadde mindre betydning (Kitterød 1998). Kvinner med høy husholdningsinntekt og høy utdanning hadde slike tjenester oftere enn andre kvinner. Det var også slik

at kvinner med lang arbeidstid oftere hadde rengjøringshjelp enn kvinner med kortere arbeidstid. Størrelsen på husholdningen og hvorvidt man hadde små barn eller ikke, hadde derimot ingen klar betydning.

Når vi ser på småbarnsmødres bruk av rengjøringshjelp i 1998, tyder bivariate analyser (analyser hvor bruk av rengjøringshjelp sees i sammenheng med ett kjennetegn om gangen) på at både behovet for avlastning i hverdagen, husholdningens økonomiske ressurser og mødrenes utdanningsnivå har betydning.³ Ikke uventet er rengjøringshjelp vanligere blant dem som har lang arbeidstid enn blant ikke yrkesaktive og deltidsarbeidende (tabell 1). Blant mødre som arbeider svært mye, minst 45 timer pr. uke, har 18 prosent hjelp til rengjøringen. Også omfanget av omsorgsforpliktelsene hjemme ser ut til å ha betydning. Mødre med minst to barn under skolealder har oftere hjelp til rengjøringen enn mødre med bare ett barn. Videre er det, ikke uventet, slik at mødre i husholdninger med høy inntekt oftere har rengjøringshjelp enn mødre i husholdninger med lavere inntekt. Blant mødre i husholdninger med en bruttoinntekt på mellom 600 000 og 700 000 kroner har 16 prosent slik hjelp, mens hele en av tre mødre med en husholdningsinntekt på minst 700 000 kroner har hjelp. Andelen øker også med utdanningsnivået, og er særlig høy blant de virkelig velutdannede mødrene. Hele 25 prosent av dem med minst 17 års utdanning har hjelp til rengjøringen. Videre er det klare forskjeller mellom mødre i ulike aldersgrupper. Eldre småbarnsmødre har oftere rengjøringshjelp enn de som er yngre.

Slike sammenhenger mellom to og to forhold som vises i tabell 1, kan være vanskelige å tolke. Forskjellene mellom grupper kan skyldes underliggende sammenhenger som ikke kommer fram i tabellen. Eksempelvis kan det tenkes at mødre i ulike aldersgrupper skiller seg systematisk fra hverandre på flere måter, og at det er disse andre forskjellene som har betydning for hvorvidt man har rengjøringshjelp eller ikke. En rimelig antakelse kunne f.eks. være at eldre mødre har flere barn, bedre økonomi og høyere utdanning enn yngre, og at det

er disse forskjellene som forklarer at eldre mødre oftere har rengjøringshjelp enn yngre. For å få et bedre bilde av hvilke forhold som har betydning for gifte/samboende småbarnsmødres bruk av rengjøringshjelp, har vi gjennomført analyser som tar hensyn til betydningen av flere forhold samtidig, såkalte multivariate analyser (se ramme).

Det viser seg at både mors arbeidstid, antall barn under skolealder, husholdningens bruttoinntekt, samt mors alder har betydning for bruk

Multivariat analyse

I denne analysen beregnes effekten av de enkelte variabler (arbeidstid, inntekt, utdanning osv.) samtidig som andre forhold holdes konstante. I tillegg til de variabler som er vist i tabell 1, inngår her, som kontrollvariabler, opplysninger om hvorvidt intervjupersonen og/eller ektefelle/samboer har permisjon eller ikke, hvorvidt de er trygdet/under attføring eller ikke, samt om landsdel for bosted.⁴

Om lag 1 av 5 småbarnsmødre i undersøkelsen oppgav at enten de selv eller ektefelle/samboer hadde permisjon (lønnet eller ulønnet) fra yrkeslivet på intervjudtidspunktet. Opplysningene om arbeidstid ble gitt ut fra den yrkestilknytningen man vanligvis har. Det er rimelig å anta at behovet for rengjøringstjenester er mindre når en av partene er hjemme med permisjon. Når vi spør hvilken betydning mødres arbeidstid har for bruken av rengjøringshjelp, er det tiden man er borte fra hjemmet for å jobbe vi er interessert i. Derfor har vi valgt å kontrollere for hvorvidt en av partene har permisjon.

Opplysninger om hvorvidt man er trygdet/på attføring eller ikke, er tatt med ut fra en antakelse om at mødres helsetilstand kan ha betydning for bruk av rengjøringshjelp. Tidligere analyser har vist at dette er tilfellet for visse grupper av kvinner (Kitterød 1997). Undersøkelsen fra 1998 inneholder dessverre ikke opplysninger om helse eller førlighet. Opplysninger om hvorvidt man er trygdet/under attføring brukes derfor som en indikator på helsetilstand. Dette er selvsagt ingen fullgod erstatning ettersom folk kan være trygdet/på attføring av mange ulike grunner. Bare 4 prosent av de gifte/samboende mødrene var trygdet eller på attføring.

Bivariate analyser av materialet viser at rengjøringshjelp er vanligere blant mødre i bosatt i Oslo/Akershus enn blant mødre i landet for øvrig. Det er også her vi finner dem som har høyest utdanning og inntekt. For å "rendyrke" effekten av utdanning og inntekt har vi valgt å inkludere landsdel for bosted som en kontrollvariabel i analysen.

av privat rengjøringshjelp også når andre forhold holdes konstante. Alt annet likt, er det altså slik at småbarnsmødre med lang ukentlig arbeidstid oftere har privat rengjøringshjelp enn dem med kortere arbeidstid, mødre med flere barn under skolealder oftere har hjelp enn mødre med færre barn under skolealder, mødre i høyinntekts-husholdninger oftere har hjelp enn mødre i husholdninger med lavere inntekt, og eldre mødre oftere har hjelp enn yngre. De tre første sammenhengene er som ventet, og tyder på at både behovet for avlastning hjemme (arbeidstid og antall små barn) og den økonomiske situasjonen er viktig for hvorvidt mødre kjøper seg fri fra rengjøringsarbeidet eller ikke.

Eldre mødre har oftere hjelp

Den fjerde sammenheng, at eldre mødre oftere har hjelp enn yngre, kan i første omgang virke overraskende. Dette gjelder altså uansett arbeidstid, antall små barn, inntekt, utdanningsnivå, bosted, hvorvidt man har permisjon eller ikke, og hvorvidt man er trygdet/på attføring eller ikke. I analyser av bruk av rengjøringshjelp blant gifte/samboende kvinner med hjemmeboende barn under 20 år, og blant alle gifte/samboende kvinner i yrkesaktiv alder, er det ikke funnet noen klar alderseffekt (Kitterød 1997 og 1998). Det er ikke lett å gi noen god forklaring på hvorfor eldre småbarnsmødre oftere har rengjøringshjelp enn yngre. Muligens kan det ha sammenheng med at de er kommet lengre i yrkeskarrieren, har mer ansvarsfulle jobber, og er blitt mer vant til å delegere arbeidsoppgaver til underordnede. Muligens har de også høyere timelønn enn yngre mødre, slik at de kan finansiere rengjøringstjenester med lavere tidsinnsats i yrkeslivet. Mer bruk av rengjøringshjelp blant eldre

mødre kan også ha sammenheng med at disse oftere enn yngre har store barn i husholdningen i tillegg til dem som er under skolealder, at de har større boliger, eller at ektefelles/samboers arbeidsinnsats hjemme og ute er annerledes. Mer detaljerte analyser av datamaterialet kan gi en bedre forståelse av sammenhengen mellom alder og bruk av rengjøringshjelp blant småbarnsmødre.

Selv om det, som vist i tabell 1, er en bivariat sammenheng mellom mødres utdanningsnivå og bruk av rengjøringshjelp, har utdanningsnivået ingen klar effekt i den multivariate analysen. Dette er uventet ettersom tidligere analyser av gifte/samboende kvinner med barn under 20 år, og av alle gifte/samboende kvinner i yrkesaktiv alder, har vist at utdanning har klar selvstendig betydning for bruk av rengjøringshjelp (Kitterød 1996, 1997, 1998). Utdanningsnivå antas gjerne å være en viktig indikator på sosial status og har vist seg å ha stor betydning for kvinners preferanser, interesser og tilpasninger på flere områder (Ellingsæter, Noack og Rønsen 1997). Når utdanning ikke har noen selvstendig betydning for bruk av private rengjøringstjenester blant gifte/samboende småbarnsmødre i 1998, kan dette være et tegn på at utdanning i mindre grad er et høystatusfenomen etter hvert som stadig flere tar høy utdanning. En mulig forklaring på at vi ikke finner noen klar effekt av utdanningsnivå i denne undersøkelsen, kan også være at mange av deltakerne er forholdsvis unge og ennå ikke ferdig utdannet. Men heller ikke når vi kontrollerer for hvorvidt folk er under utdanning eller ikke, har mødres utdanningsnivå selvstendig betydning for bruk av privat rengjøringshjelp. Videre analyser av datamaterialet vil kunne gi større

klarhet i utdanningsnivåets rolle for småbarnsmødres kjøp av rengjøringstjenester.

Verken landsdel for bosted, hvorvidt en av partene har permisjon eller ikke, eller hvorvidt man er trygdet/på attføring eller ikke har noen selvstendig betydning for bruken av rengjøringshjelp.

11 prosent har rengjøringshjelp blant par med to fulle jobber

Mye av debatten om rengjøringshjelp har dreid seg om behovet i husholdninger hvor begge foreldre bruker mye tid i yrkeslivet. I medieoppslag om tjenester rettet mot private hjem er det gjerne såkalte to-karrierefamilier som står i fokus, husholdninger hvor begge foreldre har gode jobber og satser mye på karriere i yrkeslivet. Undersøkelsen som analyseres her gir ikke opplysninger om karriereplaner og karriereønsker, men vi kan studere bruk av rengjøringshjelp blant par hvor begge har full jobb. Tabell 2 viser bruk av rengjøringshjelp blant småbarnsmødre som selv har en arbeidstid på minst 37 timer pr. uke, har en ektefelle/samboer med tilsvarende arbeidstid, og hvor ingen av partene har permisjon fra yrkeslivet. Om lag en av fem småbarnsmødre befinner seg i denne kategorien, og 11 prosent av disse har privat rengjøringshjelp. Det store flertallet av husholdninger med to heltidsarbeidende småbarnsforeldre tar altså rengjøringsarbeidet selv.

Også blant husholdninger med to heltidsarbeidende foreldre er det selvsagt stor variasjon i bruken av rengjøringshjelp. Bivariate analyser viser i grove trekk det samme mønsteret som vi fant for alle gifte/samboende småbarnsmødre sett under ett, men sammenhengene er sterkere. Bruk av slik hjelp øker

Tabell 2: Andel med privat rengjøringshjelp blant småbarnsmødre i par hvor begge har full jobb og hvor ingen av partene har permisjon, etter arbeidstid, antall barn under skolealder, husholdningens bruttoinntekt, utdanningsnivå og alder. Prosent

	Prosent	N (uveid)	N (veid)
Alle	11	(430)	(322)
Vanlig ukentlig arbeidstid			
30-39 timer	6	(152)	(162)
40-44 timer	10	(195)	(109)
45 timer eller mer	26	(77)	(48)
Antall barn under skolealder			
Ett	8	(271)	(211)
To eller flere	15	(155)	(123)
Husholdningens bruttoinntekt			
-399 000 kr	4	(96)	(71)
400 000-499 000 kr	2	(141)	(106)
500 000-599 000 kr	6	(86)	(67)
600 000-699 000 kr	23	(38)	(27)
700 000 kr eller mer	45	(50)	(37)
Utdanningsnivå			
Ungdomsskole-/videregående skolenivå	6	(206)	(159)
Universitets-/høgskolenivå I (13-14 års utdanning)	6	(55)	(43)
Universitets-/høgskolenivå II (15-16 års utdanning)	13	(111)	(79)
Universitets-/høgskolenivå III eller forskernivå (17 års utdanning eller mer)	32	(44)	(32)
Mors alder			
-29 år	3	(133)	(90)
30-34 år	8	(169)	(126)
35-39 år	14	(95)	(76)
40 år eller mer	36	(30)	(28)

Kilde: Undersøkelse av barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte. Statistisk sentralbyrå 1998

med mødrenes arbeidstid, antall barn under skolealder, husholdningens bruttoinntekt, mødrenes utdanningsnivå og alder. Eksempelvis har nesten halvparten (45 prosent) av heltidsarbeidende mødre i husholdninger med en bruttoinntekt på minst 700 000 kroner hjelp til rengjøringen. Blant dem som er 40 år eller mer har vel en av tre slik hjelp. Multivariate analyser tyder på at det først og fremst er husholdningens bruttoinntekt og mødrenes alder som har betydning for kjøp av rengjøringstjenester blant småbarnsmødre i par med to fulle jobber.

4 prosent av enslige småbarnsmødre har rengjøringshjelp

I underkant av en av ti mødre i undersøkelsen bodde sammen med barn uten å være gift eller samboende.⁵ Blant disse hadde 4 prosent privat rengjøringshjelp (tabell 3). Andelen er ikke signifikant lavere enn blant gifte/samboende mødre. Gruppen av enslige mødre skiller seg fra gruppen av gifte/samboende på flere måter. Jevnt over er de noe yngre, har færre barn, lavere inntekt og lavere utdanning. Andelen yrkesaktive er også lavere, mens andelen med trygdeytelser er høye-

re. Enslige mødre som er i jobb har i gjennomsnitt noe lengre arbeidstid enn gifte/samboende mødre i jobb.

Ettersom det er såpass få enslige mødre i materialet, er det bare i begrenset grad mulig å studere forskjeller i bruk av rengjøringshjelp mellom ulike grupper. Tabell 3 viser en del bivariate sammenhenger. I hovedsak ser det ut til at mønsteret er det samme blant enslige som blant gifte/samboende. Rengjøringshjelp er vanligere blant dem med lang arbeidstid enn blant dem som arbeider mindre utenfor hjemmet, vanligere blant dem med flere barn enn blant dem med bare ett barn, vanligere blant dem med høy inntekt enn blant dem med lavere inntekt, vanligere blant dem som har høy utdanning enn blant dem med lavere utdanning, og vanligere blant eldre enn blant yngre. Det lave antallet observasjoner gir ikke grunnlag for å foreta meningsfylte multivariate analyser av bruk av privat rengjøringshjelp blant enslige mødre.

Oppsummering

Det er altså forholdsvis få småbarnsfamilier som kjøper seg fri fra rengjøringsarbeidet. Blant gifte/samboende mødre er andelen 6 prosent, mens den blant enslige er 4 prosent. Det ser ikke ut til å ha vært noen økning i bruken av slike tjenester de siste åra. Også blant par hvor begge er i full jobb har bare et lite mindretall, om lag en av ti, privat rengjøringshjelp. Det er imidlertid store forskjeller mellom grupper av mødre. Foreløpige analyser tyder på at både behovet for hjelp hjemme og husholdningens økonomiske ressurser har betydning for bruken av private rengjøringstjenester. Dette gjelder både for enslige og for gifte/samboende. Blant gifte/samboende er det særlig

Tabell 3: Andel med privat rengjøringshjelp blant enslige småbarnsmødre, etter arbeidstid, antall barn under skolealder, husholdningens bruttoinntekt, utdanningsnivå og alder. Prosent

	Prosent	N (uveid)	N (veid)
Alle	4	(183)	(145)
Vanlig ukentlig arbeidstid			
0 timer (ikke sysselsatt)	-	(62)	(43)
1-29 timer	-	(29)	(25)
30-39 timer	4	(50)	(41)
40 timer eller mer	17	(27)	(23)
Antall barn under skolealder			
Ett	3	(148)	(122)
To eller flere	7	(35)	(23)
Husholdningens bruttoinntekt			
-149 000 kr	2	(79)	(61)
150 000-249 000 kr	-	(49)	(41)
250 000 kr eller mer	16	(26)	(22)
Utdanningsnivå			
Ungdomsskole-/videregående skolenivå	1	(140)	(110)
Universitets-/høgskolenivå (13 års utdanning eller mer)	14	(40)	(33)
Mors alder			
-29 år	1	(101)	(74)
30-34 år	5	(39)	(33)
35 år eller mer	8	(43)	(38)

Kilde: Undersøkelse av barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte. Statistisk sentralbyrå 1998

arbeidstidens lengde, mengden omsorgsforpliktelser hjemme og husholdningens bruttoinntekt som er viktig. Det er også slik at eldre mødre oftere har rengjøringshjelp enn yngre, mens utdanningsnivået ikke har noen klar selvstendig betydning.

Dette står i motsetning til funn i tidligere analyser som har vist at utdanningsnivået har klar betydning i den forstand at høyt utdannede kvinner oftere har rengjøringshjelp enn dem med lavere utdanning, noe som er tolket slik at utdanning er et uttrykk for sosial status og at privat rengjøringshjelp er et høystatusfenomen. Når vi ikke finner noen klar sammenheng mellom utdanningsnivå og bruk av rengjøringshjelp blant småbarnsmødre

i 1998, kan dette tyde på at utdanningsnivå i mindre grad enn tidligere er et uttrykk for sosial status etter hvert som stadig flere tar høyere utdanning.

Vil flere kjøpe rengjørings-tjenester i åra som kommer?
Det er vanskelig å spå om utviklingen i bruk av privat rengjøringshjelp i tiden framover. Media skriver stadig om tokarrierefamilienes eller turbofamilienes behov for tjenester som kan lette en hektisk hverdag, og forskere hevder at det skjer endringer i kvinners holdninger til slike tjenester. Mens dette tidligere var et område forbundet med mye moralisme, har dagens kvinner, hevdes det, et mer pragmatisk forhold til kjøp av tjenester hjemme. Bruken av rengjørings-

hjelp blant norske kvinner har imidlertid vært stabil og tilnærmet uendret siden midten av 1970-tallet til tross for at flere forhold kunne gjøre det rimelig å anta at det var en økning denne perioden (Kitterød 1998). Yrkesaktiviteten blant kvinner steg betraktelig slik at tiden til disposisjon for arbeid hjemme ble redusert. Kvinner skar kraftig ned på tiden til husarbeid, uten at dette i særlig grad ble veid opp av en økning blant menn eller hjemmeboende tenåringsbarn (Statistisk sentralbyrå 1975, 1983 og 1992). Dessuten fikk folk atskillig større boliger (Ås 1996) slik at det ble mer å holde rent. I 1973 hadde 5 prosent av gifte/samboende kvinner i yrkesaktiv alder privat rengjøringshjelp. Både i 1980, 1990 og 1994 var andelen omtrent de samme (Kitterød 1998).

Selv om få kjøper seg fri fra rengjøringsarbeidet, er det imidlertid forholdsvis mange som ønsker slike tjenester. I 1995 gav en av tre kvinner i yrkesaktiv alder uttrykk for at de kunne tenke seg å ha privat rengjøringshjelp. Også her var det stor variasjon mellom grupper, men skillelinjene var noe annerledes enn for bruken av rengjøringshjelp. Noe forenklet kan vi si at behovet for avlastning i hverdagen hadde mer å si for ønsker om, enn for bruk av, rengjøringshjelp. Kvinner med lang arbeidstid og kvinner i store husholdninger ønsket oftere hjelp enn andre kvinner.

Når det ikke har vært noen økning i bruken av privat rengjøringshjelp de siste åra, kan dette ha sammenheng med forhold både på etterspørsels- og tilbudssiden. Selv om mange kan tenke seg å ha rengjøringshjelp, kan det, særlig i en situasjon med et forholdsvis stramt arbeidsmarked, være vanskelig å få tak i pålitelig og stabil hjelp til en

akseptabel pris. Utviklingen framover i hvor mange, og hvem, som kjøper rengjørings tjenester vil avhenge av en rekke forhold. Det vil ha betydning hvorvidt det etableres virkemidler for å stimulere omsetningen av slike tjenester, hvilken utforming disse eventuelt får, og hvilke seriøse tilbud som vokser fram. Videre har trolig inntektsutviklingen i privathusholdninger, endringer i folks holdninger og prioriteringer og i arbeidsdelingen mellom menn og kvinner betydning. Også utviklingen i bedrifters praksis med å tilby rengjøringshjelp som frynsegode til ansatte vil påvirke omfang og fordeling av private rengjørings tjenester.

1. Det er ikke gjennomført egne undersøkelser av kjøp av tjenester hjemme. De analyser som refereres her, er basert på spørsmål stilt i ulike utvalgsundersøkelser i Statistisk sentralbyrå. Også menn nyter selvsagt godt av at husholdningen har rengjøringshjelp og er med på å avgjøre om husholdningen skal kjøpe slike tjenester eller ikke. Men ettersom det gjerne er kvinner som har ansvar for rengjøringen, er bruk av slike tjenester oftest analysert med utgangspunkt i kvinnene.

2. Prosenttallene for småbarnsmødre fra 1994 og 1995 er basert på forholdsvis få observasjoner. Usikkerheten ved tallene fra disse åra er derfor større enn for tall fra 1998.

3. Ettersom store boliger er mer tidkrevende å gjøre rent enn mindre, er det rimelig å anta at boligstørrelsen kan ha betydning for bruken av rengjøringshjelp. Analyser av en undersøkelse fra 1980 tyder på at dette er tilfellet (Kitterød 1997). Data-materialet som benyttes her, inneholder dessverre ikke opplysninger om boligstørrelse.

4. Ettersom den avhengige variabelen i modellen (hvorvidt man har rengjøringshjelp eller ikke) bare har to mulige utfall, er det benyttet en logistisk regresjonsanalyse. Ved denne metoden kan man avgjøre hvilke av et sett forklaringsvariabler som har innvirkning på det fenomen som belyses. Her beregnes effekten av hver enkelt variabel samtidig som andre forhold holdes konstante.

Flere av forklaringsvariablene er her behandlet som kontinuerlige variabler, ikke som grupperte, slik som i tabell 1. Dette gjelder både mors ukentlige arbeidstid, antall barn under skolealder, husholdningens bruttoinntekt, mors utdanningsnivå og mors alder. Ukentlig arbeidstid er målt i timer pr. uke, husholdningens bruttoinntekt er gitt intervaller på 1000 kroner, og utdanningsnivået har verdier fra 1 til 8 hvor 8 representerer den høyeste utdanningen.

5. Som enslige mødre regnes her dem som oppgir at de ikke er formelt gift og ikke bor sammen med ektefelle/samboer. Dette skiller seg fra avgrensninger som ofte gjøres i andre sammenhenger hvor det er vanlig å regne som enslige forsørgere dem som mottar utvidet barnetrygd (se f.eks. Kjeldstad 1998).

Litteratur

Brusdal, Ragnhild (1998): Uttalelser til Dagbladet, 20. juni, s. 17.

Cappelen Ådne, Terje Skjerpen og Jørgen Aasness (1995): Konsumetterspørsel, tjenesteproduksjon og sysselsetting. En mikro til makro analyse, Notater 95/17, Statistisk sentralbyrå.

Dagbladet (1998): Nordmenn i tidsklemme. Vi kjøper oss fritid for karrieren - og barna. 20. juni, s. 16-17.

Ellingsæter, Anne Lise, Turid Noack og Marit Rønsen (1997): Sosial ulikhet blant kvinner: Polarisering, utjevning eller status quo? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1, **38**, 33-69.

Gregson, Nicky and Michelle Lowe (1994): *Servicing the middle classes. Class, gender and waged domestic labour in contemporary Britain*, London and New York: Routledge.

Holtmark, Bjart (1994): Tjenesteytende virksomhet i Norge, Notater 94/13, Statistisk sentralbyrå.

Isaksen, Lise Widding (1995): Herskap og tjenere, Kronikk i *Dagbladet*, 13. november.

Kitterød, Ragni Hege (1996): Hjelp til rengjøring? *Samfunnsspeilet* 1996, 2, 25-34.

Kitterød, Ragni Hege (1997): *Leid hjelp til husarbeid? Bruk av privat rengjøringshjelp 1980-95*, Rapporter 97/6, Statistisk sentralbyrå.

Kitterød, Ragni Hege (1998): Kjøp av rengjørings tjenester - større sosial ulikhet blant kvinner? *Sosiologisk tidsskrift*, **6**, 3:185-208.

Kjeldstad, Randi (1998): *Enslige forsørgere: Forsørgelse og levekår før og etter overgang til ny livsfase*, Sosiale og økonomiske studier 100, Statistisk sentralbyrå.

Rønning, Elisabeth (1998a): Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte, Notater 98/61, Statistisk sentralbyrå.

Rønning, Elisabeth (1998b): Undersøkelsen om bruk av kontantstøtte, *Samfunnsspeilet* 1998, 5, s. 2.

Skattedirektoratet (1996): *Lønnsarbeid i heimen - enklare og billigare*.

Sosialøkonomen (1994): leder, **48**, 2.

Statistisk sentralbyrå (1975): *Tidsnyttingsundersøkelsen 1971-72*. Hefte 1, NOS A 692.

Statistisk sentralbyrå (1983): *Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-81*, NOS B 378.

Statistisk sentralbyrå (1992): *Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90*, NOS C 10.

Statistisk sentralbyrå (1995): *Arbeidsmarkedsstatistikk. Hefte I Hovedtall*, NOS C 256.

Statistisk sentralbyrå (1998a): 25 000 kroner til småbarnsfamiliene, *Ukens statistikk* 1998, 18, 6.

Statistisk sentralbyrå (1998b): *Arbeidsmarkedsstatistikk 1996-1997*, NOS C 467.

Ås, Dagfinn (1996): Boligstandard og bo-utgifter 1973-1995: Vinnere og tapere i boligmarkedet. *Samfunnsspeilet* 1996, 4, 3-9.

Wrigley, Julia (1991): Feminists and domestic workers. Review essay, *Feminist Studies* **17**, 2, 317-329.

Ragni Hege Kitterød

(ragni.hege.kitterod@ssb.no) er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.

Større ulikhet i barnetall

1990-tallet har gitt små endringer i den samlede fruktbarheten til norske kvinner, men større variasjoner i fruktbarhetsatferden. Flere kvinner velger å vente til senere i livsløpet med å få barn. Det er imidlertid fortsatt mange som stifter familie tidlig i 20-årene. Utviklingen i fruktbarhetsmønsteret går i retning av større spredning i antall barn kvinnene får. Nedgangen i andelen tobarnsmødre har skjedd på bekostning av en økning i andelen barnløse og ettbarnsmødre, samt en økning av andelen som velger å få tre eller flere barn.

Trude Lappegård

Hva har skjedd med fruktbarheten blant norske kvinner gjennom 1990-tallet? Fortløpende blir vi informert om fruktbarheten gjennom utviklingen i samlet fruktbarhetstall (SFT- se egen ramme) Bak et slikt tall ligger det imidlertid store variasjoner i fruktbarhetsmønsteret, for eksempel i alder for når kvinner får sitt første barn. For å se nærmere på forandringer i fruktbarhetsmønsteret har vi valgt et kohortperspektiv. Dette innebærer at vi følger hvert enkelt fødselskull eller kohort gjennom deres fruktbarhetsperiode.

Sist fruktbarhetsmønsteret til norske kvinner ble beskrevet gjennom registerbaserte data¹ var i en artikkel i Samfunnsspeilet som baserte seg på data fra 1991 (Kravdal 1994). I denne artikkelen har vi kunnet se på utviklingen i fruktbarheten til og med 1997. Dette innebærer at vi har tall som kan beskrive fruktbarheten for store deler av 1990-tallet. Sett i et kohortperspektiv betyr det at kvinnene vi følger, er blitt seks år eldre, noe som gir oss mulighet til å beskrive trekk i de siste årenes fruktbarhetsmønster. Artikkelen tar utgangspunkt i en oversikt over barnetallsfordelingen til kvinner bosatt i Norge 1. august 1998 for ulike aldersgrupper og fødselskull².

Mangfoldet

Mangfoldet blir et viktig stikkord når vi skal beskrive fruktbarheten

på 1990-tallet. I kjølvannet av et mer likestilt samfunn finner vi stadig nye trekk i familiedanningsmønsteret. Dette kan være at rekkefølgen på begivenhetene ikke er like faste som tidligere, eller at rammen rundt begivenhetene er endret. Det kan også bety at familiedanningen skjer senere i livsløpet enn hva som var vanlig for tidligere fødselskull (Blom mfl. 1993). Dette vil si kvinner født fra 1930 til godt og vel 1950. For kvinner født senere enn 1950 har vi sett en utvikling av nye trekk i familiedanningen.

Det er likevel ikke slik at alle kvinner går nye veier. Tidligere er det blitt vist at kvinner født i 1960 med middels og lang utdanning ventet to til tre år lenger med å få barn enn kvinner med tilsvarende utdanning for noen tiår siden. Kvinner uten videregående utdanning fortsatte derimot å få sitt første barn like tidlig som kvinner med bare grunnskoleutdanning gjorde på sekstitallet, noe som illustrerer at unge kvinners hverdag er mer ulik enn den var bare for noen tiår siden (Noack og Rønsen 1994).

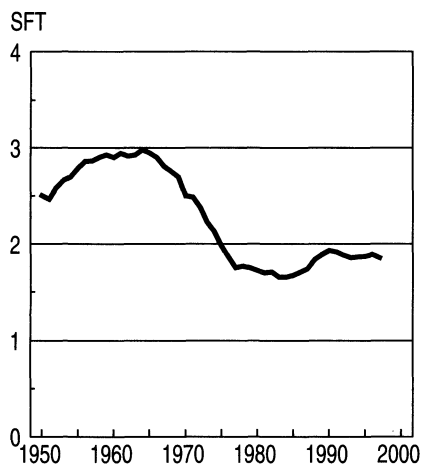
I 1997 ble det født nesten 60 000 barn i Norge. I samlet fruktbarhetstall utgjorde dette 1,86 barn per kvinne. Et tall som ligger under reproduksjonsnivået, det vil si det barnetallet som er nødvendig for å få akkurat balanse mellom fødler og dødsfall når en ser bort fra

Samlet fruktbarhetstall

Samlet fruktbarhetstall (SFT) er et uttrykk for det gjennomsnittlige antall levendefødte barn som vil bli født av en kvinne som gjennomlever hele den fødedyktige perioden. SFT beregnes som summen av alle ettårige aldersavhengige fruktbarhetsrater (årlig antall levendefødte barn per 1 000 kvinner) 15-49 år. SFT er et hypotetisk mål som ikke viser hvor mange barn kvinnene faktisk har fått, men hvor mange de vil komme til å få hvis det aldersspesifikke fruktbarhetsmønsteret fortsetter i hele deres fødedyktige periode.

Figur 1: Samlet fruktbarhetstall 1950-1997

Kilde: Befolkningsstatistikk

inn- og utvandring. Med dagens dødelighet tilsvarer reproduksjonsnivået et samlet fruktbarhetstall på 2,08. Figur 1 viser hvordan SFT har endret seg fra 1950 og frem til 1997. Etter en topp på nesten tre barn per kvinne rundt 1965, var det kraftig fall helt frem til midten av 1970-tallet. Dette fallet ble etterfulgt av utflating og en økning igjen fra 1984. Gjennom hele 1990-tallet har det vært små endringer i fruktbarheten til norske kvinner.

Høy fruktbarhet i europeisk målestokk

To forhold er verd å merke seg ved samlede fruktbarhetstall til norske kvinner på 1990-tallet. Det ene er at vi ligger på et relativt høyt fruktbarhetsnivå i europeisk sammenheng. Mens SFT i Norge var 1,86 i 1997 var det i Italia og Spania henholdsvis 1,22 og 1,15 i samme år (Eurostat 1998). Irland er det landet som ligger nærmest Norge i fruktbarhetsnivå med 1,97 barn per kvinne. Det er ikke lett å gi et entydig svar på hvorfor de nordiske landene ligger på et høyere fruktbar-

hetsnivå enn land lenger sydover i Europa. Et mulig svar er knyttet til normen om en selvstendig forsørgerrolle som står sterkt i de nordiske landene. For de fleste nordiske kvinner innebærer dette en forventning om at de fortsetter å jobbe etter at de har fått barn, og at hverdagen består i en kombinasjon av barneomsorg og yrkesdeltakelse. Dette er muliggjort gjennom at samfunnet langt på vei har tilrettelagt for en slik kombinasjon. Når en slik kombinasjon ikke er like selvfølgelig, som i mange av de sydeuropeiske landene, vil det være mange som må gi opp sin jobbkarriere når de får barn. Når spørsmålet om å få barn er et enten-eller-spørsmål, vil det være flere som velger yrkesdeltakelse på bekostning av barneomsorg enn om det hadde vært et både-og.

I nordisk sammenheng er det bare Island som ligger høyere enn oss med 2,04 barn per kvinne. Finland og Danmark hadde begge et samlet fruktbarhetstall på 1,75 i 1997 (Eurostat 1998). I Sverige derimot har det vært en dramatisk nedgang i fruktbarheten de senere år. Mens det i 1997 ble født 1,52 barn per kvinne, var dette tallet hele 2,1 i 1991. At Sverige i øyeblikket ligger på et lavt fruktbarhetsnivå i nordisk sammenheng, blir av svenske demografer tolket som et resultat av en ufordelaktig økonomisk politikk, og det antas ikke å være en indikasjon på at fruktbarhetsnivået i Sverige har nådd det samme lave nivået som i andre deler av Europa. Et økende antall unge mennesker i Sverige har hatt problemer med å etablere seg på arbeidsmarkedet den siste tiden. Dette har ført til at mange har utsatt førstefødselen i større grad enn før, og dette er den viktigste årsaken til at SFT har sunket (Hoem og Hoem 1997).

Stabilt fødselstall og fruktbarhetsnivå på 1990-tallet

Det andre interessante med den norske fruktbarheten, er at nivået har variert så lite gjennom 1990-tallet. Økonomiske fruktbarhetsteorier knytter gjerne endringer i fruktbarheten til endringer i de økonomiske konjunktorene. I Sverige er det, som vist, sammenfall mellom endringer i den svenske økonomien og endringer i fruktbarhetsnivået. For Norges del har 1990-tallet vært preget av store konjunktursvingninger, uten at dette har gått utover fruktbarhetsnivået. At det er flere tiår siden fruktbarhetstallene har vært så stabile som nå, kan tyde på at det også er andre forhold enn de økonomiske som har betydning for kvinnes fruktbarhet. Senere i artikkelen vil vi komme inn på hvilke forhold dette kan være. Det er viktig å understreke at en ikke kan se bort fra at den stabiliteten som her nevnes, kan skyldes tilfeldigheter i kohorteffekter som ikke kommer frem når en ser på det samlede fruktbarhetstallet.

De videre beskrivelsene av fruktbarhetsmønsteret tar utgangspunkt i tabell 1, som viser hvor mange barn noen utvalgte kvinnekull har fått ved ulike aldre.

Førstegangsfødende blir stadig eldre

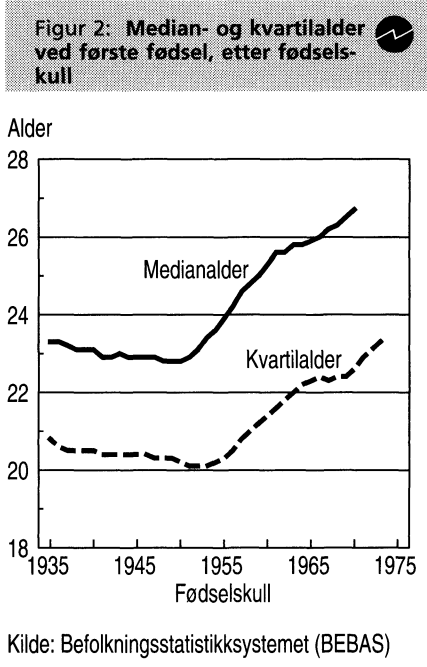
Alderen for når kvinnene får sitt første barn, er stadig økende. Et mål som gjerne brukes i denne sammenheng er kvartil- og medianalderen ved første fødsel. Disse målene viser alderen da henholdsvis en fjerdedel og halvparten av samtlige kvinner i et fødselskull har blitt mødre.

Medianalderen har steget jevnt for kvinner født etter 1950 (figur 2). Av kvinner født i 1950 hadde

Tabell 1: Barnetallsfordeling, etter alder og fødselskohort¹

Alder	Fødselskohort	Barnetallsfordeling i prosent					Gjennomsnittlig barnetall
		0	1	2	3	4+	
20	1935	82,6	14,9	2,4	0,1	0,0	0,20
	1940	79,6	16,9	3,2	0,3	0,0	0,24
	1945	78,4	17,2	4,1	0,3	0,0	0,26
	1950	76,7	19,0	4,0	0,3	0,0	0,28
	1955	77,3	19,8	2,3	0,1	0,0	0,26
	1960	83,8	14,5	1,6	0,1	0,0	0,18
	1965	88,3	10,6	1,1	0,1	0,0	0,13
	1970	89,2	9,8	0,9	0,1	0,0	0,12
	1975	91,5	7,7	0,7	0,0	0,0	0,09
	1977	91,9	7,4	0,7	0,0	0,0	0,09
25	1935	36,9	31,2	24,2	6,5	1,3	1,04
	1940	34,8	28,5	26,4	8,1	2,2	1,14
	1945	33,3	29,4	27,3	8,2	1,8	1,16
	1950	34,3	32,1	27,5	5,4	0,7	1,06
	1955	43,0	30,7	22,8	3,2	0,4	0,87
	1960	52,3	27,6	17,3	2,6	0,3	0,71
	1965	56,2	27,0	14,2	2,3	0,3	0,63
	1970	60,6	24,8	12,4	1,9	0,3	0,56
	1972	64,0	22,8	11,3	1,8	0,2	0,51
30	1935	16,9	18,5	35,5	20,2	8,9	1,86
	1940	15,8	16,8	36,1	22,0	9,3	1,92
	1945	15,2	18,4	41,3	19,1	5,9	1,82
	1950	16,9	21,1	44,8	14,4	2,9	1,65
	1955	22,3	23,8	39,5	12,2	2,3	1,48
	1960	25,9	25,1	35,1	11,7	2,2	1,39
	1965	28,4	25,8	33,1	10,8	2,0	1,32
	1967	29,7	25,7	32,5	10,1	2,0	1,29
35	1935	11,2	11,9	32,0	26,8	18,1	2,29
	1940	11,0	11,3	34,2	28,0	15,4	2,26
	1945	10,6	12,8	42,3	25,2	9,1	2,09
	1950	11,5	15,0	45,9	21,6	6,1	1,96
	1955	14,4	16,5	42,7	21,0	5,4	1,89
	1960	15,7	16,7	39,6	22,1	5,9	1,89
	1962	15,9	17,2	39,2	21,8	6,0	1,85
40	1935	9,8	10,5	30,4	27,4	21,8	2,41
	1940	9,7	10,1	33,9	29,0	17,3	2,34
	1945	9,2	11,9	41,6	26,4	11,0	2,18
	1950	9,7	13,6	45,5	23,4	8,0	2,06
	1955	11,6	14,5	42,3	23,9	7,7	2,02
	1957	12,1	14,5	41,1	24,3	8,1	2,02
45	1935	9,6	10,4	30,4	27,4	22,2	2,42
	1940	9,5	10,1	33,7	29,1	17,6	2,35
	1945	9,0	11,8	41,5	26,4	11,3	2,19
	1950	9,3	13,3	45,5	23,5	8,4	2,08
	1952	9,9	14,2	44,6	23,7	7,9	2,05

¹ Omfatter kvinner bosatt i Norge per 1.8.1998
Kilde: Befolkningsstatistikksystemet (BEBAS)

halvparten rukket å bli mødre da de var 22,8 år. Medianalderen økte til 26,7 år for dem som var født i 1970. Kvartilalderen har også økt, men ikke i samme takt som medianalderen. For dem som var født i 1950 var kvartilalderen på 20,2 år og for 1970-kohorten 22,6 år. Frem til 1973-kohorten har den steget ytterligere til 23,3 år. Differansen mellom kvartil- og medianalderen har steget med nærmere to år fra 1950- til 1970-kohorten.

Disse tallene tyder på at ikke alle utsetter tidspunktet for når de får sitt første barn, men at dette gjelder mer for noen grupper kvinner enn for andre. De som utsetter å få sitt første barn, utsetter det imidlertid stadig lengre. Andelen som ikke hadde fått sitt første barn ved fylte 30 år, var for 1950-kohorten 16,9 prosent, men den for 1960-kohorten var 25,9 prosent (tabell 1). For kvinner født syv år senere - 1967 - var nesten en tredjedel uten barn det året de fylte 30 år. Det viser at stadig flere venter med å få sitt

første barn til etter at de er fylt 30 år.

Vi følger svensk mønster

En analyse av svenske kvinner viste at blant kvinner født i 1972, hadde drøyt hver fjerde kvinne fått barn til og med september det året de ble 25 år. I Norge var det 36 prosent som hadde blitt mødre det året de fylte 25 år for 1972-kohorten. For kvinner født i 1967 var det tilsvarende tallet i Sverige 36 prosent, og går en tilbake til de svenske kvinnene som var født i 1950, hadde 55 prosent fått minst ett barn i slutten av september det året de fylte 25 år (Hoem 1998)³. I Norge var andelen 43 prosent ved fylte 25 år for kvinner født i 1967 og 66 prosent for kvinner født i 1950. Disse tallene viser at Sverige ligger noen år foran Norge i utsatte førstefødsler, gitt at kvinnene i de to landene vil følge samme mønster.

At det blant en gruppe kvinner stadig skjer en utsettelse av tidspunktet for når de blir mødre, må sees i sammenheng med at de i en stadig lengre periode bruker tiden på utdanning og jobb, mens barn får vente. For de fleste kvinner vil det i dagens mer likestilte samfunn være slik at utdanning, jobb og barn ikke er et enten-eller, men et både-og. Det nye fødselsmønsteret favner imidlertid ikke alle kvinner. I Familie- og yrkesundersøkelsen 1988⁴ fant en at gapet mellom de lavt utdannede og de øvrige kvinnene er blitt større (Noack og Rønsen 1994). For å studere i hvilken grad dette er tilfelle vil vi i løpet av 1999 utføre en registerstudie hvor vi blant annet skal se på fruktbarhetsmønsteret i ulike inntektsgrupper og utdanningsgrupper.

Flere barnløse?

I hvilken grad vil en stadig utsetting av første fødsel påvirke antallet

som forblir barnløse på livstid? Tallene fra tabell 1 viser at kvinnene langt på vei, men ikke fullt ut, greier å "ta igjen" de utsatte fødslene før 40-årsalder. De første kvinnene som for alvor adopterte det nye mønsteret med førstefødsel senere i livet, var født i siste halvdel av 1950-tallet (Blom mfl. 1993). Foreløpig har vi tall for inntil 1957-kohorten. Dette gjør at det ennå er noe tidlig å trekke noen slutning om hvilke konsekvenser det nye fruktbarhetsmønsteret har for barnløsheten. Vi kan imidlertid gjøre noen antakelser med utgangspunkt i barnløsheten ved 35-årsalderen. For 1957-kohorten var det 15,1 prosent som ikke hadde blitt mødre det året de fylte 35 år, mens det var 15,9 prosent blant 1962-kohorten. Mest sannsynlig vil nok en del av disse bli mødre i årene som kommer. Om det vil være så mange at den endelige andelen barnløse kommer under 10 prosent, som blant kvinner født mellom 1930 og 1950, synes mer tvilsomt.

Dette datamaterialet gir ikke svar på i hvilken grad den økende andelen barnløse er et resultat av at flere kvinner velger å ikke få barn, eller et resultat av at det er blitt flere ufrivillig barnløse. Selv om det kan være vanskelig å vite hvor dette skillet går, er det studier som viser at det er den frivillige barnløsheten som øker mest (Noack 1996b).

Selv om summen av andelen "frivillige" og "ufrivillige" barnløse skulle øke til 13-15 prosent, vil innslaget av kvinner som bevisst eller mer ved tilfældighetenes spill prioriterer jobb fremfor barn fortsatt være meget beskjedent (Noack og Rønsen 1994). Familien står sterkt i det norske samfunnet. Tidligere studier støtter dette inntrykket ved å vise til at de aller fleste kvinner og

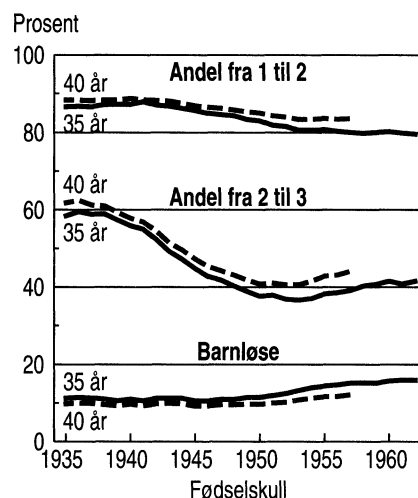
menn ønsker seg barn (Blom mfl. 1993).

Flere stopper etter ett barn...

Tobarnsnormen "toppet seg" med 1950-kohorten, hvor hele 45,5 prosent av alle kvinner fikk to barn (tabell 1). For senere kohorter har denne andelen vært synkende. En viktig årsak til det er at andelen som får kun ett barn og andelen barnløse øker. Blant kvinner født i 1940 var det 19,8 prosent som hadde enten ingen eller ett barn det året de fylte 40 år, mens det for dagens 40-åringer (1957-kohorten) var 26,6 prosent.

Det er likevel slik at de fleste kvinner i Norge som får ett barn også får ett barn til. Figur 3 viser andelen av de med minst ett barn som også har fått to. Her finner vi en svak tendens til at andelen som får barn nummer to er gått ned. For kvinner født i 1940-årene var det liten forskjell i andelen som hadde

Figur 3: Andel barnløse, andel av dem med minst ett barn som også har fått to, og andel av dem med minst to barn som også har fått tre. Målt ved 35- og 40-årsalder, etter fødselskull. Prosent

Kilde: Befolkningsstatistiksystemet (BEBAS)

fått barn nummer to når de hadde fylt 35 år, og når de hadde fylt 40 år. Det var altså få som fikk sitt andre barn etter 35-årsalderen. Det var en andel på noe over 85 prosent både for 35- og 40-åringene. For kvinner født etter 1950 øker denne forskjellen noe. For kvinner født i 1962 var andelen under 80 prosent da de var 35 år.

Ser man på andelen som kun hadde ett barn da de var 35 år, var det for kvinner født i 1940 en andel på 11,3 prosent. Denne andelen hadde økt med nesten 6 prosentpoeng til 17,2 prosent for kvinner født i 1962. Differansen vil mest sannsynlig ha gått noe ned når disse kvinnene har fylt 40 år, som en følge av at andelen som er førstegangsfødende etter 35 år øker. Utsettelse av første fødsel vil også føre til utsettelse av andre fødsel. Når flere kvinner får sitt første barn tidlig i 30-årene, vil det resultere i at flere får barn nummer to etter fylte 35 år. Den økende andelen kvinner som ender opp med ett barn, må også sees i sammenheng med utsettelse av førstefødsler, og at den biologiske muligheten for å bli gravid reduseres med økende alder.

I andre vestlige land har vi i lang tid sett en økning blant dem som nøyer seg med ett barn. I Tyskland var det for eksempel en andel på 30 prosent av dem som hadde fått ett barn, som ikke hadde fått barn nummer to (Höhn og Lüscher 1988).

...men flere føder også sitt tredje barn

Er det igjen blitt moderne å få mange barn? De senere års utvikling kan tyde på at dette er tilfellet i enkelte grupper. Nesten halvparten av kvinnene født i 1935 fikk tre eller flere barn. Dette er et nivå vi lite trolig vil få igjen. Dette nivået var

nok mer et resultat av usikre prevensjonsmetoder enn av kulturelle trender. Kvinner født etter 1950 har hatt gode muligheter for selv å kontrollere *om* og *når* barna skal komme (Noack 1996a). Introduksjonen av p-piller og spiral i siste halvdel av 1960-årene endret hele beslutningsprosessen rundt det å få barn. De nye metodene gav blant annet bedre muligheter og forventninger til planlegging av svangerskap (Blom mfl. 1993). Endringer i prevensjonsbruken førte til endringer i fruktbarhetsatferden. Kvinner som etablerte seg på 1970-tallet skilte seg fra kvinner som hadde etablert seg på 1950- og 1960-tallet på flere måter. Nedgangen i fødselstallene, fra sist på 1960-tallet, kunne tilskrives en konsentrasjon om tobarnsfamilien på bekostning av tre eller flere barn, samt etter hvert også stigende gjennomsnittsalder ved første barns fødsel (Blom mfl. 1993).

Barnetallsfordelingen (tabell 1) viser at det skjedde en dramatisk nedgang i andelen som fikk tre eller flere barn fra kvinner født i 1935 til kvinner født i 1950. Mens nærmere halvparten av kvinnene i 1935-kohorten hadde fått tre eller flere barn ved 40-årsalderen, var det 20 prosentpoeng færre for 1950-kohorten. For kvinner født etter 1950 har andelen vært stabil inntil 1957-kohorten, hvor vi ser en svak tendens til økning.

En annen måte å se på tilbøyeligheten til det å få sitt tredje barn på, er å ta utgangspunkt bare i de som har fått sitt andre barn. I figur 3 viser vi andelen av de med minst to barn som har fått sitt tredje. For den eldste kohorten (1935-kohorten) i vårt materiale, var det rundt 60 prosent av de med to barn som fikk barn nummer tre ved fylte 40 år, mens andelen for kvinner født i be-

gynnelsen av 1950-årene var redusert til rundt 40 prosent. For senere kohorter har andelen økt noe.

Ved å se på endringer blant 35-åringene kan vi følge utviklingen helt frem til 1962-kohorten. Av tobarnsmødrene født i 1952, var det frem til de var 35 år 36,8 prosent som hadde valgt å få også sitt tredje barn. For kvinner født 10 år senere (1962) hadde denne andelen økt med nesten 5 prosentpoeng til 41,5 prosent. Siden stadig flere får barn etter fylte 35 år, vil denne andelen øke frem til de når 40-årsalderen.

Denne gjennomgangen viser at andelen av tobarnsmødre som har fått minst ett barn til har økt for de yngre fødselskullene, samtidig som andelen tobarnsmødre av *alle* kvinner i de samme kohortene er relativt stabil. Dette tyder på at det ikke er mulig å si at det er en generell trend å få mange barn, men at det er tilfelle i enkelte grupper. Hvilke grupper dette er, vil være et sentralt tema når vi nå skal se fruktbarheten i sammenheng med inntekt og utdanning.

Muligheter og valg

Flere forhold vil ha betydning for kvinners fruktbarhet. I teorier om fruktbarhet er det gjerne ulike forhold som blir vektlagt når de skal forklare endringer i fruktbarheten. Dette kan blant annet være økonomiske, politiske, samfunnsmessige og kulturelle forhold. Mest sannsynlig vil nok de endringene vi ser være et resultat av en kombinasjon av alle de nevnte forholdene.

Økt likestilling, høyere utdanningsnivå, økt inntektspotensiale og moderne hjelpemidler i familieplanleggingen har gitt kvinnene større frihet til å velge livsløp enn tidligere. Jentenes ønsker og muligheter for utdanning på lik linje med gutter er

ofte trukket frem som en rimelig forklaring på at barna kommer senere i livsløpet (Noack 1994).

I noen økonomiske fruktbarhetsteorier er det blitt hevdet at kvinners nye muligheter og valg i større grad vil føre til at kvinner prioriterer lønnet arbeid på bekostning av omsorgsoppgaver i familien, og dermed foretrekker et lavt barnetall (se f.eks. Butz og Ward 1977 og Ermisch 1988). En slik teori kan langt på vei være med på å forklare at stadig flere venter lenger før de blir mødre. Kvinner ønsker ofte å få et fotfeste i yrkeslivet etter endt utdanning, men som det ofte er vist, trenger det ikke være ensbetydende med at kvinner ikke ønsker å få barn. Kvinner ønsker familie, men også en yrkesdeltakelse. De fleste kvinner i de yngre generasjonene er vokst opp i en tid hvor økt likestilling og nye familiemønstre har gjort seg gjeldende. For en stor del av disse kvinnene vil det oppleves like naturlig å være en del av arbeidslivet som å ha barneomsorg. Hvordan samfunnet tilrettelegger for en best mulig kombinasjon mellom barneomsorg og yrkesdeltakelse, vil dermed være av stor betydning for utviklingen av fruktbarheten.

Verdier i endring?

Et annet viktig forhold som vil ha betydning for endringer i fruktbarheten, er endringer i generelle verdier i samfunnet. En teori som blir brukt for å forklare nedgangen i fruktbarheten de senere år, er fremveksten av individualistiske holdninger. Dette er en situasjon hvor ens egen livsutfoldelse på en rekke områder verdsettes høyt, og hvor tradisjonelle verdier mister sitt grep på befolkningen (se f.eks. van de Kaa 1987 og Lesthaeghe og Meekers 1986).

Her blir en egenorientering satt opp mot en orientering mot det å få barn. Når en slik selvtutfoldelse blir legitim, kan det komme i konflikt med varige forpliktelser overfor familie. Dette vil være særlig betydningsfullt hvis egenorienteringen er ledsaget av en likestillingsånd, slik

at også kvinnene føler seg fri til å forfølge sine mål (Kravdal 1994). At individuelle holdninger er en motsetning til det å få barn, er ikke umiddelbart klart. Mange vil hevde at det å få barn nettopp er en egoistisk handling. De aller fleste sier da også at de ønsker å ha barn når de

blir spurt (Blom mfl. 1993). Det slike holdninger i større grad kan forklare, er nedgangen i antall barn. Få barn vil for mange være mer praktisk enn en stor barneflokk, når barneomsorgen skal kombineres med yrkesaktivitet.

Hvilken betydning har så familien og tradisjonelle verdier i en tid hvor likestilling og individuell frihet er kommet for å bli? Her dreier det seg om to viktige temaer som bør være gjenstand for analyse og debatt. Det ene dreier seg om hvilken ramme familien vil få i fremtiden. Tradisjonelt er ekteskapet den rammen flest forbinder med familien, men i de senere årene er det stadig flere som velger å leve i papirløse samlivsformer. Mange stiller spørsmål ved om dette er med på å svekke familien som institusjon. Andre vil hevde at samboerskap kan fungere like forpliktende som ekteskap, om i en noe annen form. Kan en finne tradisjonelle verdier i de nye samlivsformene, eller er de kun et uttrykk for individuell frihet?

Det andre temaet dreier seg om hvordan en kan kombinere familielivet med yrkesaktivitet og utdanning. Når de yngre kvinnegenerasjonene ønsker de samme yrkesmulighetene som menn, vil storsamfunnet ha en viktig oppgave i å gjøre det mulig å kombinere dette med et familieliv. Hvordan det tilrettelegges gjennom ulike ordninger, ser ut til å ha betydning for utviklingen av fruktbarheten.

1. Fødselshistoriefilen er basert på opplysninger fra Det sentrale folkeregister og gir tilnærmet komplette fødselshistorier for kvinner født etter 1935.

2. Kravdal baserte sine analyser på tall fra kvinner bosatt i Norge ved utgangen av 1991. Ulike tall for de samme kohorter i Kravdals analyser og våre vil i hovedsak skyldes endringer i kvinnegruppen, som

følge av inn- og utflytting til landet og dødsfall.

3. Tallene kan ikke direkte sammenlignes, da tallene for Sverige gjelder tom. september det året de fyller 25 år, mens de norske tallene gjelder hele det året de fylte 25 år. De svenske tallene vil mest sannsynlig være noe høyere om hele året hadde vært med i beregningen.

4. Familie- og yrkesundersøkelsen er en landsomfattende intervjuundersøkelse om fruktbarhet og familiedanning.

Litteratur

Blom S., T. Noack og L. Østby (1993): *Giftermål og barn - bedre sent enn aldri?* Sosiale og økonomiske studier 81, Statistisk Sentralbyrå.

Butz, W.P. og M.P. Ward (1977): The emergence of countercyclical U.S. fertility, *American Economic Review* 69 (3): 318-328.

Ermisch, J. (1988): Econometric analysis of birth rate dynamics in Britain, *Journal of Human Resources* 19 (1): 1-32.

Eurostat (1998): *Statistics in focus*, Population and social conditions, 1998/9.

Hoem B. og J.M.Hoem (1997): *Fertility trends in Sweden up to 1996*, Paper presented to an Expert Group Meeting on Below-Replacement Fertility, organized by the UN population Division in New York, 4-6 November 1997.

Hoem, B. (1998): Fler studerar - färre får barn, *VälfärdsBulletinen*, 1998, 1.

Höhn, C. og K. Lüscher (1988): The changing family in the Federal Republic of Germany, *Journal of Family Issues*, 9 (3): 317-335.

van de Kaa, D. J. (1987): Europe's second demographic transition, *Population Bulletin* 42 (1).

Kravdal, Ø. (1994): Fruktbarhet under reproduksjonsnivå i Norge, *Samfunnsspeilet* 1994, 1, Statistisk sentralbyrå.

Lesthaeghe, R. og D. Meekers (1986): Value change and the dimension of familism in the European community, *European Journal of Population* 2: 225-268.

Noack, T. (1994): "Familien i endring" i A. Hatland og A. Syse (red.): *Et nødvendig gode? Folketrygdens plass i Velferds-Norge*, Oslo: Ad notam Gyldendal.

Noack, T. (1996a): "Familieutvikling i demografisk perspektiv" i Brandt og Moxnes (red.): *Familie for tiden*, Oslo: Tano.

Noack, T. (1996b): "How many people are involuntary childless?" i *Yearbook of population research in Finland*, 33 (1996).

Noack T., og M. Rønsen (1994): "Når er det tid for barn? Livsløp mellom jobb og familie" i I. Frønes og A. Hompland (red.): *Den nye barne- og familieboka*, Oslo: Universitetsforlaget.

Trude Lappegård

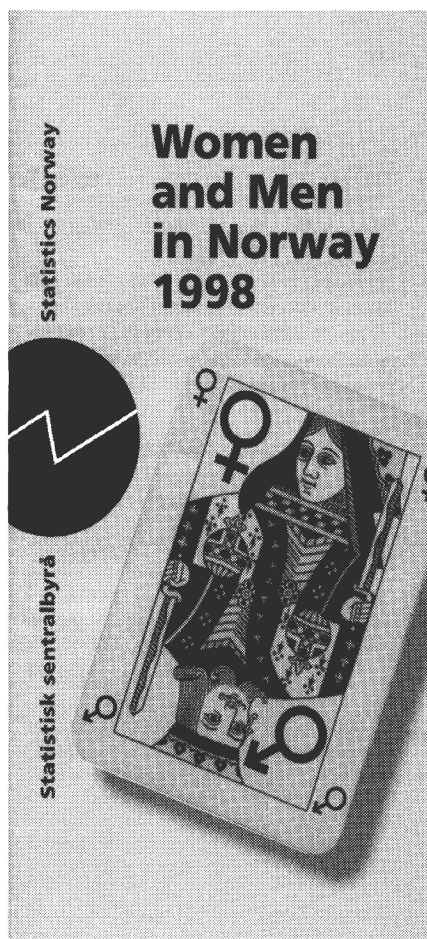
(trude.lappegard@ssb.no) er konsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.

Kvinner og menn 1998:

Hvor likestilte er vi?

"Women and Men in Norway 1998" heter en ny publikasjon som Statistisk sentralbyrå har gitt ut i samarbeid med Barne- og familiedepartementet. Her får vi oversikt over utviklingen i likestilling mellom kjønnene på en rekke samfunnsområder de senere år. I denne artikkelen presenterer vi smakebiter fra publikasjonen. Vi kan røpe litt av konklusjonen i artikkelen: På mange sentrale felter er det langt igjen til likestilling.

Randi Kjeldstad

Hva mener vi med likestilling?

Det kan være nyttig å betrakte den historiske utvikling mot samfunnsmessig likestilling mellom kvinner og menn som en prosess på tre plan eller i tre faser (Jonung 1979, Skrede 1998). For det første vil en forutsetning for likestilling mellom kvinner og menn være at alle samfunnsmedlemmer, uansett kjønn, har de samme formelle rettighetene og pliktene. Det betyr at lover og regler for deltakelse i samfunnet, såvel på det sosiale som det økonomiske og det politiske området, skal være de samme for kvinner og menn.

For det andre må det på de ulike samfunnsarenaene være adgang til, og plass for, både kvinner og menn. Det vil blant annet si at kvinner og menn skal ha like muligheter til utdanning, til lønnet arbeid og egen inntekt. Lik adgang til samfunnets arenaer forutsetter, i tillegg til kjønnsnøytrale formelle regler, at forholdene legges til rette for at begge kjønn får reelle muligheter til å delta. Offentlig tilrettelegging av barnetilsyn og -omsorg er ett av flere tiltak som bidrar til å likestille kvinners og menns reelle muligheter for å delta i samfunnslivet.

For det tredje: Et likestilt samfunn er et samfunn der kvinner og menn deltar på lik linje. Målsettingen med likestillingspolitikken må derfor være at innsatsen på alle områder i samfunnet skal utføres som et integrert og likeverdig samarbeid mellom kvinner og menn, og at likeverdig innsats belønnes likt. Å delta på lik linje innebærer ikke nødvendigvis at kvinner og menn til enhver tid utfører de samme oppgavene. Det innebærer imidlertid at mulighetene til å velge ikke er systematisk dårligere for det ene enn for det andre kjønn, og at det ene kjønn ikke begrenses i sin livsutfoldelse av det andre kjønn, f.eks. på grunn av vold og trakassering.

Politikk og likestilling: Endringer i regelverk og deltakelse

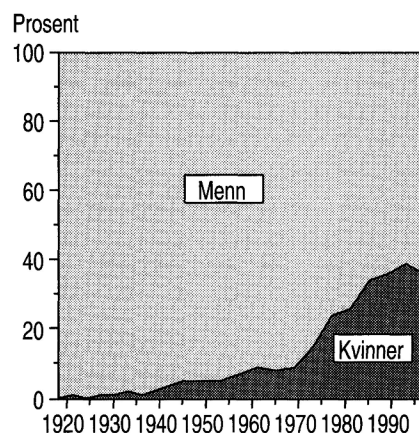
Da norske kvinner fikk stemmerett i stortingsvalg i 1913, var det som nummer to av de nordiske land. Bare Finland var tidligere ute. Det tok imidlertid nesten ti år før første kvinne ble valgt inn på Stortinget (1922), mer enn 30 år før vi fikk første kvinnelige regjeringsmedlem (1945), nesten 70 år før vi fikk vår første kvinnelige statsminister (1981) og 80 år før første kvinne ble valgt til stortingspresident

(1993). I nordisk sammenheng er vi fortsatt alene om å ha hatt kvinnelig statsminister.

Den langsomme historiske utviklingen i kvinners deltaking og verv i politikken, viser at formelle regler ikke er tilstrekkelige for å sikre adgang til, og deltakelse på, samfunnsområder som tradisjonelt har vært styrt av menn. Først da likestillingsutviklingen skjøt fart på 1970-tallet, gjennom kvinners økte deltaking i utdanningssystemet og på arbeidsmarkedet (se senere), begynte kvinnene for alvor å bli synlige i det politiske landskapet. Kvinneandelen av stortingsmedlemmene økte fra under 10 prosent i 1970, til 39 prosent i 1993, for så å reduseres noe i 1997-valget, til 36 prosent. Den sterke økningen av kvinner i politiske posisjoner på 1970- og 1980-tallet må også sees i sammenheng med et spirende statlig engasjement for å trekke kvinner inn i styre og stell. I 1972 ble Likestillingsrådet og en egen departementsavdeling med ansvar for å samordne regjeringens likestillingspolitikk opprettet. I 1979 kom Likestillingsloven. Den slo fra og med 1981 fast at både kvinner og menn skal være representerte i offentlige styre og råd. Fra og med 1988 inneholder den en bestemmelse om at kjønnsfordelingen i offentlige styre og råd ikke skal være skjeve- re enn 40/60 prosent.

De tallene som foreligger for 1990-tallet gir imidlertid ikke noe entydig bilde av at kvinnene har økt sin innflytelse i politikken eller i offentlig forvaltning. Redusert eller stagnerende kvinneandel gjelder ikke bare i Stortinget. Det gjelder også blant fylkesmenn og departementsråder, i politietaten og blant prester i Den norske kirke. Eksempler på økt kvinnerepresentasjon i offentlig forvaltning på 1990-tallet, finner vi

Figur 1: Stortingsmedlemmer 1918-1997. Kvinner og menn. Prosent

Kilde: Valgstatistikk

Tabell 1: Kvinneandel blant medlemmer og ansatte i utvalgte offentlige maktposisjoner 1993/94 og 1997/98. Prosent

	1993/94	1997/98
Stortingsmedlemmer	39	36
Kommunestyremedlemmer	29	33
Fylkestingsmedlemmer	39	41
Fylkesmenn	28	22
Regjeringsmedlemmer	42	47
Departementsråder	22	6
Dommere	11 (1990)	23
Polititjenestemenn	13	14
Prester i Den norske kirke	10	11

Kilde: Valgstatistikk, Statskalenderen, Arbeids- og administrasjonsdept., Justisdept., Kirke-, utdannings- og forskningsdept.

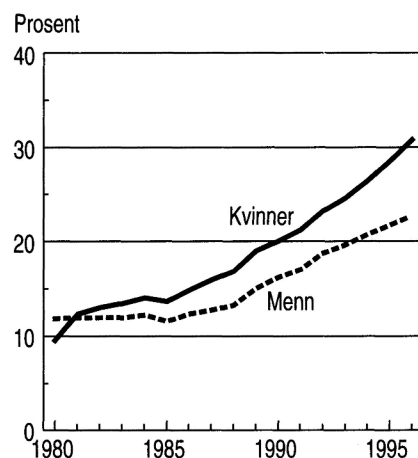
i dommerstanden, og i politikken; i regjering, kommunestyre og fylkesting.

Utdanning: En møysommelig kvinnerevolusjon

Kvinner fikk formell adgang til høyere utdanning på slutten av forrige århundre, og første kvinne ble opp tatt som student ved universitetet i 1884. Men det var først på 1970-tallet, da likestillingsprosessen skjøt

fart, at kvinnene for alvor begynte å ta høyere utdanning. Det gikk ikke mange år før det ble mer vanlig å ta høyere utdanning blant kvinner enn blant menn. I gruppen 19-24 år skjedde dette i 1981. I dag (1996) studerer 31 prosent av kvinnene i denne aldersgruppen på universitet eller høyskole. Tilsvarende andel blant menn er 23 prosent.

Figur 2: Andel i høyere utdanning. Kvinner og menn 1980-1996. Prosent av årskull 19-24 år

Kilde: Utdanningsstatistikk

Tabell 2: Kvinneandel av alle som fullførte utdanningsaktivitet. Utvalgte fagfelt og utdanningsnivå. 1995/96. Prosent

Fagfelt	Universitet og høyskolenivå		
	Videregående skole (11-12 kl. trinn)	I	II (inkl. forskernivå)
Industri, håndverk			
naturvit. og teknikk	10	31	26
Helsevern	92	84	85

Kilde: Utdanningsstatistikk

I dag er det lite som tyder på at det eksisterer formelle eller adgangsmessige hindringer for at kvinner utdanner seg på lik linje med menn. Likevel har vi i dagens Norge et utdanningssystem sterkt preget av kjønnssegregasjon. Særlig er dette tydelig på lavere utdanningsnivåer. Blant jenter og gutter som velger andre fagfelt enn allmennfag i videregående skole, avspeiler fagvalgene tradisjonelle kjønnskille: Av dem som velger fag innenfor industri, håndverk, naturvitenskap og teknikk utgjør jentene bare 10 prosent. Samtidig utgjør de 92 prosent av elevmassen innen helsevern. Dette er 25 år etter at det ble nedfelt i nasjonale skoleplaner at det skal arbeides aktivt i undervisningen for å fremme likestilling mellom kjønnene (1971).

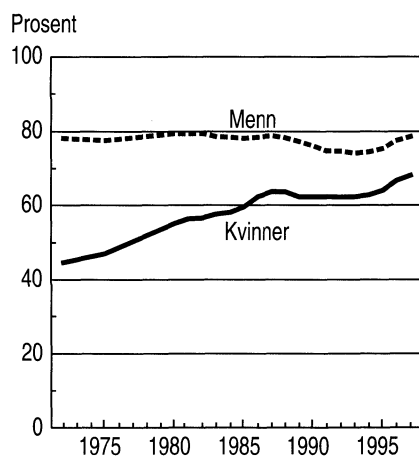
På høyere utdanningsnivåer er imidlertid kjønns skillet noe mindre markert. På høyeste universitets- og høyskolenivå utgjør kvinnene 29 prosent av de uteksaminerte på fagområdet industri, håndverk naturvitenskap og teknikk og 57 prosent innen helsevern.

Arbeidsmarkedet: Kvinnene befester sin stilling

I tiårene før århundreskiftet ble det gradvis åpnet for at kvinner kunne ansettes eller drive egen virksomhet i en rekke næringer og yrker, og i 1912 ble det lovbestemt at kvinner hadde adgang til de fleste offentlige stillinger. Nesten 50 år senere ble det innført forbud mot direkte lønnsdiskriminering på grunnlag av kjønn gjennom lovfesting av like lønn i samme stilling (i offentlig sektor i 1959 og i privat sektor i 1961).

Den kraftige økningen i yrkesdeltaking blant kvinner gjennom 1970-tallet og fram til 1986, førte, sammen med et stort sett stabilt

Figur 3: Kvinner og menn (16-74 år) i arbeidsstyrken. 1972-1997. Prosent

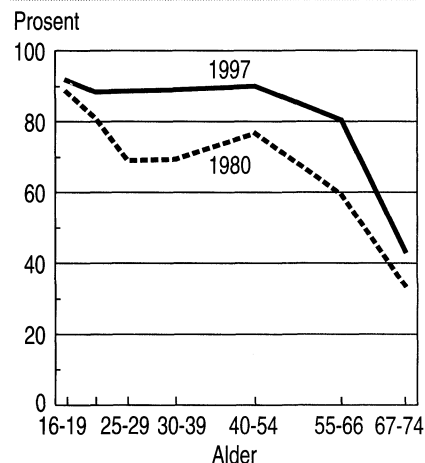

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene

sysselsettingsnivå blant menn, til en kraftig utjevning i sysselsetting mellom kjønnene. Utjevningen fortsatte det påfølgende tiåret, men skyldtes da hovedsakelig at sysselsettingen sank blant menn. De aller siste årene har det igjen vært en økning i sysselsettingen, denne gang både blant kvinner og menn.

Selv om kvinnesysselsettingen har økt i så godt som alle aldersgrupper, skyldes svært mye av utjevningen mellom kjønnene *mødrenes* innvalg på arbeidsmarkedet, særlig gjennom 1980- og 1990-årene. Utviklingen startet blant mødre til større barn, i første rekke ettbarnsmødrene. Etter hvert ble det også mer og mer vanlig å forbli i yrkeslivet i småbarnsalderen og etter andre eller tredje fødsel. Dette har selvfølgelig sammenheng med en sterk forbedring i permisjonsrettighetene til nybakte foreldre i løpet av disse årene. I 1993 ble fødselspermisjonen utvidet til ett år med 80 prosent lønn, noe som har bidratt til at det i dag er svært få kvinner som

Figur 4: Kvinner i arbeidsstyrken i ulike aldersgrupper i prosent av menn i hver gruppe. 1980 og 1997

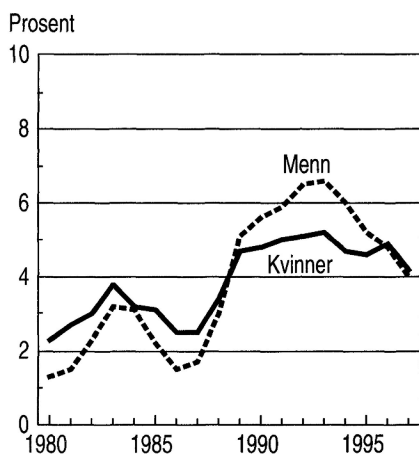

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene

sier opp stillingen sin i denne fasen (Bø og Lyngstad 1998)¹. Nye bestemmelser som ble innført på 1990-tallet, som fedrekvoten på fire uker av fødselspermisjonen (1993) og tidskontoordningen som muliggjør en større fleksibilitet i arbeidstid for mødre og fedre (1994), har også bidratt til økt stabilitet i yrkeslivet blant kvinner.

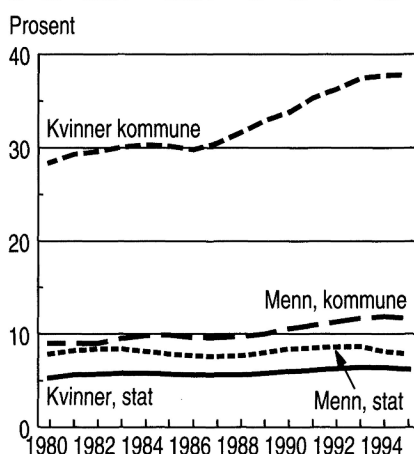
Kvinneres tilknytning til arbeidsmarkedet har gjennom 1980- og 1990-tallet vært mindre følsom for endrete konjunkturer enn tilfellet har vært for menn. Etter at kvinner har hatt høyest arbeidsløshetsprosent fram til slutten av 1980-tallet, har menn hatt betydelig høyere arbeidsløshet fram til 1996. I dag (1997) er det så godt som ingen forskjell i arbeidsløshet mellom kvinner og menn, hhv. 4,2 og 4 prosent. Arbeidsløsheten er tradisjonelt høyest blant ungdom. Etter flere år med høyest ungdomsarbeidsløshet blant menn, har den de siste to årene vært høyest blant kvinner (16-25 år).

Figur 5: Arbeidsledige kvinner og menn (16-74 år). Prosent av arbeidsstyrken. 1980-1997

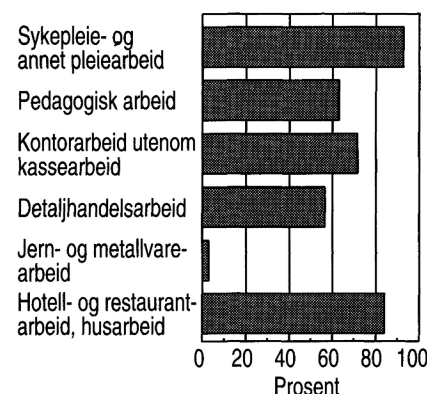
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene

Figur 6: Andel i offentlig sektor av sysselsatte kvinner og menn. Stat og kommune. 1980-1995. Prosent

Kilde: Nasjonalregnskapsstatistikk

Figur 7: Kvinneandel av alle sysselsatte i de seks største yrkene. 1995. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene

Kvinnejobber mindre konjunkturutsatt

At menns arbeidsmarkedssituasjon har vært mer følsom for endrete konjunkturer de siste tiårene, har nær sammenheng med det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. Reduserte oljepriser, stagnasjon i investeringer, nedgang i vareomsetningen osv. har på kort sikt liten innvirkning på behovet for offentlige tjenester som helsetjenester, undervisning og omsorg. Offentlig tjenesteyting utgjør kvinnearbeidsplasser først og fremst. Derfor har kvinner vært noe mer skjermet mot nedgangskonjunkturen på arbeidsmarkedet i perioden fra 1986 til 1993. Figur 6 viser at kommunesektoren, som for en stor del utgjøres av undervisnings-, helse-, pleie- og omsorgsykker, faktisk representerte en buffer mot arbeidsløshet for kvinner i denne perioden. Antall kvinner økte i kommunale jobber samtidig med generell nedgang og stagnasjon i sysselsettingen. Dette gjaldt i langt mindre grad for menn.

Etter 1993, da arbeidsløsheten sank og sysselsettingen økte for både kvinner og menn, har det vært lite endring i andelen som jobber i offentlig sektor. Det vil si at sysselsetningsøkningen fordelte seg temmelig jevnt på privat og offentlig sektor i disse årene for begge kjønn.

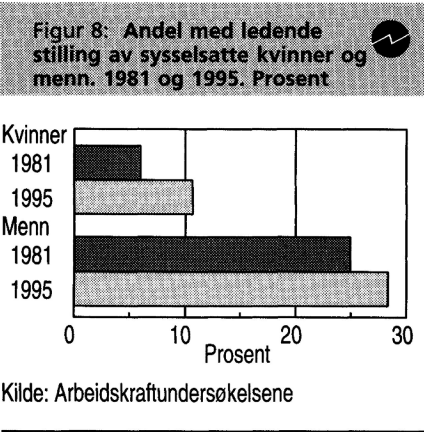
Mot et kjønnsintegrert arbeidsmarked?

I dag er det ingen formelle hindringer, og langt færre reelle hindringer enn før, for at kvinner og menn skal kunne delta på lik linje i de samme jobbene. Likevel har integreringsprosessen mellom kvinner og menn på arbeidsmarkedet vært preget av til dels motstridende utviklingstrekk de siste tiårene. For eksempel har den kjønnsdelte yrkesstrukturen endret seg lite. Det kan illustreres ved kjønnsfordelingen i de to yrkesgruppene (syke)pleiearbeid, som omfatter 40 prosent av de sysselsatte kvinnene, og jern- og metallvarearbeid, som omfatter nesten 10 prosent av mennene. Innen pleiearbeid utgjør kvinnene i dag 93 prosent av

de sysselsatte. Innen jern- og metallvarearbeid utgjør de 3 prosent.

At det er langt igjen til full integrering, viser seg også ved at kvinner og menn er ulikt fordelt i stillingshierarkiet. Her har det imidlertid skjedd en viss utjevning, ved at andelen med lederstilling² er nesten fordoblet blant de sysselsatte kvinnene fra 1981 til 1995 (fra 6 til 11 prosent), mens økningen blant menn har vært svakere (fra 25 til 28 prosent).

Selv om det fortsatt er klare kjønnsforskjeller i arbeidstid, har det også her skjedd en viss utjevning på 1980- og 1990-tallet ved at kvinner i økende grad jobber heltid. I 1997 var heltidsandelen blant kvinner 54 prosent mot 47 prosent i 1980. Heltidsandelen blant menn har ligget stabil på 90 prosent. Utviklingen i arbeidstid er imidlertid svært forskjellig i ulike aldersgrupper. Mens heltidsandelen har gått kraftig ned for både kvinner og menn i alderen under 25 år, hovedsakelig på grunn av økt tendens til å kombinere skolegang og deltidsarbeid, har det

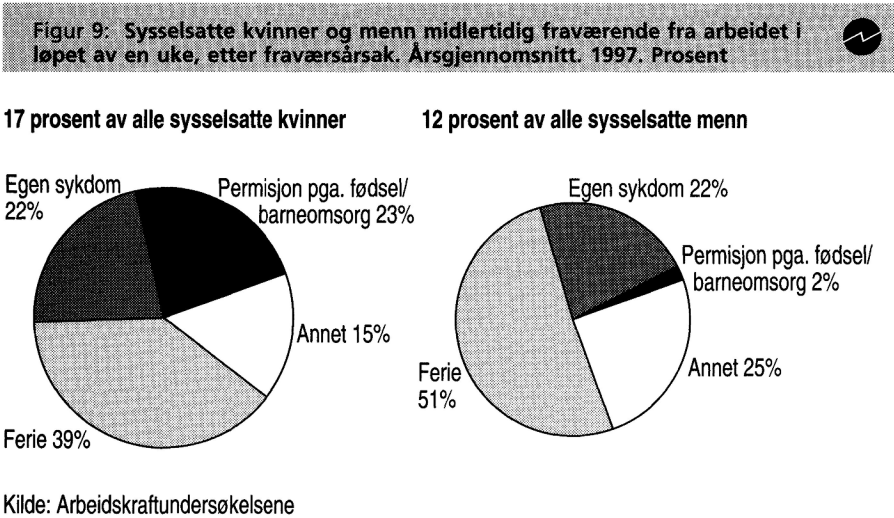

vært en motsatt utvikling blant noe eldre og middelaldrende kvinner. I alderen 25-54 år har deltidsandelen blant kvinner sunket med rundt 25 prosent i disse årene.

Kjønnsforskjeller i arbeidsvilkår

En del opplever deltidsarbeid som ufrivillig undersysseissetting. Det gjelder særlig deltidssysseissette menn. I 1997 hadde 17 prosent av deltidssysseissette menn og 14 prosent av deltidssysseissette kvinner forsøkt å få lengre arbeidstid. Undersysseissetting er imidlertid samlet sett et mer utbredt fenomen blant kvinner enn blant menn, og gjelder drøyt 6 prosent av de sysselsatte kvinnene mot knapt 2 prosent av mennene. Omfanget av undersysseissetting har endret seg lite det siste tiåret. Mens konjunkturbestemt arbeidsløshet i større grad har preget menns arbeidsmarkedstilknytning de siste tiårene (jf. tidligere), kjennetegner kronisk undersysseissetting i større grad kvinners yrkestilknytning.

At kvinner og menn i stor utstrekning arbeider i ulike yrker og i ulike sektorer av arbeidslivet, innebærer også at de er omgitt av, og utsatt for, svært ulike arbeidsmiljøbelastninger. I statistikken fins det mange

mål på arbeidsmiljøbelastninger, og spørsmålet om hvem som har de største belastningene av kvinner og menn, er helt avhengig av hvilke forhold som måles. For eksempel er kvinner mer utsatt for sterke vaske-midler, tørr luft, problemer i forbindelse med ukomfortable arbeidsstillinger og løft, monotone bevegelser og mye stående og gående arbeid, mens menn er mer utsatt for kulde og trekk, metallstøv, støy, vibrasjoner og ekstra tunge løft.

Kvinner har et noe hyppigere fravær fra jobben enn menn. Det kan nok til en viss grad ha sammenheng med ulike vilkår på arbeidsmarkedet og ulike arbeidsmiljøbelastninger. Statistikken tyder imidlertid på at fødsel og den generelle arbeidsdelingen i samfunnet, med mor som fortsatt hovedansvarlig for barneomsorgen, er vel så utslagsgivende. I 1997 hadde 17 prosent av de sysselsatte kvinnene et midlertidig fravær fra jobben, mot tilsvarende 12 prosent av mennene³. Den viktigste fraværsgrunnen er ferie for både kvinner og menn. Kvinner er imidlertid like ofte fraværende på grunn av fødsel og omsorg for barn som på grunn av egen sykdom. Det har

riktignok vært en svak økning i menns fravær på grunn av fødsel og barneomsorg i løpet av 1990-tallet, likevel utgjør slikt fravær bare 2 prosent av menns fravær, mot tilsvarende 23 prosent av kvinners fravær.

Lik inntektsutvikling og stabile forskjeller

I 1996 hadde kvinner totalt en gjennomsnittsinntekt på 105 000 kroner, som tilsvarer 60 prosent av gjennomsnittsinntekten til menn. Kjønnsforskjellene var enda større når det gjelder formue. Kvinnenes gjennomsnittsformue på 107 000 kroner tilsvarte omtrent halvparten av menns formue.

Den enkeltes samlede inntekt består for de fleste av flere ulike inntektskilder eller inntektskomponenter, og noen inntektskomponenter er mer kjønnsmessig jevnt fordelt enn andre. Størst kjønnsforskjell er det i gjennomsnittlig aksjeutbytte, der kvinnelige aksjeeiere hadde et gjennomsnittlig utbytte på 23 000 kroner i 1996, svarende til 43 prosent av utbyttet til mannlige aksjeeiere. Kjønnsforskjellene er minst i offentlige pensjonsytelser og renter

Tabell 3: Inntekstutvikling for kvinner og menn. Ulike inntektskomponenter. 1993, 1994, 1995 og 1996.¹ 1993=100

	Kvinner				Menn			
	1993	1994	1995	1996	1993	1994	1995	1996
Bruttoinntekt	100	103	107	114	100	102	107	114
Lønn	100	104	110	117	100	103	108	115
Tjenestepensjon	100	102	108	119	100	106	111	121
Ytelser fra folketrygden	100	102	105	110	100	102	105	109
Næringsinntekt, primærnæring	100	100	93	91	100	101	99	100
Annen næringsinntekt	100	108	101	109	100	106	99	104
Renter av bankinnskudd	100	65	68	65	100	66	69	66
Aksjeutbytte	100	102	96	95	100	117	106	113

¹ Deflatert med konsumprisindeksen
Kilde: Selvangivelsesstatistikk

fra bankinnskudd. Her utgjorde gjennomsnittlig nivå for kvinnelige mottakere 70 prosent av nivået til menn i 1996. Samtidig utgjorde kvinnelige lønnsinntekter på 138 000 kroner to tredeler av nivået til mannlige lønnsinntekter.

Inntekstutviklingen har vært tilnærmet lik for kvinner og menn de senere år med en økning i bruttoinntektene på 14 prosent i faste kroner for både kvinner og menn i perioden 1993-1996. Lønnsinntektene har økt mest for kvinner, mens tjenestepensjonene og aksjeutbyttet har økt mest for menn. Å leve på renter har imidlertid blitt mindre lukrativt i perioden for begge kjønn.

Svakere lønnsutjevning de siste årene

Den relative økningen i kvinnes lønnsinntekt har sammenheng med økt kvinnesyssetning, og at en økende andel kvinner jobber heltid. I tillegg har lønnsnivået økt noe mer for kvinner enn for menn. Samlet sett utgjorde heltidsansatte kvinners lønn 86,5 prosent av heltidsansatte menns lønn i 1996, mot 85 prosent i 1991 (NOU 1998:2).

Utviklingen går imidlertid med ulik hastighet i ulike næringer. Tabell 4 omfatter ca. 60 prosent av alle heltidsansatte, og viser lønnsutviklingen for kvinner og menn fra 1980 til 1996. For perioden som helhet var økningen i kvinnes relative lønn størst blant funksjonærer i NHO-bedrifter. Kjønnforskjellene var likevel størst i denne næringsgruppen i hele perioden. I de fleste næringene ser lønnsutjevningen fra 1980-årene ut til å ha stagnert noe på 1990-tallet, idet kvinnes årlige relative lønnsvekst var langt sterkere i perioden 1980-1990 enn i perioden 1990-1996. Unntakene

Tabell 4: Gjennomsnittlig årslønn for kvinner i prosent av gjennomsnittlig årslønn for menn i utvalgte næringer. Heltidsansatte. 1980, 1990 og 1996

	1980	1990	1996
Timelønte i industrien ¹	84,0	89,7	90,6
Funksjonærer ¹	65,2	73,5	76,5
Varehandel	74,5	78,9	82,4
Forretnings- og sparebanker	74,8	81,4	83,5
Statsansatte	80,9	84,8	89,7
Skoleverket	88,0	89,6	93,1
Ansatte i kommunene	83,3	89,8	92,5

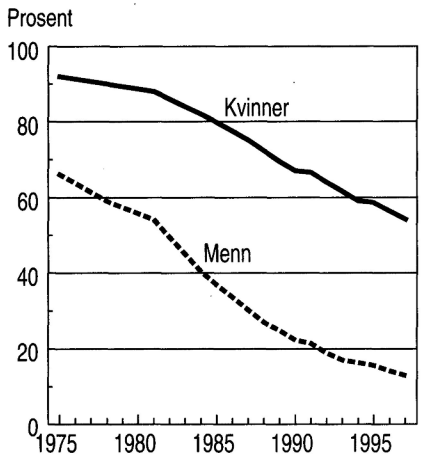
¹ I NHO-bedrifter
Kilde: Lønnsstatistikk og Arbeids- og administrasjonsdepartementet

her er noen næringsgrupper innen det offentlige, nemlig blant statsansatte og i skoleverket.

Minstepensjon i økende grad en kvinnepensjon

Utviklingen i nivået på de samlede inntektene fra folketrygden har vært tilnærmet lik for kvinner og menn de senere år. I perioden 1993-1996 økte trygdeinntektene med 10 prosent for kvinner og 9 prosent for menn (jf. tabell 3). Vi har foreløpig i liten grad vært vitne til en utjevning i pensjonsnivå mellom kvinner og menn. Det har sammenheng med at opptjening av pensjonsrettigheter er en prosess som tar tid, i folketrygden tar det 40 år å opptjene fulle pensjonsrettigheter. Grunnlaget for pensjonsnivået til dagens pensjonister ble således lagt for mange år siden, for de fleste i en tid da svært mange kvinner ikke var i lønnet arbeid. Derfor har kvinners økte sysselsetting og økte relative lønnsnivå, og derav følgende økte pensjonsopptjening i folketrygden de siste tiårene, ennå

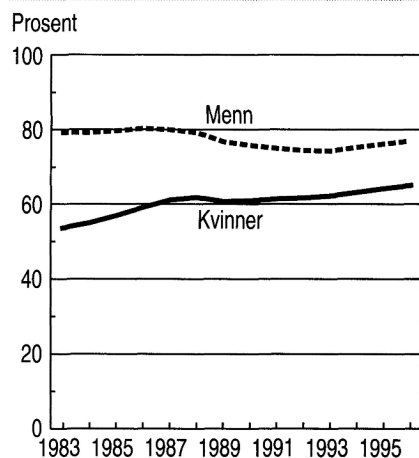
Figur 10: Andel minstepensjonister av alle alderspensjonister. Kvinner og menn. 1975-1997. Prosent

Kilde: Rikstrygdeverket

Figur 11: Andel med opptjening av pensjonspoeng i folketrygden. Kvinner og menn. 1983-1996. Prosent av befolkningen 17-69 år

Kilde: Rikstrygdeverket

ikke gitt utslag i utjevning i pensjonssystemene. En slik utjevning kan tidligst ventes å finne sted om et par tiår fra nå (Kjeldstad 1988).

Men selv om kvinnes endrete arbeidsmarkedstilknytning i liten grad har slått ut i økte relative gjennomsnittspensjoner for kvinner, har det bidratt til at flere har oppnådd en liten tilleggspensjon. Dette fikk utslag i en nedgang i andelen minstepensjonister allerede fra tidlig på 1980-tallet. Imidlertid har den generelle lønnsutviklingen over lengre tid bidratt til at nedgangen i andel mannlige minstepensjonister har vært enda sterkere. I 1997 var det 54 prosent av de kvinnelige og 13 prosent av de mannlige alderspensjonistene som var minstepensjonister. Kvinneandelen av minstepensjonistene har vært økende, og i dag utgjør kvinnene 86 prosent av minstepensjonistene.

Lite entydig utvikling i "privatlivet"

Statistikk over endringer i kvinners og menns forhold til, og vilkår på,

den offentlige og økonomiske arena, viser at det i løpet av de siste tiårene har det skjedd store og viktige skritt i retning av mer likestilte roller og mer jevnbyrdige relasjoner mellom norske kvinner og menn. Men statistikken viser også at utviklingen har vært langt fra entydig.

På de mer "private" områdene av livet er bildet enda mindre entydig. Skeptikere til likestillingsutviklingen peker ofte på at når kvinner blir mer "like" menn, innebærer det visse negative konsekvenser i form av at kvinnene tar til seg også de mer usunne eller destruktive elementene av den tradisjonelle mannsrollen. En mindre negativ variant av en slik antatt utvikling vil være at kvinner i økende grad avlaster mennene for de negative utslagene av den tradisjonelle mannsrollen, og at menn dermed får et bedre liv. Kanskje menn også blir mer "like" kvinner? I hvor stor grad det er en gjensidig sammenheng mellom kjønnsespesifikke utviklings-

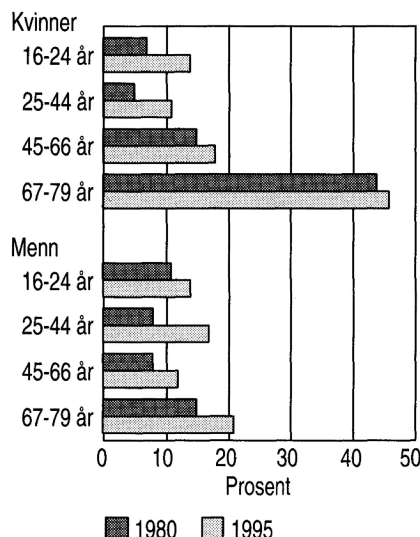
trekk på ulike områder i samfunnet, er vanskelig å si.

Uten at det nødvendigvis er et direkte årsak-virknings-forhold, er det likevel rimelig å anta at større økonomisk selvstendighet blant kvinner har en sammenheng med økningen i andelen av befolkningen som bor alene. På den ene siden innebærer økonomisk selvstendighet mulighet til å forsørge seg selv i eget hushold. På den andre siden blir det nødvendig å ha egen inntekt når man bor alene.

Kvinner har oftere nære venner

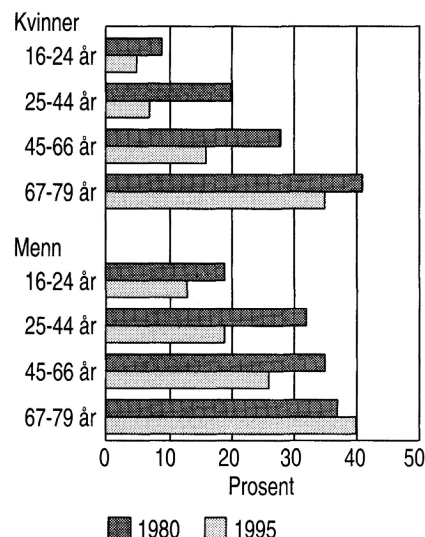
Blant de eldste er andelen som bor alene, mer enn dobbelt så høy for kvinner som for menn. Dette er et vedvarende bilde, og har først og fremst sammenheng med at kvinner lever lenger enn menn og lenger enn sine ektefeller. Veksten i andelen som bor alene har likevel vært sterkest i yngre aldersgrupper. Det gjelder både kvinner og menn. Det

Figur 12: Andel aleneboende kvinner og menn i ulike aldersgrupper. 1980 og 1995. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene

Figur 13: Andel uten fortrolig venn. Kvinner og menn i ulike aldersgrupper. 1980 og 1995. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene

er imidlertid ikke sånn at det å bo alene er det samme som å være ensom. Andelen som oppgir å mangle fortrolige venner, er betydelig redusert fra 1980 til 1995, og det gjelder stort sett begge kjønn. Imidlertid er kjønnsforskjellene store, ved at kvinner oftere har nære venner enn menn, og det er lite som tyder på at forskjellene har blitt mindre på dette området. Særlig er kjønnsforskjellen stor i ung voksen alder. I aldersgruppen 25-44 år er f.eks. andelen som ikke har en fortrolig venn, tre ganger så høy blant menn som blant kvinner, hhv. 19 og 7 prosent.

Kvinner er mer redde for vold, men er de mer utsatt?

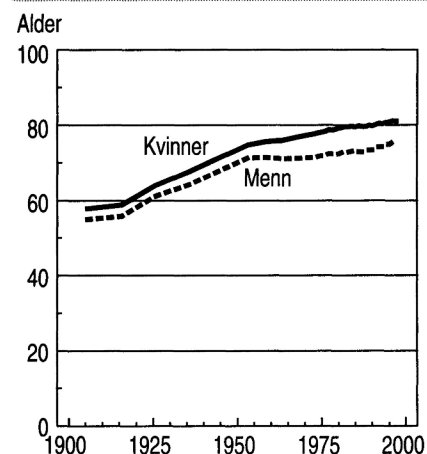
Sammenlignet med statistikk fra den offentlige arena foreligger det, naturlig nok, langt mindre statistikk om fordeling av ansvar og innsats mellom kvinner og menn i familien og forhold ellers i privatlivet. I hvor stor grad statistikkprodusentenes respekt for "privatlivets fred" innebærer at privatlivets ufred forblir usynlig, vet vi følgelig lite om. Den vold og redsel for vold som framkommer i levekårsundersøkelsene, viser neppe hele virkeligheten, fordi opplysninger om privat vold må antas å bli underrapportert i slike bredspektrede undersøkelser.

Levekårsundersøkelsene viser imidlertid klare kjønnsforskjeller med hensyn til redsel for "utendørs" vold. Mellom tre og fire ganger så mange kvinner som menn oppgir at de er urolige for å bli utsatt for vold når de beveger seg ute. Kjønnsforskjellene i faktisk utsatthet er imidlertid betydelig mindre. Kvinners frykt er likevel ikke bare irrasjonell. I og med at kvinner har vanskeligere enn menn for å beskytte seg mot overgrep, har de større grunn til å frykte vold enn menn. I tillegg er det slik at når kvinner rammes, rammes de anderledes og ofte hardere enn menn (Gundersen 1998).⁴

Menns levealder øker mest

Menn dør tidligere enn kvinner, men kvinner er mer syke enn menn. Dette er en velkjent "sannhet". Er det noe som tyder på at de store endringene i kjønnsrelasjonene i arbeidslivet og i økonomien har bidratt til å rokke ved denne "sannheten"? Ser vi på forventet levealder, har menn de senere år halt kraftig innpå kvinnene. Riktignok øker levealderen i store trekk for både kvinner og menn, men for første gang i dette hundreåret har vi siden 1980 vært vitne til en økning som er sterkere for menn enn for kvinner. Om denne trenden primært er en avspeiling av at menn i økende

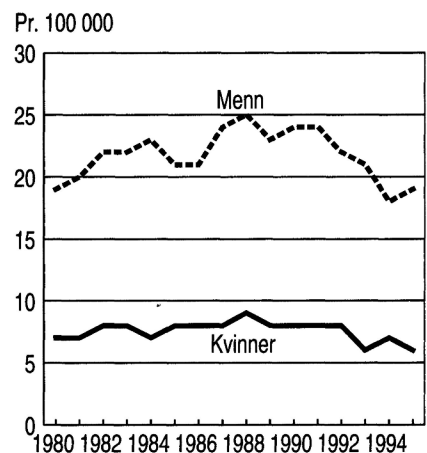
Figur 14: Forventet levealder ved fødselen. Kvinner og menn. 1995-1997

Kilde: Befolkningsstatistikk

grad "avlastes" tunge og helsenedbrytende oppgaver ved at deltaking i det offentlige og økonomiske liv er blitt mer likedelt, er foreløpig vanskelig å si. Vi har imidlertid vært vitne til en markert nedgang, særlig blant menn, i hjerte- og kardødelig-

Figur 15: Aldersstandardiserte dødsrater pga. selvmord. Kvinner og menn. 1980-1995. Pr. 100 000

Kilde: Dødsårsaksstatistikk

Tabell 5: Andel som er urolige for å bli utsatt for vold og trusler på bostedet og som har vært utsatt for vold og trusler siste år. Kvinner og menn. 1982-1997. Prosent

	1982	1987	1991	1995	1997
Urolig for vold og trusler (utendørs) på bostedet					
Kvinner	14	14	18	16	17
Menn	2	3	3	3	5
Utsatt for vold og trusler siste år					
Kvinner	4	5	5	4	6
Menn	4	6	6	7	5

Kilde: Levekårsundersøkelsene

het (Østby og Skiri 1998), en lidelse som antas å være delvis stressrelatert.⁵

At menn er blitt avlastet noe med hensyn til økonomisk ansvar, ser imidlertid ikke ut til å ha gitt utslag i en entydig tendens til nedgang i selvmordsraten blant menn. Riktignok har det siden toppåret 1988 vært en ujevn nedgang for både menn og kvinner, men kjønnsforskjellene har holdt seg relativt stabile, med tre ganger så høy rate for menn som for kvinner.

Lite endring i voksne kvinners røykevaner

Røykemønsteret har blitt mer likt for kvinner og menn. Blant alle kvinner har andelen røykere holdt seg temmelig stabil i perioden, mens menn har hatt en betydelig nedgang, fra 42 prosent i 1980 til 34 prosent i 1996. Tilsvarende andel blant kvinner var hhv. 31 og 32 prosent. Blant de unge røyker imidlertid både kvinner og menn mindre enn før, med en nedgang fra ca. 35 til 29 prosent dagligrøykere i pe-

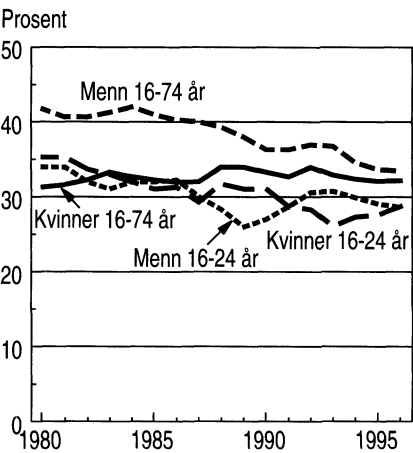
rioden 1980 til 1996. Det er således de godt voksne kvinnene som ser ut til å være mest resistente mot offentlighetens og myndighetenes informasjon og tiltak mot røyking de senere år. Det er kanskje ikke helt unaturlig å se denne tendensen i sammenheng med at kvinner har blitt mer like menn på viktige arenaer i samfunnet, og at de også har overtatt enkelte av de mer usunne elementene av den tradisjonelle mannsrollen. Det er også fullt tenkelig at "avlastingshypotesen" (jf. tidligere) kan være relevant i denne sammenheng, nemlig ved at dagliglivets stress i økende grad er blitt pålagt eller overtatt av kvinner, og dermed blitt svakere for menn. Har vi fått færre stressrøykende menn og flere stressrøykende godt voksne kvinner?

Egenrapportert helse: Parallell utvikling for kvinner og menn

Har større likhet mellom kjønnene i ansvar og deltakelse i samfunnet også ført til større helsemessig likhet? I og med at kvinner i en årrekke har vært registrert med hyppigere helseproblemer enn menn, er det naturlig å spørre om økt likestilling fører til at kvinner etter hvert opplever færre helseproblemer. Imidlertid skulle "avlastingshypotesen" (jf. tidligere) snarere gi en forventning om at økt ansvar og arbeidsbyrde medfører økt helserisiko for kvinner og redusert helserisiko for menn. Det vil gå for langt her å antyde hva som henger sammen med hva på dette området. Å redusere forskjeller i kvinners og menns helse til utelukkende sosiale forskjeller, vil i beste fall være å vise bare deler av virkeligheten. Ikke desto mindre vil endringer i sykdomsbildet til kvinner og menn være en av flere viktige indikatorer på endringer i kjønnsrelasjonene i samfunnet og i kvinners og menns levekår.

Det fins mange mål på sykkelighet i befolkningen, og ulike statistikk-kilder viser til dels ulike utviklings-trekk på 1980- og 1990-tallet. Dette har sannsynligvis primært å gjøre med ulike undersøkelsesopplegg (Ramm mfl. 1998). Så vel helseundersøkelsene 1985 og 1995 og levekårsundersøkelsene på 1980- og 1990-tallet, alle utført av Statistisk sentralbyrå, tyder på en viss økning i folks helseproblemer. Tabell 6 viser endring i andel som ifølge helseundersøkelsene oppgir å ha noen utvalgte sykdommer.⁶ Økningen i muskel- og skjelettlidelser er særlig markert. Selv om det er flest kvinner som lider av sykdommen, har økningen i perioden vært ganske parallell for kvinner og menn. Tallene tyder også på en viss økning i hjerte-karlidelser. At flere lever med slik sykdom enn før, betyr ikke nødvendigvis at det oppstår flere nye tilfeller. Det har nok for en stor del sammenheng med at færre dør av denne typen sykdommer enn før (jf. tidligere). Eller sagt på en annen måte: Flere lever lenger med hjerte-karlidelser. Også i denne sykdomsgruppen er det en viss overhyppighet av kvinner. Det samme gjelder nervøse lidelser.

Figur 16: Andel dagligrøykere. Kvinner og menn. 16-74 år og 16-24 år. 1980-1996. Prosent

Kilde: Statens tobakkskaderåd

Tabell 6: Andel som lider av utvalgte typer sykdommer. Kvinner og menn 1985 og 1995. Prosent

	1985	1995
Muskel- og skjelettlidelser		
Kvinner	16	29
Menn	13	22
Hjerte-karsykdommer		
Kvinner	12	16
Menn	10	13
Nervøse lidelser		
Kvinner	7	8
Menn	4	5

Kilde: Helseundersøkelsene 1985 og 1995

De tre nevnte sykdomsgruppene er alle av den typen man skulle forvente økte som følge av økt stress og økt arbeidsbyrde. Tallenes tale er imidlertid uklar når det gjelder en mulig sammenheng mellom endret sykdomsbilde og endrete arbeids- og ansvarsforhold for kvinner og menn. Det er ikke umulig at eventuelle helsemessige belastninger av økt yrkesdeltaking, dobbeltarbeid og økonomisk forsørgeransvar for kvinner kompenseres ved positive helseeffekter av en mer utadrettet og uavhengig kvinneverole.

Konklusjon: Fortsatt langt igjen

Utviklingen mot økt likestilling mellom norske kvinner og menn har pågått lenge. På det formelle plan har kvinners adgang til deltakelse i samfunnslivet blitt utvidet gradvis, i varierende tempo, helt siden forrige århundre. I dag er deltakelse på den offentlige arena ikke bare en rett for kvinner på lik linje med menn, det er også et ønske og en nødvendighet for de aller fleste. Men lik adgang og tilnærmet lik deltaking på ulike samfunnsarenaer er ikke ensbetydende med et kjønnsmessig integrert arbeidsliv, jevnbyrdige roller ute og hjemme, og lik belønning for innsatsen. Det er fortsatt langt igjen.

Mens likestillingsutviklingen fram til i dag i all hovedsak har vært et resultat av endringer i kvinnes rolle i samfunnet, har søkelyset de senere år i økende grad vært rettet mot mannsrollen og menns innsats. Fram til i dag har utviklingen innebåret at menn har blitt avlastet for en stor del av familieforsørgeransvaret. Med 1990-årenes forventning om større innsats fra menn hjemme og i barneomsorgen, er det imidlertid grunn til å tro at menn i sin tur i noen grad vil avlaste kvinnene hjemme.

I hvor stor grad slike rolleendringer innebærer konsekvenser for kvinners og menns levekår og livskvalitet, er vanskelig å si. Dagens statis-

tikk, f.eks. om livsstil og helse, forteller neppe hele sannheten. For eksempel vil eventuelle helseeffekter av endringer i personers livs-

situasjon og gjøremål oftest først framtre etter at det har gått en stund. Det er gjerne når alderdommen nærmer seg, at år med stress og hardt arbeid slår ut i vond rygg og tynnslitte nerver. I og med at de store sprangene i likestillingsprosessen fortsatt er relativt ferske og langt fra avsluttet, er slike eventuelle ringvirkninger vanskelig å måle i dag.

1. Personer som er midlertidig fraværende fra jobben, f.eks. på grunn av 1. gangs militær- eller siviltjeneste og fødselspermisjon inntil ett år, regnes her som sysselsatte.
2. Lederstilling er her definert i samsvar med Standard for inndeling etter sosioøkonomisk status i offentlig norsk statistikk (SNS nr. 5, 1984), som et yrke preget av rett og plikt til å lede andres arbeid. Standarden er under revisjon, og statistikk på stillingsnivå etter 1995 vil bli publisert på senere tidspunkt etter ny standard.
3. Statistikken er her ikke utfyllende idet den omfatter kun midlertidig fravær på fem sammenhengende virkedager eller mer. Fravær på grunn av barns sykdom (utenom mors og fars fødselspermisjonsperiode) er ikke identifisert som egen kategori og inngår i samlekategori "annet".
4. Kriminalstatistikken viser at mens menn er mest utsatt for voldskriminalitet generelt, er kvinner mest utsatt (over dobbelt så ofte som menn) for seksuelle overgrep og voldtekt.
5. En annen viktig årsak til økt levealder er nedgang i sped- og småbarnsdødeligheten, men her er kjønnsforskjellene relativt små.
6. Noe av økningen i rapportert sykkelighet i helseundersøkelsene antas å skyldes en bedre registrering av syketilfeller i 1995 enn i 1985 (jf. Ramm mfl. 1998).

Litteratur

Bø, T. P. og J. Lyngstad (1998): "Arbeid" i *Sosialt utsyn 1998*, Statistiske analyser 22, Statistisk sentralbyrå.

Gundersen, F. (1998): Anmeldte lovbrudd 1993-1997: Liten grunn til økt frykt, *Samfunnsspeilet* 1998, 4, Statistisk sentralbyrå.

Jonung C. (1979): "Kønssuppdelningen på arbeidsmarknaden" i *Kvinnens levekår. En seminarrapport*, NAVFs sekretariat for kvinneforskning.

Kjeldstad, R. (1988): *Inntekt over livsløpet: Pensjonsgivende inntekt og alderspensjon. Forskjeller mellom kvinner og menn i fire fødselskohorter*, INAS-rapport 1988:2.

NOU (1998:2): *Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1998*, Arbeids- og administrasjonsdepartementet, Oslo: Akademika.

Ramm, J., F. Gjertsen, A. Mundal, M. Thonstad og J. E. Finnvold (1998): "Helse" i *Sosialt utsyn 1998*, Statistiske analyser 22, Statistisk sentralbyrå.

Skrede, K. (1998): *Shaping gender equality - the role of the state: Norwegian experiences, present policies and future challenges*, Paper prepared for the Nordic/MIRE conference: Comparing Social welfare systems in Nordic countries and France, Gilleleje, 4-6 September.

Statistisk sentralbyrå (1998): *Women and Men in Norway 1998*.

Østby, L. og H. Skiri (1998): "Befolkning" i *Sosialt utsyn 1998*, Statistiske analyser 22, Statistisk sentralbyrå.

Randi Kjeldstad
(randi.kjeldstad@ssb.no) er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.

Støy og forurensning i Oslo:

Vi kan stole på hva folk sier om støy og støv

60

Når folk i intervjuundersøkelser svarer at de er utsatt for støy, støv eller annen forurensning, så kan man lure på om de overdriver fordi spørsmålet settes på dagsorden. Vår undersøkelse viser at dette som regel ikke er tilfellet. Støykartlegging viser at de som oppgir at de plagges av støy, også oftest bor i strøk som er eksponert for støy. Det samme gjelder for luftforurensning.

*Ketil Flugsrud,
Gisle Haakonsen og
Li-Chun Zhang*

To av fem voksne i Oslo sier de er utsatte for luftforurensning ved boligen sin. Videre plages en av fire av flystøy og mer enn en av fem av veistøy. En persons opplevelse av veitrafikkstøy er imidlertid ikke bare avhengig av veistøynivået, men også av hvor plagsomt han eller hun opplever flystøy.

Hvorfor var vi i tvil om hva folk sa?

Gjennom Statistisk sentralbyrås (SSB) levekårsundersøkelser har en kartlagt hvordan folk selv opplever miljøbelastninger, både i og utenfor boligen (Statistisk sentralbyrå 1998a og 1998b). Svarene på spørsmål om hvor utsatt folk er for miljøbelastninger, eller hvor plagsomme disse belastningene er, påvirkes imidlertid også av andre faktorer enn den faktiske støyen eller forurensningen. Holdninger til støy- og forurensningskildene, erfaringsbakgrunn m.m. er faktorer som vil påvirke svarene. I 1997 var det en sterk økning i befolkningens opplevde miljøbelastninger i forhold til undersøkelsen i 1995 (Statistisk sentralbyrå 1998a). Det er lite som tyder på at miljøtilstanden har endret seg vesentlig i denne perioden, så her må andre faktorer også spille inn.

Samtidig som det foreligger undersøkelser om folks subjektive oppfatning, finnes det økende datamengder knyttet til "objektiv" miljøtilstand. Det finnes en veistøydatabase for enkeltadresser i Oslo kommune, støysoner rundt Fornebu er beregnet (flystøy) og det er gjort beregninger av forurensningskonsentrasjoner i ulike områder. Vi har prøvd å finne eventuelle sammenhenger i datamaterialet.

Formålet med analysen har vært å studere:

- hvordan fysiske forurensnings- og støynivåer påvirker folks opplevelse av miljøbelastninger (eller om vi kan stole på intervjudata som gjelder miljøbelastninger).
- i hvilken grad inntekt, alder, kjønn, utdanningsnivå m.m. spiller inn på folks opplevelse av støy/forurensning.

I denne omgang er analysen bare gjort for Oslo. I Oslo finnes landets største befolkningskonsentrasjon, og en stor andel av den er utsatt for en eller flere miljøbelastninger. Oslo-resultatene vil derfor ha en stor generaliseringsverdi.

To av fem utsatt for luftforurensning

Levekårsundersøkelsen 1997 viser at omtrent hver femte voksen i Oslo føler seg utsatt for støy fra veitrafikk når de oppholder seg innendørs. Av disse opplever halvparten støyen som noe eller meget plagsom. En av fire opplever flystøy som meget eller noe plagsom utenfor boligen. 43 prosent er utsatt for luftforurensning, og kilden til dette er for de fleste veitrafikk. Mer enn en av tre er utsatt for støv fra veitrafikk, og av disse er det bare 7 prosent som sier at dette ikke er plagsomt. Noe over en firedel er utsatt for lukt fra samme kilde.

Veistøy gjør folk mer plaget av flystøy (og omvendt)

Figur 1 viser hvor plagsom folk synes flystøyen er, og samtidig hvilket flystøynivå det er utenfor boligen ifølge Luftfartsverkets beregning (1996). Andelen som synes flystøyen er plagsom øker kraftig etter hvert som den reelle flystøyen øker. I områder der flystøyen er mer enn 60 EFN (ekvivalent flystøynivå i

Tabell 1: Andel av befolkningen (over 16 år) som er utsatt for ulike miljøbelastninger. Antall svar = 350. Oslo. Prosent

Miljøbelastning	Utsatt	Av de utsatte				
		Ikke utsatt	Meget plagsom	Noe plagsom	Lite plagsom	Ikke plagsom
Støy fra gate/vei - inne	19	81	15	37	40	8
Støy fra fly - inne	29	71	7	29	37	27
Lukt/eksos fra vei - ute	27	73	20	33	36	11
Støv fra vei - ute	34	66	23	43	27	7
Lukt fra industri ¹ m.m. - ute	9	91	23	35	31	11
Røyk, støv eller nedfall fra industri ² m.m. - ute	5	95	13	60	14	13
Luftforurensning ³ - ute	43	57	24	40	27	9

¹ Industri, anleggsvirksomhet, avfallsforbrenning e.l.
² Industri, anleggsvirksomhet eller lignende kilder
³ Andel som er utsatt for en eller flere av de fire luftforurensningsbelastningene nevnt ovenfor. De som er utsatt er gruppert etter det mest alvorlige svaret de gir på hvor plagsom forurensning er. For eksempel oppgir 24 prosent av de utsatte at en eller flere forurensninger er meget plagsom
Kilde: Levekårsundersøkelsen 1997

Tabell 2: Andel av befolkningen (over 16 år) som synes støy er meget, noe, lite og ikke plagsom, etter støykilde. Antall svar = 350. Oslo. Prosent

Miljøbelastning	Meget plagsom	Noe plagsom	Lite plagsom	Ikke plagsom
Støy fra gate/vei - ute	8	14	24	53
Støy fra fly - ute	6	19	21	54
Støy fra tog - ute	2	4	7	87
Støy fra bedrifter m.m. - ute	3	4	5	88

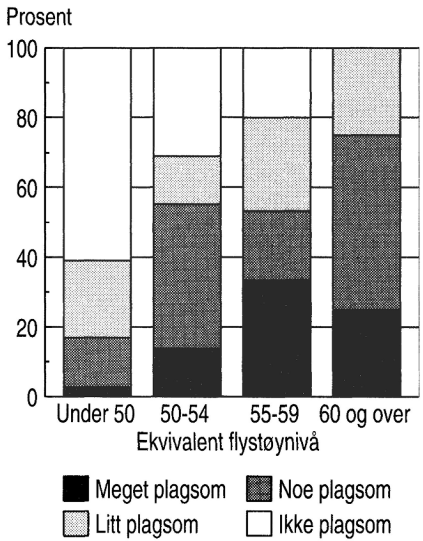
Kilde: Levekårsundersøkelsen 1997

desibel¹⁾ oppfatter alle dette som mer eller mindre plagsomt. Tilsvarende er det nesten ingen med den laveste flystøybelastningen som oppfatter dette som meget plagsomt. Figur 2 viser tilsvarende at etter hvert som veitrafikkstøyen øker, øker også andelen som sier at de er utsatt for veitrafikkstøy.

Ved hjelp av en logistisk regresjonsanalyse² kan man gi en statistisk beskrivelse av den strukturen som ligger bak disse observasjonene. Denne viser at støyplagene øker signifikant³ med støynivået for fly og veitrafikk når det spørres om opplevelsen både inne og ute.

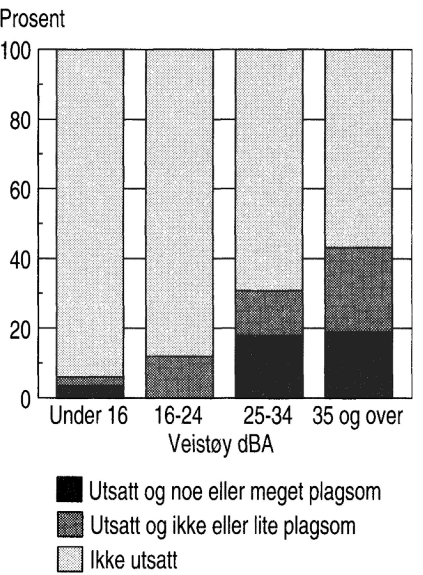
Vår analyse viser at det ikke bare er støynivået knyttet til flytrafikk som bestemmer hvor plagsom flystøyen oppleves. Jo mer plagsom man synes veitrafikkstøy er, jo mer plagsom oppleves flystøyen (gitt samme beregnede flystøynivå). Tilsvarende er en persons opplevelse av veitrafikkstøy ikke bare avhengig av veistøynivået, men også av hvor plagsom han/hun synes flystøy er. Figur 3 viser forklaringsstrukturen for fly- og veistøybelastning. Sammenhengen mellom folks plage av fly- og veistøy bekreftes også av andre undersøkelser. I en analyse for Oslo fant Transportøkonomisk institutt (TØI) også at både fly- og veitrafikkstøy påvirker graden av flystøyplage (TØI 1990).

Figur 1: Andel av utvalget som anser flystøy (utenfor boligen) som meget, noe, litt eller ikke plagsom, etter ulike støynivåer. Antall svar = 350. Oslo. Støynivå i EFN og andel i prosent

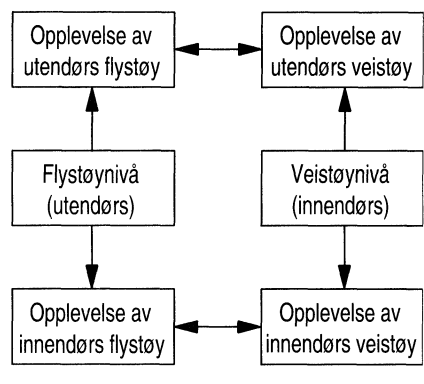
Kilde: Levekårsundersøkelsen 1997

Figur 2: Andel av utvalget som er utsatt eller ikke utsatt for veistøy innendørs. Antall svar = 184. Oslo. Støynivå i dBA og andel i prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 1997

Figur 3: Forklaringsstruktur for fly- og veistøy. Ramme 3 veileder i bruk av figuren

Luftforurensning: Vanskelig å skille mellom ulike kilder

Det er tilsvarende utført en logistisk regresjonsanalyse av svarene på spørsmål angående luftkvalitet⁴. Figur 4 viser forklaringsmønsteret som fremkommer etter analysen. Vi ser at det er en signifikant sammenheng mellom folks svar på om de er plaget av støy fra veitrafikk og forurensningskonsentrasjonene knyttet til denne utslippskilden. Sannsynligheten for at folk vil føle at støvet er plagsomt øker altså med den målte konsentrasjonen av $PM_{2,5}$ (partikler med diameter mindre enn $2,5 \mu m$), $PM_{2,5-10}$ (partikler med diameter mellom $2,5$ og $10 \mu m$) og NO_2 (nitrogendioksid). Dette resultatet fremkommer etter at man har gruppert svarene i to grupper; en gruppe med de som ikke er utsatt, samt de som er utsatt men opplever støvet som ikke eller lite plagsomt og en gruppe med de som opplever støvet som noe eller meget plagsomt. Analysen viser videre at folks støvplager som de knytter til veitrafikken også avhenger av folks opplevelse av lukt (uansett forurensningskilde).

Det er videre en signifikant sammenheng mellom folks opplevelse av hvor plagsomt støy fra industri,

Ramme 1. Beskrivelse av støydata

Veitrafikkstøy

Miljøetaten i Oslo kommune har levert data for innendørs støynivå (døgnenkivalent dBA-nivå) for 103 av intervjuobjektene i Levekårsundersøkelsen 1997. Støydatabene er beregnet bl.a. ut fra ÅDT (årsdøgns-trafikk) og avstand fra vei. Dataene er gitt som innenivå der skjerming av forskjellige typer er tatt med.

For å øke utvalgsstørrelsen har vi valgt å sette verdien *mindre enn 15 desibel (dBA)* som støynivå på adresser som åpenbart er lite støyutsatt. Det har blitt laget et entydig sett med regler for å avgjøre hvilke adresser som skal få verdien *mindre enn 15 dBA*. Kriteriene for dette er satt strengt ut fra den tankegang at feilaktige verdier vil gi økt usikkerhet i datasettet slik at det kan bli vanskelig å trekke konklusjoner ut fra den statistiske analysen.

Mindre enn 15 dBA ble satt hvis:

- det ikke går buss, trikk eller tog ved eiendommen.
- og eiendommen ligger minst tre husrekker fra riks- eller fylkesvei eller vei med trikk/buss.
- og eiendommen ligger utenfor Ring 2.

For husstander der alle disse kriteriene var oppfylt, samt for boliger som ligger mer enn 500 meter fra støykilden, ble støynivået satt til mindre enn 15 dBA.

Etter denne bearbeidingen har utvalget av adresser hvor vi kjenner veitrafikkstøyen økt til 184.

Flystøy

Luftfartsverket har i forbindelse med et høringsdokument angående valg av flytraseer for hovedflyplassen på Gardermoen fått laget et kart hvor flystøynivået i Oslo 1996 er inntegnet (Luftfartsverket 1996). Ved hjelp av dette har vi funnet støynivået for intervjuobjektene i Levekårsundersøkelsen 1997. En svakhet er at laveste flystøynivå avmerket på kartet er 50 EFN (ekvivalent flystøynivå, dvs. gjennomsnittlig støynivå målt i dBA over et døgn). Mange med lavere belastning enn dette vil høre fly, og av den grunn kunne svare at de er utsatt for flystøy.

anleggsvirksomhet eller lignende kilder er, og konsentrasjoner av $PM_{2,5}$ og NO_2 sluppet ut fra andre kilder enn veitrafikken, for eksempel industri, avfallsforbrenning, skipsfart eller oppvarming av boliger og kontorer. Denne sammenhengen kommer til tross for at den

viktigste bidragsyteren til $PM_{2,5}$ -konsentrasjonen her er vedfyring i private husholdninger, en kilde som ikke er nevnt i spørsmålsteksten. At sammenhengen likevel er signifikant, kan komme av at det er vanskelig å vite hvor støy stammer fra. Mange tror kanskje at støvet de ser

Ramme 2. Beskrivelse av forurensningsdata

Luftforurensning

Ved hjelp av luftkvalitetsmodellen AirQUIS har Norsk institutt for luftforskning (NILU) beregnet konsentrasjoner av nitrogendioksid (NO₂), PM₁₀ (partikler med diameter mindre enn 10 µm) og PM_{2.5} (partikler mindre enn 2,5 µm) i et km²-rutenett over Oslo kommune (Slørdal 1998). Beregningene baserer seg på grunnkretsfordelte utslippstall levert av SSB (Flugsrud mfl. 1996 og Haakonsen mfl. 1998). Beregnet luftforurensningsnivå kan derfor finnes for de 350 intervjuobjektene. Vi har fått tilgang til forurensningskonsentrasjoner midlet over vinterhalvåret, verste døgn, verste time m.m. Vi har valgt å benytte halvårsmiddel (gjennomsnittskonsentrasjonen) for vinterhalvåret (oktober 1995-mars 1996) i beregningene, siden vi mener at denne vil være best egnet til å beskrive folks opplevelse av miljøbelastning.

kommer fra industri o.l., mens det i virkeligheten kan være f.eks. vedfyring som er synderen. Videre ser vi at folks støvplager knyttet til industri o.l. også avhenger av folks opplevelse av lukt både fra industri og veitrafikk.

Uavhengig av om man kategoriserer svarene etter hvor *plagsomme belastningene er*⁵ (som i figur 4) eller om man er *utsatt for belastningen*⁶, viser det seg at folks opplevelse av lukt og støvplager fra den samme forurensningskilden virker inn på hverandre. Det er også signifikante sammenhenger mellom forurensningskonsentrasjoner knyt-

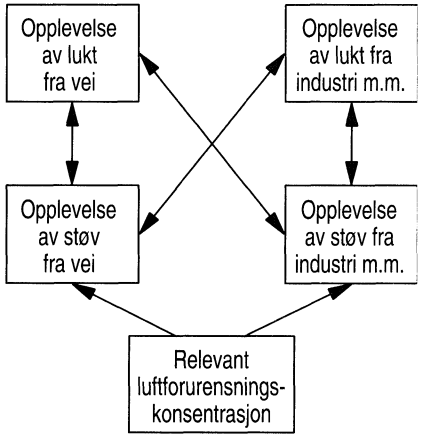
tet til en kilde og folks støvplager fra denne kilden (uavhengig av valgt kategorisering). Forskjellen i sammenhenger mellom de to ulike måtene å kategorisere på ligger i hvordan plager fra forskjellige kilder henger sammen.

Generelt kan man si at når folk i intervjuundersøkelser svarer at de er utsatte for støy eller luftforurensning, så er det også ofte slik at de objektivt sett bor i et utsatt strøk. Levekårsundersøkelsen 1997 viste en markert økning i folks opplevelse av egen forurensnings- og støybelastning i forhold til tidligere undersøkelser (Statistisk sentralbyrå

Ramme 3. Forklaring til figurene 3 og 4

Diagrammene viser sammenhengen mellom variablene i analysen. En pil fra en variabel til en annen viser at variasjonen i den siste variabelen kan forklares med variasjonen i den første på et statistisk sett signifikant nivå, gitt verdiene på de øvrige variablene. Hvis to variable ikke er direkte forbundet med piler, men bare er forbundet med piler via mellomliggende variabler, betyr dette at grunnlagsvariabelen ikke har noen tilleggs-effekt utover den mellomliggende variabelen, gitt verdien til den mellomliggende variabelen. Grunnlagsvariabelen har da ingen selvstendig betydning utover virkningen på den mellomliggende variabelen. Se f.eks. kjeden *Relevant luftforurensningskonsentrasjon* → *Svar om støv fra fyring* → *Svar om lukt fra fyring*.

Figur 4: Forklaringsstruktur for luftkvalitet (Kategorisering: «Meget plagsom/noe plagsom» og «lite plagsom/ikke plagsom/ikke utsatt»). Ramme 3 veileder i bruk av figuren

1998b). Ved en slik kraftig økning er det lett å starte søket etter metodiske svakheter ved undersøkelsen. Gjennomgangen ovenfor bekrefter imidlertid langt på vei konklusjonene fra Levekårsundersøkelsen 1997.

Plage av flystøy øker med leilighetens etasje

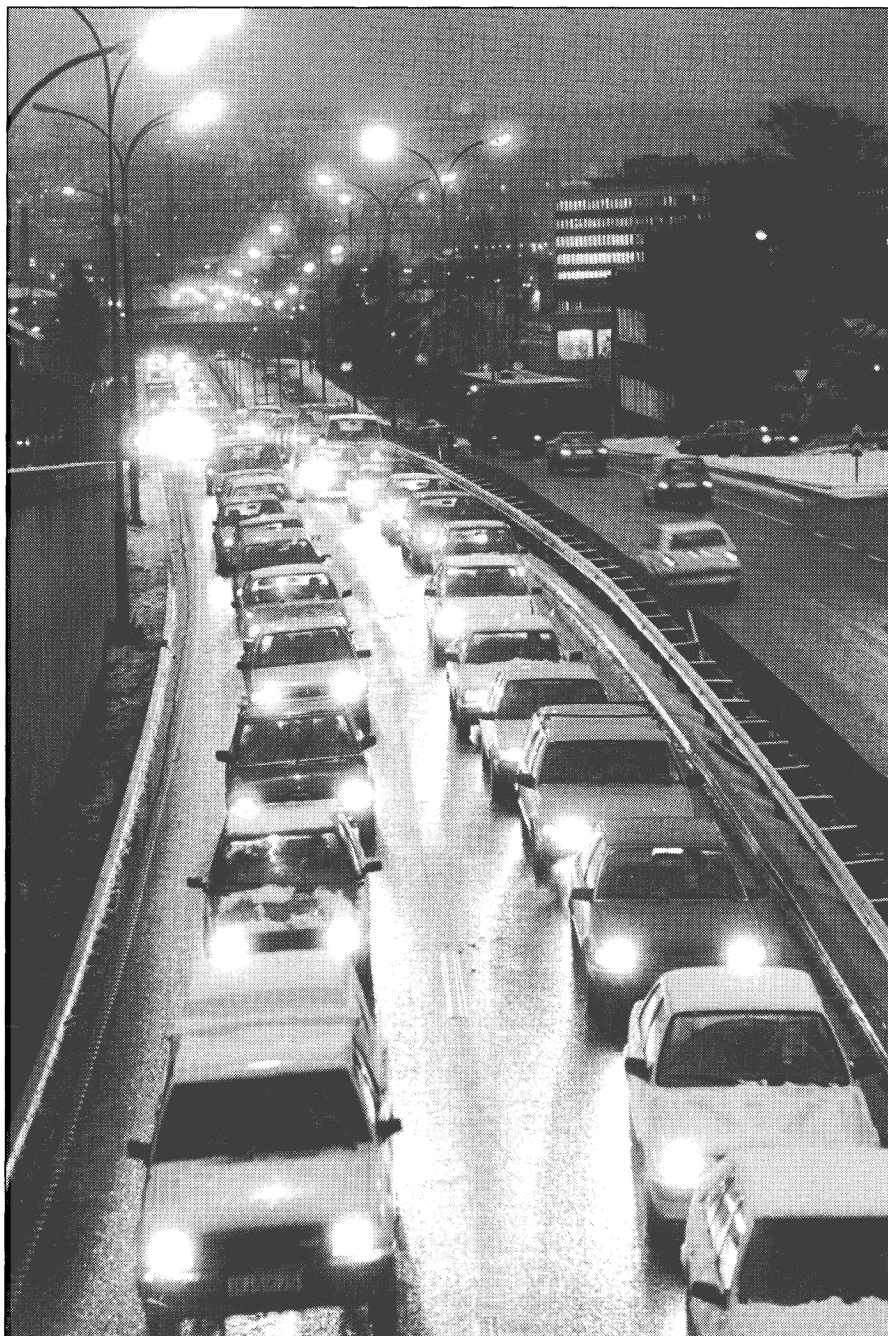
Når man studerer plage av flystøy og luftforurensning fra veitrafikk sammen, ser man at plage av støy forsterker plage av luftforurensning. Dette fremkommer til tross for at det faktiske flystøynivå ikke statistisk signifikant forsterker plagen av forurensning direkte. Dette kan tolkes som om de som allerede føler seg utsatt for én miljøulempe vil oppleve en annen miljøulempe som mer plagsom enn de som bare er utsatt for denne siste ulempen alene.

Vi har undersøkt om folks opplevelse av egne miljøbelastninger varierer med andre faktorer i tillegg til faktisk forurensningskonsentrasjon eller støynivå. Multivariat analyse er brukt for å undersøke om det

forekommer slik samvariasjon med alder, kjønn, utdanningsnivå, husholdningsinntekt, boligtype, etasje, boligareal og botid (antall år man har bodd i boligen).

Analysen viser at den eneste av de undersøkte bakgrunnsvariablene som har noen betydning for folks støyopplevelse, er hvilken etasje de bor i, og dette har kun betydning for fly og ikke vei. Dette kan ha flere forklaringer. De som bor i de øverste etasjene kan tenkes å motta noe mer flystøy enn de som bor lenger ned. En annen årsak kan være at de som bor høyt oppe ser flyene, og dermed klarer å knytte plagene til riktig støykilde. Videre kan det være at de som bor lengst nede totalt sett er utsatt for et høyere støy-nivå, slik at flystøyen til en viss grad "drukner" i annen støy.

Analysen viser at menn er mer plaget av støy fra industri o.l. enn kvinner. Dette har vi vanskelig for å finne noen forklaring på. Som nevnt tidligere er vedfyring en av de viktigste utslippskildene for svevestøv. Det faktum at spørsmålsformuleringen ikke inneholder denne utslippskilden gjør at dette blir vanskelig å tolke. Videre viser det seg at folk som bor i blokk, bygård o.l. er mer plaget av støy fra veitrafikk enn folk som bor i enebolig, rekkehus o.l. Det har ikke, med våre tilgjengelige datasett, vært mulig å undersøke om konsentrasjonen faktisk er lavere ved de aktuelle eneboligene o.l. enn ved blokker, bygårder o.l. Slike eventuelle forskjeller i belastning kan f.eks. skyldes ulik størrelse på grøntareal foran boligen, avstand til trafikkert vei m.m. inne i samme km²-rute. Sammenhengen mellom hustype og plage av støy fra veitrafikk kan altså skyldes effekter fra usikkerheter i datamaterialet.

Usikkerheter

Det finnes flere usikkerheter i datasettene. Det er bare veistøydata for 103 av adressene, mens 81 adresser er gitt verdien *mindre enn 15 dBA* etter et sett regler beskrevet i ramme 1. For flystøy faller 273 av de 350 adressene inn under kategorien *mindre enn 50 EFN*, slik at utvalget

som har en støybelastning på mer enn 50 EFN er på bare 77 husstander. Videre er forurensningskonsentrasjonene gitt som et km²-rutenett selv om de reelle konsentrasjonene i to adresser i en rute kan variere kraftig. Belastningene i f.eks. ruta ved Linderud vil ganske sikkert variere kraftig avhengig av om man

bor inntil Trondheimsveien, eller om man bor i skogkanten noen hundre meter ovenfor.

Det er også usikkerheter som kommer av at spørsmålene ikke alltid er helt sammenlignbare med de beregnede verdiene av støy og forurensning (se rammene 1 og 2 for nærmere beskrivelse av disse beregnede verdiene). Et eksempel kan være at når det spørres om støy fra flytrafikk, kan det tenkes at mange også regner helikoptertrafikk inn under dette. I Oslo er det hyppig trafikk med ambulanse- og trafikkovervåkingshelikoptere som sikkert en del opplever som plagsomt. Flystøydataene inneholder imidlertid bare data for trafikk knyttet til Fornebu, slik at annen luftfart ikke er med i datasettet.

Det kan videre være vanskelig å si hvor støy eller lukt i leiligheten stammer fra. Hvis man er utsatt for støy i Oslo, vil sikkert de fleste si at det stammer fra veitrafikk, selv om det godt kan komme fra andre utslippskilder i byen eller det kan være langtransportert.

Generelt kan vi si at andel variasjon i opplevelse av luftforurensning som kan forklares av tilsvarende forurensningsnivå, er betydelig mindre enn andel variasjon i opplevelse av støyplager som kan forklares av tilsvarende støynivå.

Vi bør arbeide videre med problemstillingene

Det er flere sider ved dette prosjektet som kan følges opp med videre studier. Først og fremst bør man trekke inn flere kommuner (Bergen, Trondheim og Drammen⁷) for å øke utvalgsstørrelsen og minske usikkerheten. Det hadde også vært ønskelig å gjøre en studie med bedre miljødata. Helst bør man ha

støy- og forurensningsdata beregnet spesielt for hver enkelt bolig.

For å bedre datakvaliteten for fremtidige analyser av denne typen, kunne det være ønskelig å endre spørsmålsformuleringene noe i de kommende levekårsundersøkelser. Det kan være uklart om uttrykket *ved boligen* betyr kun utenfor eller både innen- og utenfor boligen. Videre bør *lukt fra vedfyring* inkluderes i spørsmålsteksten.

Vi mener det er viktig å øke sikkerheten i beregningene over eksponering for støy og forurensning, og vil vurdere et eventuelt nytt prosjekt med dette som formål. Prosjektet kan kombinere to tilnærminger:

1. Det utvikles metode for å generere nye støydata ved hjelp av GIS (geografiske informasjonssystemer) med bruk av avstand til støykilde og stengsler som sperrer for denne kilden.

2. Et tilleggsutvalg til Levekårsundersøkelsen 1997 trekkes med utgangspunkt i boligtype, beliggenhet i forhold til støykildene m.m. Svarene som dette utvalget gir sammenlignes med støydata generert ved hjelp av GIS (punkt 1 ovenfor).

1. Støy morgen og kveld er tillagt større vekt enn støy på dagtid.

2. Kort beskrivelse av den statistiske metoden kan fås ved henvendelse til forfatterne.

3. Signifikant på et 5-prosentnivå. Gjelder alle steder i artikkelen der det snakkes om signifikante sammenhenger.

4. Den logistiske regresjonen baserer seg her på prinsipalkomponent transformerte luftforurensningskonsentrasjoner.

5. To grupper: Meget plagsom/noe plagsom og lite plagsom/ikke plagsom/ikke utsatt.

6. To grupper: Utsatt og ikke utsatt.

7. Statens forurensningstilsyn prioriterer miljøovervåkning i byene Oslo, Bergen, Trondheim og Drammen.

Litteratur

Flugsrud, K., O.K. Hunnes og E. Lasson (1996): Metode for beregning av energivareforbruk og utslipp på grunnkretser. Beregninger for 1992 og 1993 for kommunene Oslo, Drammen, Bergen og Trondheim, Notater 96/56, Statistisk sentralbyrå.

Haakonsen G., S. Holtskog og B. Tornsjo (1998): Energibruk og utslipp til luft i Oslo, Drammen, Bergen og Trondheim 1995, Notater 98/52, Statistisk sentralbyrå.

Luftfartsverket (1996): Forskrift om flytraseer for ny hovedflyplass på Gardermoen. Anbefalt forslag for inn- og utflyging, Konsekvensbeskrivelse av alternative systemer, Høringsdokument.

Slørdal, L.H. (1998): Eksponering til luftforurensning i Oslo, Drammen, Bergen og Trondheim. Beregninger av NO₂, PM₁₀ og PM_{2.5} for vinteren 1995-1996. TA-1569/1998, Statens forurensningstilsyn.

Statistisk sentralbyrå (1998a): En av seks er plaget av støy fra veitrafikken, *Ukens statistikk* 1998, 14.

Statistisk sentralbyrå (1998b): *Naturressurser og miljø 1998*, Statistiske analyser 23.

TØI (1990): *Flytrafikk, bomiljø og helse. Resultater fra en intervjuundersøkelse rundt Fornebu 1989*, Rapport 0065/1990, Transportøkonomisk institutt.

Ketil Flugsrud

(ketil.flugsrud@ssb.no) er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for miljøstatistikk.

Gisle Haakonsen

(gisle.haakonsen@ssb.no) er konsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for miljøstatistikk.

Li-Chun Zhang

(li.chun.zhang@ssb.no) er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for statistiske metoder og standarder.

Finanskomiteen, Lotte og Kirsten Hansen

66

Finanskomiteen kjenner du selvfølgelig. "Lotte" er det en del som vet om, men vet de hvor "hun" har fått navnet sitt fra? Kirsten Hansen blir du bedre kjent med hvis du leser videre. Hun betyr mer for din og landets økonomi enn du aner, og hun har det travelt nå i høstmånedene.

Dag Ellingsen

Når politikerne får lyst til å gjøre noe med skattesystemet, og det hender det jo de gjør, så går deres tanker indirekte til førstekonsulent Kirsten Hansen i Statistisk sentralbyrå. Først går finanspolitikkerne til sine partiers gruppesekretariater. Der sitter det en gruppesekretær,

ofte en sosialøkonom. Sekretæren tar så en telefon til Kirsten Hansen.

For når en eller flere politikere ønsker å flikke på skattesystemet vårt, så må de kunne dokumentere hvilke effekter forslagene deres har. For regjeringspartiene er saken

Byråprofilen

Samfunnsspeilet ønsker i denne serien å portrettere interessante personer som arbeider i Statistisk sentralbyrå. Personer som vi tror våre lesere vil vite mer om, og som de i noen tilfeller kjenner fra andre sammenhenger. Vi vil lage en slik profil i annethvert nummer og startet i nr. 1/98.

forholdsvis grei. De har Finansdepartementet til å hjelpe seg under budsjettarbeidet. Opposisjonspartiene kan også kontakte Finansdepartementet, eller de kan ringe Kirsten Hansen:

- Spør de Finansdepartementet for å bli kjent med virkningene av sine forslag, er spørsmålene og svarene tilgjengelige for alle partiene i Finanskomiteen. Ringer de til meg, er spørsmålene en sak mellom det enkelte partiet og SSB.

Det fine er at Kirsten Hansen vil gi dem akkurat det samme svaret som de ville fått hvis de hadde ringt til departementet. Her er det Lotte kommer inn i bildet.

Lotte og hennes mor

- Finansdepartementet og vi bruker den samme modellen for å beregne virkningene av skatteendringer. Modellen heter "Lotte", og ved å bruke samme modell slipper vi en diskusjon om virkningene av endringsforslagene og premissene for beregningene. Vi slipper å prate forbi hverandre, fordi vi har den samme modellen med de samme forutsetningene for utviklingen i priser, lønn og sysselsetting.

- *Hvorfor heter modellen Lotte?*
- Det er en gammel historie fra den gangen den ble laget tidlig på 1970-tallet. Hun som laget den første utgaven av modellen het Charlotte Koren, jeg tror det er derfor den heter det.

Charlotte Koren er nå forsker ved Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, bedre kjent som NOVA. Modellen hennes er selvfølgelig kommet i nye versjoner, men er fremdeles det instrumentet man tyr til når man skal finne ut hvem som vinner eller taper på en skatteendring. Modellen gir også svar på hvilke inntekter Staten får eller mister hvis man endrer på satsene. "Lotte" beregner fordelings- og provenyvirkningene av en skatteendring, for å si det mer på fagspråket. Modellen er basert på inntekts- og formuesundersøkelsene til Statistisk sentralbyrå, som igjen henter sine data fra selvangivelsene våre. Hansen bruker Lotte til spørsmål knyttet til skatt på inntekt og formue for personlige skattepliktige.

- *Får du mange rare eller vanskelige spørsmål?*

- Politikerne har god profesjonell hjelp i sine gruppesekretariater, og det er dem jeg snakker med. Vi har en løpende og god dialog.

- *Hender det at du har enkeltpolitikere på tråden?*

- Nei, det er bare helt unntaksvis.

Travle høstmåned

Fra regjeringen legger fram sitt budsjettforslag i begynnelsen av oktober, og fram til finansinnstillingen foreligger i slutten av november, er det en svært travel periode for Hansen.

- Det er ikke alle år at skattespørsmål står sentralt, så det varierer en del hvor mye jeg har å gjøre. Men stort sett er det mye å gjøre. Nå (9. oktober) er det stille før stormen.

Skattespørsmål kan også komme opp utenom disse høstmånedene. Virkelig baluba var det våren 1991. Skattereformen skulle vedtas i juni dette året, og Kirsten Hansen og hennes kolleger jobbet natt og dag, kvelder og helger denne våren. Innad i Byrået samarbeider hun særlig med Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk som står for inntekts- og formuesundersøkelsen. I tillegg har hun hyppige kontakter med de som jobber med nasjonalregnskapet og finansstatistikken.

"Regnestua" og "Punchen"

Kirsten Hansen har gått gradene i SSB: Assistent, fullmektig, sekretær, førstesekretær, konsulent og nå førstekonsulent. Etter artium i 1965 var hun en liten tur innom Blindern, før hun begynte på "Regnestua" i SSB. Sammen med "Punchen" var dette kvinnearbeidsplasser i Byråets ryggrad. Mannfolka holdt til på driftsavdelingen. På Regnestua satt 8-10 kvinner bak hver sin grønne bordregnemaskin av merket Facit. Inn på stua kom ferdig utfylte skjemaer som skulle summeres, eller priser på skotøy, mjøl (som det heter på "byråsk") eller gardiner. Prisene ble veiet og justert, og sakte men sikkert kunne konsumprisindeksen regnes ut.

- Arbeidet på Regnestua gav meg en veldig god oversikt over den statistikken som produseres på "Huset", og det har jeg hatt glede av siden.

Headhunting

Hansen må ha gjort en god jobb med Faciten, for bare ett år seinere

satt hun på forværelset til Arne Øien. Han var da forsker på forskningsavdelingen i SSB. Sentralt plasserte kilder med god byråhistorisk kompetanse hevder at Øien headhuntet henne inn fra Regnestua.

På forskningsavdelingen satt hun til 1972. Hennes sjef må ha vært fornøyd med sin hodejakt: I 1971 flyttet Øien til Finansdepartementet som ekspedisjonssjef, og allerede året etter flyttet Kirsten Hansen etter. I Finansdepartementet var hun

i ni år, før hun returnerte til SSB igjen. Denne gangen kom hun til Økonomisk analysegruppe i forskningsavdelingen. Gradvis tok hun over mer og mer av arbeidet med Lotte og skatteberegninger, og de ti siste årene har hun vært bindeledet mellom stortingspolitikerne og Lotte. På byråspråket sier vi at hun "kjører på modellen". Det er en litt brutal måte å si at hun utfører beregninger på den, samtidig som hun vedlikeholder den. Mye av "modellkjøringen" gjør hun for Finansdepartementet.

Byråskolekandidat

- Kan jeg kalle deg en selvlært sosialøkonom?

- Nei, sosialøkonom er jeg i hvert fall ikke, og selvlært er jeg bare delvis. Mye har jeg lært av dyktige kolleger, og mye har jeg lært på Byråskolen.

Byråskolen eksisterer fremdeles, men har stadig mindre til felles med den skolen Hansen gikk på i 1968 og 1969. Dengang hadde skolen egen rektor og høytidelige skriftlige og muntlige eksamener med påfølgende vitnemål. Lærere var sentrale byrånavn som Juul Bjerke og Arne Øien. Elevene lærte sosialøkonomi, statistikk, administrasjon og samfunnslære. I dag er det Blindern og andre læresteder som leverer fullt utdannede medarbeidere til SSB, mens mange av dagens veteraner i Byrået har sin formelle kompetanse fra Byråskolen.

Glad i bøker

- Jeg trives i Byrået, og identifiserer meg med det. Det er naturlig når du har vært her så lenge.

Hun tar også del i det utenomfaglige livet i Byrået. Hvis Dagens Næringsliv vil ha en interessant person til sin spalte "På nattbordet", er de hermed tipset om Kirsten Hansen:

- Jeg leser norsk og utenlandsk skjønnlitteratur – gjerne krim også. Jeg er med i styret for funksjonærbiblioteket her i huset. Vi leser anmeldelser og holder oss orientert, og kjøper inn 100-200 bøker i året.

Dag Ellingsen

(dag.ellingsen@ssb.no) er redaktør for Samfunnsspeilet og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk.

A-blad

Returadresse:
Statistisk sentralbyrå
Salg- og abonnementservice
Postboks 1260
2201 Kongsvinger

Publikasjonen kan bestilles fra:

Statistisk sentralbyrå
Salg- og abonnementservice
Postboks 1260
2201 Kongsvinger

Telefon: 62 88 55 00
Telefaks: 62 88 55 95
E-mail: salg-abonnement@ssb.no

ISBN 82-537-4590-7
ISSN 0801-7603

Pris:
Institusjonsabonnement kr 280,- pr. år
Privatabonnement kr 190,- pr. år
Enkeltnummer kr 50,-

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

